

Leven met God in Frankrijk

*Over ervaringen van jongeren in Taizé en de mogelijkheden om hier in de
eigen gemeente verder vorm aan te geven*

Afstudeerscriptie Godsdienst Pastoraal Werk
Christelijke Hogeschool Windesheim Utrecht
Naam: Anneke Bras
Studentnummer: 1020621
Begeleider: drs. E. Groen
Tweede beoordelaar: dr. J. Bruinsma - de Beer
Modulecode: ENTH-INT12
september 2012

Opgedragen aan
Ds. H.J. van der Steen uit Rotterdam
die aan de basis heeft gestaan
van mijn liefde voor de theologie.

Samenvatting

Voor u ligt het verslag van het onderzoek dat ik verricht heb in het kader van mijn afstuderen aan de opleiding Godsdienst-Pastoraal Werk aan de Christelijke Hogeschool Windesheim.

Ik heb dit onderzoek gedaan in De Dorsvloer te Spijkenisse, de protestantse gemeente waar ik sinds september 2011 werkzaam ben als kerkelijk (mede)werker. Deze gemeente verzorgt jaarlijks Taizéreizen voor jongeren uit en van buiten de gemeente. Deze reizen mogen zich verheugen in een groeiende belangstelling. De maandelijkse Taizévieringen van De Dorsvloer zijn sinds kort gestopt vanwege sterk verminderde belangstelling.

Deze twee gegevens - de groeiende belangstelling voor de Taizéreizen en het stoppen van de Taizévieringen - waren de belangrijkste aanleiding voor mijn onderzoek.

Het onderzoek probeert antwoord te geven op de vraag:

Hoe kan De Dorsvloer bijdragen aan het geven van een vervolg op de (religieuze) ervaringen van jongeren die een of meer Taizéreizen hebben meegemaakt?

Met behulp van de volgende subvragen heb ik geprobeerd een antwoord te geven op de onderzoeksvraag:

- Welke ervaringen hebben jongeren in Taizé opgedaan?
- Wat spreekt de jongeren zo aan in Taizé zelf?
- Met welke ervaringen willen ze graag verder in hun eigen situatie?
- Om welke reden(en) komen de jongeren niet naar de maandelijkse Taizévieringen?

Literatuurstudie over de huidige wereld van jongeren in het algemeen en hun religieuze beleving in het bijzonder wees uit dat zowel inhoud als vorm van religiositeit veranderd zijn, maar dat jongeren zeker nog steeds op zoek zijn naar zingeving en religiositeit. Ze vinden dit echter niet meer per se binnen het instituut kerk.

Om meer te weten te komen over jongeren en Taizé heb ik enkele onderzoeken bestudeerd die in verband met dit onderwerp zijn gedaan en die raken aan mijn onderzoeksvraag.

Zes jongeren uit De Dorsvloer, die meerdere keren naar Taizé zijn geweest, hebben mij in mondelinge kwalitatieve interviews informatie verschaft over hun al dan niet religieuze ervaringen in Taizé. We hebben gesproken over die elementen van Taizé, die voor hen van belang zijn, zoals de stilte, de rust, de omgeving en de gespreksgroepen.

Voor de jongeren blijken de jaarlijkse Taizéreizen een goede manier om bezig te zijn met hun geloof en om hun religieuze accu op te laden. De Taizévieringen in de eigen kerk blijken hier over het algemeen niet in te voorzien.

Wat de jongeren tijdens een week in Taizé ervaren, is over het algemeen volgens hen niet goed te vertalen naar De Dorsvloer. Wel geven ze aan dat ze, mede door hun ervaringen in Taizé, verder willen met hun geloof en verder willen met de kerk.

Op grond van de conclusies heb ik enkele aanbevelingen gedaan. De belangrijkste conclusies zijn dat de jaarlijkse Taizéreizen een blijvende indruk maken op de jongeren en dat het voor hen een belangrijke manier is om met het geloof bezig te zijn en om hun geloof te voeden. Daarnaast is duidelijk geworden uit de interviews en de gebruikte literatuur dat de kerkruimte niet per definitie de plek is om een vervolg te geven aan de

ervaringen die in Taizé zijn opgedaan. De Taizévieringen zijn over het algemeen ook niet de aangewezen vorm.

De belangrijkste aanbevelingen zijn om de jongerenactiviteiten in de Dorsvloer goed te doordenken in het licht van de nieuwe vormen van religiositeit die de (post)moderne samenleving kenmerken en om vooral door te gaan met de jaarlijkse Taizéreizen, bij voorkeur onder deskundige begeleiding. Daarnaast is geadviseerd om ook in de reguliere kerkdiensten aandacht te besteden aan Taizé.

Woord vooraf

Als vaste Taizébezoeker heb ik met veel plezier aan dit onderwerp geschreven.

Taizé is en blijft een bijzonder fenomeen: wekelijks trekken er duizenden jongeren vanuit de hele wereld naar dat kleine plaatsje ergens in Frankrijk. Wat trekt hen? Ik ben er zelf negen keer geweest en ik vind het nog steeds moeilijk om te omschrijven wat voor plek Taizé nu is. Het is een bijzondere plek. Een plek waar ik tot rust kom. Een plek waarvan ik ooit gezegd heb: “Als God ergens is, dan is Hij toch wel hier.” Een plek waar mooie dingen gebeuren. U zult er in deze scriptie over lezen.

Taizé heeft in mijn eigen leven veel voor mij en mijn geloofsleven betekend. Ik vind het erg mooi om te zien dat het voor de jongeren die vanuit De Dorsvloer naar Taizé gaan ook zoveel kan betekenen en ik ben onder de indruk van hun openheid en vertrouwen tijdens de interviews. Ik wil ze daar dan ook hartelijk voor bedanken.

Daarnaast wil ik Eduard Groen bedanken voor de deskundige begeleiding tijdens het schrijven van deze scriptie.

Ik wil ook mijn gezin niet ongenoemd laten. Zij hebben mij alle ruimte gegeven om aan dit stuk te werken. Mijn dank daarvoor.

Ik hoop dat u als lezer minstens zoveel plezier heeft in het lezen van deze scriptie als ik heb gehad in het schrijven ervan.

Anneke Klavers-Bras
Spijkenisse, september 2012

Inhoud

1	INLEIDING	9
1.1	Aanleiding voor het onderzoek.....	9
1.2	Doelstelling	10
1.3	Onderzoekstype en - ontwerp.....	10
2	THEORETISCH KADER.....	12
2.1	Begrippen	12
2.1.1	Religieuze ervaring.....	12
2.1.2	Secularisatie.....	12
2.1.3	Traditie	13
2.1.4	Religie.....	13
2.1.5	Religiositeit.....	13
3	JONGEREN EN DE (POST)MODERNE SAMENLEVING	14
3.1	Algemeen.....	14
3.2	Specifiek: de wereld van de jongeren	15
3.3	Taizé.....	16
4	JONGEREN EN TAIZÉ	18
4.1	Inleiding	18
4.1.1	de respondenten.....	18
4.2	Taizé.....	19
4.2.1	Algemeen	19
4.2.2	Gespreksgroepen	20
4.2.3	Begeleiding	21
4.2.4	Omgeving	21
4.2.5	Rust en stilte	21
4.2.6	Nadenken	22
4.2.7	God	23

4.2.8	Religieuze ervaring.....	23
4.2.8.1	Lenneke.....	23
4.2.8.2	Tim, Miranda en Dieke	24
4.2.9	Mogen zijn	25
4.3	Diensten	25
4.3.1	Algemeen	25
4.3.1.1	Liederen	26
4.3.1.2	stilte	27
4.3.1.3	vrijdagavonddienst.....	28
4.3.1.4	Lichtjesdienst.....	29
4.4	Dorsvloer	29
4.4.1	Algemeen	29
4.4.2	Thuis.....	30
4.5	Taizévieringen in De Dorsvloer.....	31
4.5.1	Taizégevoel.....	33
5	VOORLOPIGE CONCLUSIES.....	35
5.1	Taizé.....	35
5.2	Diensten	35
5.3	Dorsvloer	35
5.4	Taizévieringen in De Dorsvloer.....	36
6	HOE VERDER?.....	37
6.1	Hoe kan aan Taizé vormgegeven worden in Dorsvloer?	37
6.2	Belijdenis.....	38
7	BEANTWOORDING, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	39
7.1	Beantwoording van de onderzoeksvraag.....	39
7.2	Beantwoording van de deelvragen	40
7.2.1	Welke ervaringen hebben jongeren in Taizé opgedaan?	40
7.2.2	Wat spreekt de jongeren zo aan in Taizé zelf?.....	40

7.2.3	Met welke ervaringen willen ze graag verder in hun eigen situatie?.....	41
7.2.4	Om welke reden(en) komen de jongeren niet naar de maandelijkse Taizévieringen?	41
7.3	Conclusies.....	42
7.4	Aanbevelingen.....	42
8	REFLECTIES.....	44
8.1	Reflectie op het onderzoeksproces.....	44
8.2	Reflectie op het hermeneutisch criterium	47
8.3	Reflectie op de theologische competenties.....	48
8.4	Theologische reflectie	49
9	LITERATUURLIJST EN BRONNEN	51
9.1	Literatuur	51
9.2	Overige bronnen	51
10	BIJLAGEN.....	53
10.1	Bijlage 1: folder Taizéreis	53
10.2	Bijlage 2: interview Lenneke.....	55
10.3	Bijlage 3: uitgewerkt interview Lenneke	71
10.4	Bijlage 4: totaaloverzicht labeling	93

1 INLEIDING

Dit hoofdstuk handelt over de vraag hoe ik tot mijn onderzoeksvraag ben gekomen en op welke manier ik de vraag (en de subvragen) heb willen beantwoorden.

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Ongeveer elf jaar geleden maakte ik als gemeentelid van de (toen nog federatieve) wijkgemeente De Dorsvloer in Spijkenisse voor het eerst kennis met Taizé door er met de belijdenisgroep van dat seizoen heen te gaan. Het bezoek heeft een blijvende indruk op me gemaakt en vele bezoeken volgden. Nadat ik in 2005 samen met een vriendin naar Taizé was geweest, spraken wij het verlangen uit om ‘onze jongeren’, de jongeren uit onze gemeente, De Dorsvloer, de kans te geven kennis te maken met deze bijzondere plek. Want Taizé was toch in eerste instantie voor jongeren? En wat zou het ook veel voor hen kunnen betekenen! En wat zou het misschien voor de gemeente kunnen betekenen?!

In samenwerking met onze toenmalige predikant hebben wij vervolgens deze reis georganiseerd en sinds oktober 2006 worden er vanuit De Dorsvloer jaarlijks in de herfstvakantie Taizéreizen georganiseerd voor jongeren van 15 tot 30 jaar.¹

De reizen genieten een groeiende belangstelling en elk jaar gaan er wel enkele nieuwe jongeren mee. Om praktische redenen kunnen sommige jongeren niet elk jaar mee.

Voor de maandelijkse Taizévieringen, die sinds 1998 in De Dorsvloer georganiseerd werden, nam de belangstelling de afgelopen jaren juist af. Ook het aantal vrijwilligers, allen boven de dertig, dat de vieringen voorbereidde, nam af. In 2011 is daarom besloten (voorlopig) te stoppen met deze vieringen.

De afnemende belangstelling was verrassend, aangezien de verwachting bestond dat na december 2010 de belangstelling juist zou groeien. In dat jaar vond de Europese Jongerenontmoeting van Taizé² plaats in Rotterdam (en omstreken) en De Dorsvloer heeft hier, als een van de organiserende kerken, zeer actief aan deelgenomen. De Dorsvloer fungeerde ook als gastkerk, waarin onder meer dagelijks een gebedsviering werd gehouden, waarbij zo’n tweehonderd jongeren uit verschillende landen aanwezig waren. De jongeren uit de wijkgemeente - vooral jongeren die met de jaarlijkse Taizéreizen meegaan - hebben ook veel werk verzet om van dit evenement een succes te maken.

De algemeen levende verwachting dat dit evenement een aantrekkende werking op Taizévieringen en -activiteiten zou hebben, kwam echter niet uit. Is er sprake van een zekere ‘Taizémoeheid’? Is hier alleen sprake van in De Dorsvloer of hebben we te maken met een trend? Deze vragen waren voor mij aanleiding om een onderzoek te starten, waarbij ik de nadruk wilde leggen op de ervaringen die jongeren in Taizé opdoen en een mogelijke vertaling ervan naar de eigen gemeente.

¹ Tot 2010 was de minimumleeftijd om mee te mogen met deze gemeente 17 jaar. Voor 15- en 16-jarigen is in Taizé een apart programma opgesteld. In 2010 is besloten om ook jongeren van deze leeftijd uit te nodigen voor de reis.

² Jaarlijks komen de broeders van Taizé tussen Kerst en Oud en Nieuw in het kader van hun ‘Pelgrimage van vertrouwen op aarde’ naar een Europese stad toe. In die stad verzamelen zich doorgaans duizenden jongeren om deze dagen mee te maken.

De gemeenschap van Taizé zegt op haar website³: “Een verblijf in Taizé is een mogelijkheid om naar gemeenschap met God te zoeken door het gemeenschappelijk gebed, het zingen, stilte en persoonlijke bezinning. Je kunt hierdoor opnieuw innerlijke vrede vinden, een zin voor je leven en nieuwe bezieling. (...) Een verblijf in Taizé kan helpen om deze levensweg te ontdekken.”⁴ In ‘Seek and you will find, questions on the Christian faith and the Bible’ staat het als volgt: “The community encourages and invites their visitors to take home what they have learnt. Any ‘spiritual discovery’ made in Taizé must be owned, earthed in daily life and lived out in practice.”⁵

Aan het einde van een week in Taizé wordt aan de jongeren dan ook gevraagd wat ze meenemen van hun ervaringen in Taizé naar hun eigen situatie. Hoe willen ze een vervolg geven aan die ervaringen? Kunnen ze een vervolg geven aan hun ervaringen en hoe doen ze dat dan?

De Taizévieringen in De Dorsvloer blijken niet (meer) de manier om iets van Taizé te vertalen naar de eigen gemeente. Maar wat dan wel?

Bovenstaande bracht mij tot de volgende onderzoeksvraag:

Hoe kan De Dorsvloer bijdragen aan het geven van een vervolg op de (religieuze) ervaringen van jongeren die een of meer Taizéreizen hebben meegemaakt?

De subvragen luiden als volgt:

- ***Welke ervaringen hebben jongeren in Taizé opgedaan?***
- ***Wat spreekt de jongeren zo aan in Taizé zelf?***
- ***Met welke ervaringen willen ze graag verder in hun eigen situatie?***
- ***Om welke reden(en) komen de jongeren niet naar de maandelijkse Taizévieringen?***

1.2 Doelstelling

De doelstelling *in* het onderzoek is: het verkrijgen van kennis van de behoeften van Taizéjongeren als het gaat om het continueren van hun ervaringen in Taizé in hun leven.

De doelstelling *van* het onderzoek is: het doen van aanbevelingen voor het beleid van de Dorsvloer als het gaat om het begeleiden van onze (Taizé)jongeren na hun deelname aan Taizéreizen.

1.3 Onderzoekstype en -ontwerp

Er is gebruik gemaakt van een beschrijvend kwalitatief onderzoek, waarbij zes jongeren in leeftijd van 18 tot en met 24 jaar zijn geïnterviewd. Deze jongeren zijn allen een of meer keer in Taizé geweest.⁶ Er is gebruik gemaakt van zogenaamde half-gestructureerde

³ www.taize.fr

⁴ http://www.taize.fr/nl_article5458.html

⁵ *Seek and you will find: Questions on the Christian faith and the Bible* (Taizé 2005), Morehou: Continuum International Publishing Group.

⁶ Het aantal varieert van drie tot en met dertien keer. Degene die dertien keer is geweest, is ook een aantal keer met haar ouders geweest. Twee van de zes respondenten zijn één keer met een eigen groepje naar Taizé gegaan.

mondelinge individuele kwalitatieve interviews.⁷ Daarnaast heb ik relevante literatuur bestudeerd, die mij informatie kon verschaffen over de leefwereld van jongeren in deze tijd en hun mogelijke ervaringen in Taizé.

Afbeelding 1. Het (stille)kerkje in het dorp Taizé

⁷ Baarda, D.B. (met Goede, M.P.M. de en Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*, hoofdstuk 6 en 8.

2 THEORETISCH KADER

2.1 Begrippen

Voor een goed begrip van de inhoud van deze scriptie is het van belang om te weten hoe diverse relevante begrippen gedefinieerd worden.

Daarom worden hieronder om te beginnen de belangrijkste, voor het onderzoek relevante, begrippen verklaard.⁸

2.1.1 Religieuze ervaring

Voor de beschrijving van dit begrip gebruik ik een brede functionele definitie, die ik vervolgens zal specificeren.

Een religieuze ervaring is een 'aangeraakt worden door het transcendente' of, zoals het in *'Bricolage en bezieling'* staat verwoord 'door het heilige'.⁹ Het gaat bij een religieuze ervaring om een ervaring die je van buitenaf overkomt: je wordt aangeraakt door 'iets' dat jou en de ratio overstijgt.¹⁰ "Misschien is het 'iets' in muziek (...) een landschap, een oogopslag - iets dat jou inderdaad, in je ziel raakt, je een 'heilige huiver' bezorgt. Het is misschien een onderstroom die slechts nu en dan even in een rimpeling aan de oppervlakte komt. (...) Maar zoals het gaat met een onderstroom, kan die wel de richting van je leven bepalen."¹¹

2.1.2 Secularisatie

Als het gaat over de huidige tijd wordt - in het kader van religie - vaak gesproken over een tijd van secularisatie.

Koetsier (2006) omschrijft secularisatie als "een beweging waarbij materiële en/of geestelijke kerkelijke goederen en bezittingen overgaan uit kerkelijke handen in wereldlijke handen. Het betekent een voortdurend proces van terrein-, functie- en betekenisverlies van bepaalde tijdgebonden gestalten van geloof, kerk en godsdienst."¹²

Wat minder breed geformuleerd gaat het bij secularisatie om het proces waarbij steeds meer sectoren van cultuur en samenleving zich onttrekken aan de invloed van geloof, kerk en godsdienst. Door de individualisering wordt bijvoorbeeld het bezoeken van de kerk geen

⁸ Voor de definities is geput uit de gebruikte literatuur. Daarnaast is gebruik gemaakt van: Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1976 (10^e druk)

⁹ Jansen, W. *Aangeraakt door het heilige* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie* Averbode, p. 17-18. Eduard Groen omschrijft het in hetzelfde boek als 'aangeraakt door het oneindige'. (Groen, E. *Hoe God opnieuw verschijnt in Jorwerd*, hoofdstuk 6, p. 125)

¹⁰ Deze omschrijving wordt in enkele interviews bevestigd. Een van de respondenten vertelde over een windvlaag in de stilte, die hij interpreteerde als een religieuze ervaring. Een ander vertelde over een stem in de stilte, die leek op haar gedachten, maar in haar beleving toch niet de hare waren. Een derde had het over een warme gloed, die tijdens een van de diensten over haar kwam.

¹¹ Jansen, W. *Aangeraakt door het heilige* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie* Averbode, p. 20.

¹² Koetsier, B. *Studentenpastoraat terugkijken en vooruitzien*, p. 40.

vaste gewoonte, maar een subjectieve keuze. Godsdienst wordt teruggedrongen naar de persoonlijke wereld van de mens.

In het overgrote deel van de gebruikte literatuur wordt dit echter niet per definitie als negatief (bijvoorbeeld als verlies of verval) bestempeld. Koetsier (2006) ziet hierin bijvoorbeeld kansen voor herinterpretatie van de traditie, zoals dat in de geschiedenis telkens het geval was bij maatschappelijke veranderingen. Hij ziet secularisatie daarom niet als verlies, maar als vraag om herinterpretatie.

Afname van kerkbezoek betekent niet per definitie afname van religie of religiositeit. Het betekent verandering, wat vraagt 'om recontextualiseren van de theologie en het retheologiseren van de praktijk.'¹³ Er is er wel degelijk sprake van nieuwe vormen van religiositeit.

2.1.3 Traditie

Traditie is het proces van overleveren van voortdurende (her)interpretatie van het overgeleverde in telkens nieuwe contexten.

Wim Jansen (2008) omschrijft traditie als een systeem van praktijken, instituties en geformuleerde geloofswaarheden (traditum), dynamiek van levende overlevering, open monding naar individueel beleefde religie in cultuur in een voortdurende wisselwerking (traditio).¹⁴

2.1.4 Religie

Onder religie worden transcenderende patronen van betekenisgeving verstaan, die voortkomen uit en bijdragen aan de relatie met wat als heilig wordt beschouwd.¹⁵

2.1.5 Religiositeit

Religiositeit is de individuele betrokkenheid op een als transcendent ervaren werkelijkheid en/of op een godsdienstig systeem.¹⁶

Nu de begrippen religieuze ervaring, secularisatie, traditie, religie en religiositeit nader gedefinieerd zijn, kijken we in het volgende hoofdstuk naar die ontwikkelingen in de huidige maatschappij, die relevant zijn voor het onderwerp van dit onderzoek.

¹³ Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 14.

¹⁴ Jansen, W. *Aangeraakt door het heilige* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 25.

¹⁵ In de slotbeschouwing van 'Bricolage en bezieling' wordt deze definitie gebruikt, waarbij gebruik is gemaakt van de definitie van religie van prof. Dr. R. Ruard Ganzevoort (2006) in *De hand van God en andere verhalen: Over veelkleurige vroomheid en botsende beelden*, Zoetermeer: Meinema, p. 36.

¹⁶ Dekker, G. & Stoffels, H.C. (2001) *Godsdienst en samenleving: Een introductie in de godsdienstsociologie*.

3 JONGEREN EN DE (POST)MODERNE SAMENLEVING

Met jongeren als hoofdrolspelers in het onderzoek is het goed om ons eerst te verdiepen in de wereld waarin zij opgroeien. Om inzicht te krijgen in die wereld wordt om te beginnen een algemeen beeld geschetst van de ontwikkelingen in en de kenmerken van de huidige samenleving. Vervolgens wordt specifiek gekeken naar de gevolgen voor de huidige jongerencultuur, die zich kenmerkt door 'believing without belonging', bricoleren, 'multiple belonging' en ervaring. Tot slot wordt kort gekeken naar de vraag wat een gemeenschap als Taizé hiermee te maken heeft.

3.1 Algemeen

Onze (westerse) samenleving bevindt zich momenteel in een overgangsfase van de moderne tijd naar de postmoderne tijd¹⁷. In de moderne tijd kwam de nadruk te liggen op kennis, rationaliteit, autonomie, differentiatie, individualisering, subjectivering en de zogeheten maakbare samenleving. Men kwam in toenemende mate los te staan van de traditionele verbanden, ook van die van de kerk. Door de Tweede Wereldoorlog kwam men tot de conclusie dat de wereld minder maakbaar was dan tot dan toe werd aangenomen. De samenleving ontwikkelde zich verder naar een postmoderne samenleving. Kenmerkend voor het postmodernisme is het feit dat de werkelijkheid niet meer voor iedereen in één systeem is onder te brengen. Fragmentarisering en subjectieve beleving zijn dan ook begrippen die passen bij het postmodernisme.¹⁸

Omdat de samenleving mijns inziens nog midden in de transformatie van modern naar postmodern zit, is het nog niet helder hoe de ontwikkelingen verder zullen verlopen en wat precies de gevolgen zullen zijn. Voor de religie betekent het tot nu toe dat deelname aan religie deelname aan een deel van die religie is. Geloof en godsdienst maken in georganiseerde vorm niet meer automatisch deel uit van het dagelijks leven in gezin en school. Het individu is niet meer automatisch verbonden met een bepaalde religie, maar kiest voor die fragmenten, die op dat moment van betekenis kunnen zijn voor het individu. Dit verschijnsel van ongebonden bezig zijn met (fragmenten van) religie wordt ook wel *believing without belonging*¹⁹ genoemd.

De afnemende invloed van traditionele religies betekent niet zozeer het einde van de religie, maar verandering ervan. Het zou goed zijn als de kerk gaat reflecteren op de veranderende invloed van de religie, die bijvoorbeeld zichtbaar is in de toenemende kerkverlating.

¹⁷ Een duidelijke scheidslijn tussen de twee is niet te trekken en de meningen van diverse deskundigen over de vraag in welke fase wij ons precies bevinden lopen uiteen. Volgens sommigen bevinden wij ons reeds in het postmodernisme, terwijl we volgens anderen nog midden in de overgangsfase zitten. Ik ben van mening dat de fase per onderdeel kan verschillen. Zo is individualisering eerder een modern verschijnsel en bijvoorbeeld fragmentarisering een postmodern verschijnsel. Beide elementen zijn terug te vinden in de huidige samenleving. (Zondervan, T. *Slotbeschouwing* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie* p. 156.)

¹⁸ Voor de omschrijving is gebruik gemaakt van 'Bricolage en bezieling', p. 128-133.

¹⁹ *Believing without belonging*: de nieuwe religiositeit bevindt zich grotendeels in andere sferen dan de kerkelijke. De term is afkomstig van de Britse godsdienstsociologe Grace Davie. (Boer, D., de *Being alone together: Het belang van gemeenschap in de zoektocht naar spirituele ontwikkeling in Taizé*, p. 10, 39. Dorinde de Boer maakt op haar beurt gebruik van: Davie, G., Paul Heelas & Woodhead, L. (2003) *Predicting religion: Christian, secular and alternative futures*. Aldershot: Ashgate)

3.2 Specifiek: de wereld van de jongeren

De meeste literatuur over de huidige (jongeren)cultuur geeft aan dat (post)moderne jongeren weinig meer hebben met de christelijke traditie. Dit heeft te maken met de tijd waarin we leven,²⁰ waarin jongeren ook steeds minder vaak kerkelijk opgevoed worden. Het wil echter niet zeggen dat zij geen religiositeit hebben. Ton Zondervan (2006) verwoordt dit als volgt: “Religie staat nog steeds op de agenda, maar heeft geen betrekking op de old time religion van de verzuilde wereld.”²¹

Jongeren zien in de kerk steeds minder een plek om met die religiositeit bezig te zijn. Er blijft bij jongeren echter wel behoefte om hun religiositeit op andere plekken te toetsen en er betekenis aan te verlenen. Jongeren blijken de traditie niet altijd zonder meer af te wijzen, maar halen op een functionele manier (ze ‘moeten er iets aan hebben’) uit de godsdienst wat ze kunnen gebruiken. Ze ‘bricoleren’.

Jongeren scheppen hun eigen netwerken van gemeenschap en behoren daartoe voor zolang en voor zover het dit ene bepaalde fragment van de godsdienst betreft waar ze op dat moment mee bezig zijn.²² Een term die in dit verband ook wel gebruikt wordt, is multiple (religious) belonging, wat zoveel betekent als meervoudige (religieuze) verbondenheid. De eerder genoemde individualisering en fragmentarisering brengen multiple belonging met zich mee.

Een ander kenmerk van de huidige samenleving is dat ‘ervaring’ centraal staat. Jongeren zijn met name geïnteresseerd in religie als dynamiek, in geleefde religie²³ en in religie als ervaring.²⁴ Vrijwel alle auteurs wijzen op centrale betekenis van ervaring en beleving²⁵ in de leefwereld van jongeren.

²⁰ Groen, E. *Hoe God opnieuw verschijnt in Jorwerd* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*. Averbode, p. 127: “De kerk heeft zich onvoldoende verhouden tot de moderne cultuur van de Verlichting, met haar nadruk op de rede.” (...) “Alle grote kerken in onze gewesten hebben zich vervolgens teruggetrokken in hun eigen verzuilde domein en zo een bijdrage geleverd aan de terugtrekking van de religie uit het publieke domein naar het private. Ze zijn daarin zo succesvol geweest dat ze het contact met de cultuur zijn kwijtgeraakt.”

²¹ Zondervan T. (2006): ‘Over wilde devotie en wilde theologen, Gedachten over hedendaagse, niet-institutioneel gebonden religiositeit.’ (lezing) Deze lezing wordt besproken in Koetsier, B. *Studentenpastoraat: Terugkijken en vooruitzien*, hoofdstuk 4.5.

²² De Pools-Britse socioloog en filosoof Zygmunt Bauman spreekt in dit verband ook over ‘kapstok communities’. Taizé kan gezien worden als zo’n kapstok community: de jongeren behoren tijdelijk en alleen voor het moment van deelname tot deze gemeenschap. Zie ook: Groen, E. *Hoe God opnieuw verschijnt in Jorwerd* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*. Averbode, p. 133. Ik stuitte onlangs op een artikel, waarin God wel op een heel - voor dit onderzoek - passende manier weer lijkt te verschijnen in Jorwerd: het project ‘Nijkleaster gaat daar van start, wat betekent dat in de kerk van Jorwerd een ontmoetingsplek wordt gecreëerd in de stijl van Iona en Taizé. Dit is de eerste pioniersplek van de Protestantse Kerk in Nederland in een plattelandsomgeving. Zie verder: <http://www.reliwerk.nl/2012/04/nederland-heeft-straks-eigen-taize/>.

²³ Taizé is een voorbeeld van geleefde religie. Rex Brico (1978) zegt hierover: “De belangstelling voor het gebed heeft hier bovendien te maken met de aanwezigheid van de broeders, voor wie het dagelijks gebed echt veel betekent. Dat schept een soort voedende kracht voor anderen. Overal waar mensen op authentieke wijze samenleven, wordt een soort onzichtbare band geschapen, een communio, die zichzelf voelbaar maakt en een aantrekkingspunt wordt voor anderen. Taizé is slechts een plek waar het meer zichtbaar, ook meer voelbaar is.” (Brico, R. *Taizé: Een lente in de Kerk*. Baarn: Ambo, p. 78)

²⁴ Zondervan, T.(red.) in *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*. Averbode, p. 152.

²⁵ Beleving is oppervlakkiger dan ervaring. De laatste sluit een reflectief moment in (Zie ook: Zondervan, T.(red.) in *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*. Averbode, p. 161)

Jongeren zijn een essentieel onderdeel van de kerkgemeente. Zij zijn het hier en nu (en straks...).²⁶ De grote vragen worden anders geformuleerd en er worden andere accenten gelegd.

(Hoe) kan de kerk zich weer verbinden met de jongeren? Hoe kan de kerk in de nieuwe context gestalte geven aan een nieuw zelfverstaan van jongeren en hun daarmee samenhangende nieuwe vragen? En wat zijn hun vragen precies?

Om antwoord te geven op deze vragen en om achter de religiositeit en religieuze vragen van jongeren te komen is het van groot belang hen zelf aan het woord te laten.²⁷ We lopen anders het gevaar dat we de nieuwe (jeugd)cultuur puur interpreteren vanuit een referentiekader uit een andere cultuur.²⁸

De leefwereld van de jongeren zal daarom van binnenuit moeten worden geanalyseerd en geïnterpreteerd. Elke theologie vindt plaats in een bepaalde plaats en tijd en eventuele 'religieuze tekorten' moeten daarom niet door religie, kerk en theologie van buiten worden aangevuld.

3.3 Taizé

Taizé is in onze samenleving, waarin religie steeds meer een individuele zaak is geworden en waar (jonge) mensen steeds meer bricoleren, een bijzonder fenomeen. In deze christelijke gemeenschap, die wekelijks duizenden jongeren aantrekt, blijft de traditionele waarden van het christelijk geloof centraal stellen, waarbij de bijbel als goddelijke autoriteit en de gemeenschap als uitgangspunt om samen te leven centraal staan.²⁹ Wat trekt de jongeren toch eerder hiernaartoe dan naar de kerk? Veel bezoekers geven aan dat het vooral het gemeenschapsaspect is wat de kerkelijke gemeente doet verschillen met Taizé, alsmede de open houding en de tolerantie.³⁰ Het zal blijken dat dit wordt bevestigd door de respondenten in dit onderzoek. Zij noemen overigens ook nog andere aspecten.

²⁶ Paus Johannes Paulus II zei in een toespraak tot Nederlandse jongeren in Amersfoort(1985): "... de kerk zal altijd een jonge kerk moeten zijn. Zij moet zich van dag tot dag vernieuwen, zich voortdurend bekeren. Zij moet antwoord geven op de vragen van deze tijd." Dit citaat wordt aangehaald bij Matsinger (2010), *Heilige grond: De plek van jongeren in de kerk*, p. 32.

²⁷ Het blijkt uit de geraadpleegde literatuur dat jongeren toch vaak traditionele religieuze begrippen gebruiken in hun verwoordingen, terwijl er op grote schaal vanuit wordt gegaan dat zij deze juist afwijzen. Ook de respondenten gebruiken traditionele begrippen in hun verwoordingen. ("teken van God", "aangeraakt", "je verhaal kwijt kunnen bij God", "de stem van God horen", "je kan zeggen wat je wil, maar Hij is er toch!") We hebben hier mijns inziens dus ook niet te maken met het verdwijnen van een metafysisch wereldbeeld, zoals Koetsier (2006) betoogt. (*Studentenpastoraat, terugkijken en vooruitzien*), p. 40 en p. 53.)

²⁸ Bakker, B. de *Schuilin in je soundtrack* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie* Averbode, p. 65.

²⁹ Boer, D., de *Being alone together, het belang van gemeenschap in de zoektocht naar spirituele ontwikkeling in Taizé*, p. 12. Ook M. van 't Hoog (2010) zegt in haar onderzoek, dat de individuele beleving toch gezocht lijkt te worden in de reeds bestaande gebruiken van traditionele religies. Koetsier(2006) spreekt dit tegen. Hij is van mening dat er juist een taal gevonden moet worden voor het geheim dat wij God noemen, voorbij het metafysisch wereldbeeld. Wim Jansen ziet het in 'Bricolage en bezieling' als taak van theologie om symbolisch taalveld van religie opnieuw open leggen voor hedendaagse religieuze ervaring. Ik heb in de interviews ervaren dat de jongeren inderdaad taal gebruiken uit de traditie, maar dat dit wel voorzichtig en stamelend gebeurt. Ik ervaar een bepaalde schroom om de 'grote woorden' uit de traditie te gebruiken. Dit is echter wel de taal die ze nog tot hun beschikking lijken te hebben.

³⁰ Hoog, M., van 't *Taizé, Zoektocht naar de persoonlijke godservaring binnen de internationale oecumenische gemeenschap*, p. 54.

De gemeenschap van Taizé is een plek waar jongeren een fragment van de (geleefde) religie kunnen meemaken en waar ze terecht kunnen met hun vragen en religiositeit.³¹ Vanwege de grote vrijheid ervaren de jongeren dat ze mogen zijn wie ze zijn, ieder met hun eigen religiositeit, religieuze achtergrond, vragen en antwoorden. Dit 'er mogen zijn' is ook een van de kenmerken van Taizé die door de meeste respondenten als zeer positief worden bestempeld. Niet alle respondenten ervaren ditzelfde in hun eigen gemeente.³²

Afbeelding 2. Jongeren in Taizé

Samenvattend kunnen we zeggen dat jongeren in een samenleving leven die zich in een overgangsproces bevindt van modern naar postmodern. Belangrijke begrippen hierbij zijn fragmentarisering, individualisering en ervaring. Wat de gevolgen van dit proces precies zullen zijn, is nog niet helder zichtbaar. Wel is duidelijk dat het gevolgen heeft gehad voor de manier waarop met religie wordt omgegaan. Jongeren zijn zeer zeker met religie, of beter, religiositeit bezig, maar op een andere manier dan de voorgaande generaties. De kerken hebben met deze ontwikkelingen te maken en zullen hierop moeten leren inspelen.

³¹ Vergelijk Zahn, M. *De heelheid van het leven proeven* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 45, waar het weliswaar gaat over het leven in het Don Boscohuis, maar waar een goede vergelijking valt te maken met de ideeën van Taizé: "Wat hen (kloosterlingen) bij elkaar brengt, is het geloof dat God er iets toe doet, in het leven van ieder persoonlijk en in het samenleven met anderen, in onze wereld. Als jongeren bij ons komen, hopen wij dat zij hier iets van proeven en meemaken." en id. p. 56: "Zij (kloosterlingen) zijn levende voorbeelden van geleefde traditie."

³² Dieke: "De diensten zijn hier anders en het is voornamelijk ook natuurlijk oudere mensen, nou ja, ouder... ouder dan ik, ja dat vind ik, vind ik af en toe wel lastig, dat je denkt: kan ik dan zijn wie ik ben? hoe ik denk, van ja, iedereen denkt... huh jongeren moeten per se in de kerk komen, want dat betekent dat ze geloven. Ja, hoezo? Wie zegt nou dat ik niet geloof als ik niet in de kerk kom? Dat is toch onzin en je mag daar gewoon op je eigen manier geloven en hier, hierzo is het toch nog wel soms: he je moet nog wel een beetje zo en je moet per se naar de kerk, eigenlijk hebben we liever dat je het zo doet en daar... ja maakt eigenlijk helemaal geen drol uit.... Dus waardoor je wel je eigen geloof mag zijn. Dus waardoor je ook wel beter bij je eigen God kan komen die er voor jou is."

4 JONGEREN EN TAIZÉ

4.1 Inleiding

Zoals gezegd is het belangrijk om de leefwereld van de jongeren van binnenuit te analyseren en te interpreteren. In dit onderzoek gaat het om die jongeren die al een of meer keer naar Taizé zijn geweest. Wat zijn hun ervaringen? Wat sprak hen aan? Om tot beantwoording van de onderzoeksvraag te komen, is het goed om de jongeren, de respondenten, zelf aan het woord te laten. Ik doe dit door een aantal kernbegrippen te bespreken. Daarbij vat ik de antwoorden van de respondenten samen en verbind ik waar nodig en mogelijk de literatuur ermee.

Voordat ik dat doe zal ik de respondenten kort introduceren.

Na een algemene inleiding komen de onderwerpen Taizé, diensten, Dorsvloer en Taizévieringen aan de orde. Deze onderwerpen zullen in deelonderwerpen verder uitgewerkt worden.

Op grond van de bespreking ervan wil ik komen tot antwoorden op mijn onderzoeksvraag, conclusies en aanbevelingen voor De Dorsvloer.

4.1.1 de respondenten

De zes respondenten komen allen uit mijn eigen gemeente. Dat betekent dat ik alle respondenten ken. Omdat ik ook als begeleider meega naar Taizé, ken ik de meeste van hen zelfs beter. Dit heeft voordelen: kennismaking is niet echt noodzakelijk en het contact gaat gemakkelijker, omdat er al een zekere band bestaat. Dit kan ook een nadeel zijn: de kans dat de afstand tussen interviewer en respondent te klein wordt om het onderzoek professioneel te kunnen doen, is aanwezig. Aanvankelijk viel ik ook in deze valkuil van nabijheid en waren de interviews meer een gezellig gesprek over Taizé dan een interview. Ik heb daarom nieuwe interviews gehouden met andere respondenten.³³ Deze interviews heb ik meer als de onderzoeker versus de respondent gehouden. Ik ben van mening dat ik hierdoor voldoende afstand heb kunnen nemen van de respondenten. In de reflectie op het proces kom ik hier uitgebreider op terug.

Lenneke is 24 jaar en werkt als oproepkracht in de kinderopvang en de dagbesteding voor verstandelijk gehandicapten. Binnen De Dorsvloer is Lenneke redelijk actief. Ze doet mee met een musical en is met enige regelmaat in de zondagsdiensten te vinden. Ze is zes keer naar Taizé geweest, waarvan vijf keer met De Dorsvloer en een keer met een kleiner groepje.³⁴

Miranda is 21 jaar en staat op het punt om af te studeren als pedagogisch werker. Zij is vier keer met De Dorsvloer naar Taizé geweest. Miranda komt niet vaak in De Dorsvloer. Af en toe bezoekt ze de kerkgemeenschap van haar vriend.³⁵

³³ Slechts een van de respondenten heb ik - met toestemming van mijn begeleider - twee keer geïnterviewd.

³⁴ Dit groepje bestond uit jongeren die met De Dorsvloer naar Taizé waren geweest en graag nog een keer in het voorjaar wilden.

³⁵ De kerk van de Nazarener in Vlaardingen.

Patricia is het zusje van Miranda en is 19 jaar. Ze studeert voor verpleegkundige en werkt daarnaast bij een tankstation. Ze is drie keer met De Dorsvloer naar Taizé geweest. Verder komt ze weinig in De Dorsvloer.

Tim is een leerling verpleegkundige van 18 jaar. Ook hij is redelijk actief binnen De Dorsvloer. Zo zit hij op dit moment als afgevaardigde van de jongeren in de beroepingscommissie. Hij komt af en toe op zondag in de kerk, maar door zijn studie en andere activiteiten komt hij er minder vaak dan hij zou willen.

Dieke is 20 jaar en studeert geneeskunde. Ze heeft een bijbaantje in het ziekenhuis. In De Dorsvloer is zij actief in de liturgiecommissie. Door haar drukke bestaan komt zij maar af en toe naar de zondagsdiensten. Dieke is al vaak naar Taizé geweest. Ze gaat al jaren in de zomer met haar familie. Daarnaast is ze een keer met De Dorsvloer mee geweest.

Daphne is 23 jaar. Ze is leerling maatschappelijk werker in de zorg en werkt in de gehandicaptenzorg. Ze is zeven keer in Taizé geweest, waarvan zes keer met De Dorsvloer en een keer met het eerdergenoemde groepje. Ze komt minder vaak in De Dorsvloer dan ze zou willen.

4.2 Taizé

4.2.1 Algemeen

De zes respondenten zijn allen een of meer keer naar Taizé geweest. De meesten zijn gegaan, omdat ze gevraagd waren mee te gaan door andere jongeren of door de jeugdouderling. Een van de respondenten is voor het eerst meegegaan op basis van de folder over de reis. Niet alle respondenten stonden te popelen om mee te gaan en voor een van hen viel Taizé de eerste dagen enorm tegen. Zij moest erg wennen, terwijl de meeste respondenten zich vrijwel meteen thuisvoelen. Allen wilden na hun eerste reis naar Taizé graag terug.

Het leven in Taizé is behoorlijk gestructureerd. Zo'n structuur geeft een raamwerk waarbinnen veel kan gebeuren.³⁶ Bij aankomst in Taizé is het meestal wat chaotisch, maar zodra iedereen is geïnstalleerd en de eerste diensten heeft ervaren, wordt de structuur zichtbaar.

De dagindeling is op de meeste dagen als volgt:

- 8.15 uur: ochtendgebed, gevolgd door ontbijt
- 10.00 uur: inleiding voor de dag met een broeder van de gemeenschap, daarna tijd voor bezinning of gespreksgroepen
- 12.20 uur: middaggebed, daarna maaltijd
- 14.00 uur: zangrepetitie (optioneel)
's middags: werk of gespreksgroepen
- 17.15 uur: thee
- 17.45 uur: workshops
- 19.00 uur: avondeten
- 20.30 uur: avondgebed, daarna stilte

³⁶ Dit is ook de ervaring van jongeren die het Don Boscohuis bezoeken. Zie hiervoor: Zahn, M. *De heelheid van het leven proeven* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 45.

Op vrijdagavond wordt het avondgebed om 20.30 uur gevolgd door het gebed rond het kruis. Hierover wordt verderop meer verteld.

De zaterdag verloopt iets anders dan de doordeweekse dagen. De workshops zijn eerder en het avondgebed staat in het teken van het licht van Pasen.

Op zondag, in principe dag van aankomst en vertrek, ziet de dag er anders uit:

8.45 uur:	ontbijt
10.00 uur:	eucharistieviering
13.00 uur:	middageten
19.00 uur:	avondeten
20.30 uur:	avondgebed

De structuur wordt niet als belastend ervaren,³⁷ maar geeft de jongeren juist het gevoel dat ze aan zichzelf toekomen, ook omdat ze zelf niet hoeven na te denken over de invulling van de dag³⁸ en niet de drukte van thuis hebben.³⁹

De dagindeling geeft ruimte voor de rust.

4.2.2 Gespreksgroepen

Aan het begin van de week worden er gespreksgroepen gevormd. De indeling gebeurt op leeftijd en men probeert er zoveel mogelijk internationale groepen van te maken. De groepen bestaan uit zes tot acht personen, van wie een de groepsleider is.

Aan de hand van het onderwerp dat tijdens de inleiding is behandeld gaan de jongeren in hun groepen in gesprek met elkaar. De voertaal in de groepen is doorgaans Engels. Voor een enkeling was de internationaliteit in de groepen best een probleem. Zij vond het vooral moeilijk om haar ervaringen in een andere taal te verwoorden.

De gespreksgroepen helpen jongeren om na te denken over hun eigen visie op een bepaalde (levens)vraag of geloofskwestie. Het kan hun ook inzicht geven in bepaalde onderwerpen of hun visie verruimen. (Tim: “Dat heeft soms ook wel andere gedachten bij mij ook opgebracht.” en Dieke: “Ik denk dat dat ook inderdaad wel met de praatgroep (...) wel een heel stuk heeft geholpen. Gewoon omdat je erover praat, ziet hoe anderen dat doen en (...) dan pas ga je daar eigenlijk echt over nadenken: hoe doe ik dat eigenlijk? Zie ik dat voor me? Hoe wil ik dat? Daar hoor je: o zij doen dat zo (...) waardoor het wel een heel stuk van je geloof beïnvloedt, denk ik.”)

Daarnaast vinden de respondenten het gewoon interessant om de ideeën van anderen te horen.⁴⁰

De respondenten delen hun ervaringen en vragen met groepsgenoten van hun eigen groep, van de gespreksgroep en/of met hun begeleider.

³⁷ Dit blijkt wel een beetje afhankelijk van het soort corvee. Naast de genoemde onderdelen hebben de jongeren namelijk ook dagelijks corvee, wat kan bestaan uit koken, schoonmaken, in de winkel helpen, etc. Lenneke had een van de jaren een taak die veel tijd in beslag nam, waardoor ze weinig tijd had voor andere dingen en voor zichzelf.

³⁸ Daphne: “Als je daar bent is het rust, is er structuur, de basis is hetzelfde iedere dag.”

³⁹ Vgl. de beschrijving van het Don Boscohuis: Zahn, M. *De heilheid van het leven proeven* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, hoofdstuk 2 en dan met name p. 45.

⁴⁰ Tim: “Heel veel praten met jongeren, echt ja, ’t klinkt misschien heel... ja, alsof je helemaal niks weet ofzo, maar... ik vind het gewoon heel erg interessant om te kijken hoe dan hun in hun leven staan zeg maar en ja dat heeft mij wel heel erg geholpen ook. Zoals ik al zei dan inderdaad antwoorden, maar ook gewoon inzicht. Of dingen vragen die ik dan eerst niet snapte of zo die dan hun misschien beter weten of anders denken te weten.”

Ze voelen zich hier vrij in, in tegenstelling tot thuis bij hun eigen vrienden(Tim) en klasgenoten(Miranda), met wie ze vaak niet over geloof kunnen praten.

4.2.3 Begeleiding

De groep uit Spijkenisse zelf heeft ook altijd begeleiders, met wie ze een gesprek kunnen aangaan wanneer dat nodig is. Minstens een van de begeleiders is predikant of kerkelijk werker. Vrijwel alle respondenten geven aan dat ze dit erg belangrijk vinden. Ze kunnen praten over dingen waar ze tegen aanlopen of hun (soms) religieuze ervaringen met hen delen. Ook hebben ze de ervaring dat de begeleider hen verder kan helpen in een specifieke situatie of in hun geloof (Lenneke: “Er waren wel heel veel dingen waar ik mee zat. En uiteindelijk heb ik dat ook allemaal verteld en op een of andere manier is er toen toch wel een deurtje opengegaan.”) Een van de respondenten geeft ook aan dat ze het een veilig gevoel vindt dat er (bekende) volwassenen meegaan als begeleiders.

De groep komt dagelijks even bij elkaar met de eigen begeleider om de dag door te spreken en te kijken hoe het met iedereen gaat. Ook dat wordt als prettig ervaren. Zahn (2008) bevestigt het belang van begeleiders.⁴¹ De voorwaarde voor een pastor om ongehaast en onbezet aandachtig⁴² aanwezig te zijn kan in dit geval goed op de begeleiders toegepast worden. De respondenten ervaren hen ook als zodanig.

4.2.4 Omgeving

Taizé ligt op een heuvel in een weids Bourgondisch landschap. Voor alle respondenten speelt deze omgeving een rol in hun welbevinden in Taizé. Het andere landschap, zonder de prikkels van de thuisomgeving, met alle ruimte om de stilte op te zoeken of om van de natuur te genieten,⁴³ is voor hen van grote betekenis. De omgeving is dan ook niet te vergelijken met de stedelijke, industriële omgeving van Spijkenisse en omstreken.

Lenneke vat het als volgt samen: “Je bent zo lekker op een heuvel in de natuur.”⁴⁴

De letterlijke afstand van de eigen omgeving is ook van belang.

4.2.5 Rust en stilte

De rustgevende natuur is genoemd. Ook op het terrein van Taizé zelf ervaren de respondenten rust. De rust en de stilte van Taizé worden door alle respondenten genoemd als factoren die hun het meest aanspreken. Taizé is voor hen een plek om tot rust te komen, aan zichzelf toe te komen, alles een weekje achter te laten. De rust wordt onder meer gezocht en gevonden in de momenten tussen de programmaonderdelen door en tijdens de diensten.

Er spreekt een grote behoefte aan die rust (en aan stilte) uit de antwoorden van de respondenten, rust die ontbreekt in het dagelijks leven.⁴⁵ Het is moeilijk om thuis een plek

⁴¹ Zahn, M. *De heelheid van het leven proeven* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 56.

⁴² Koetsier, B. (2006) *Studentenpastoraat: Terugkijken en vooruitzien*, p. 104.

⁴³ Hoog, M., van 't (2010) *Taizé: Zoektocht naar de persoonlijke godservaring binnen de internationale oecumenische gemeenschap* bevestigt dit.

⁴⁴ Corjan Matsinger(2010) geeft ook aan dat de natuur (ook) voor jongeren een vindplaats kan zijn van spiritualiteit (evenals rust en muziek). (Matsinger, C. *Heilige grond: De plek van jongeren in de kerk*, p. 50.)

en moment van rust te creëren. De rust geeft ruimte om na te denken, waardoor enkele respondenten ervaren dat ze tot bepaalde inzichten komen. De rust geeft zelfs ruimte voor religieuze ervaringen en geeft de jongeren het gevoel dat ze 'gemakkelijker tot God komen'.⁴⁶ Daarnaast wordt de rust gebruikt om bijbel te lezen (bijvoorbeeld tijdens de dienst).

Naast de rust wordt de stilte door alle respondenten genoemd als belangrijk element van Taizé. Dorinde de Boer (2010) noemt de stilte zelfs een van de succesformules van Taizé.⁴⁷ Een zeer bijzondere stilte blijkt er te zijn in het Romaanse kerkje van het dorpje Taizé zelf,⁴⁸ waar de gemeenschap ooit begonnen is. Het kerkje wordt ook wel het 'stiltekerkje' genoemd. Een van de respondenten noemt de stilte daar 'oorverdovend'. Voor een van de respondenten is er het zelfs te stil. De stilte kan daar dan ook overweldigend zijn. Twee van de respondenten hebben in de stilte van dit kerkje een religieuze ervaring gehad, waarover in paragraaf 3.2.8 verder uitgeweid zal worden.

In de stilte kunnen er dingen omhoog komen en is er meer ruimte om te bidden.⁴⁹

In de meeste gevallen wordt de stilte genoemd in verband met de diensten in Taizé. Hier wordt in paragraaf 3.3 verder op ingegaan.

4.2.6 Nadenken

De rust en de stilte geven jongeren ruimte om over hun leven en hun vragen na te denken. Rust, stilte en ruimte, die er thuis niet is. Dit is ook het geval tijdens de stiltes in de diensten. Hierover wordt meer verteld in hoofdstuk 3.3.1.2.

Mensen komen vaak naar Taizé om te werken aan hun (levens)vragen. Ze ervaren daar de ruimte daarvoor en vinden het fijn om er in de gespreksgroepen over te praten, mede omdat ze ervaren dat anderen ook met dergelijke vragen rondlopen. De ervaringen tijdens de groepsgesprekken stemmen in sommige gevallen tot nadenken. De gespreksgroepen krijgen ook weleens de opdracht mee om over bepaalde vragen individueel na te gaan denken.

Sommige respondenten bedenken voordat ze naar Taizé gaan over welke dingen ze daar willen nadenken, omdat ze weten dat ze daar de rust en de ruimte voor zullen hebben.⁵⁰ Lenneke komt er juist in Taizé pas achter met welke vragen ze onbewust thuis al bezig was.

Het nadenken kan tot slot het geloof beïnvloeden. De respondenten, allen gelovig (opgevoed), vinden in Taizé een plek om na te denken over hun geloof. Sommigen zijn er in hun dagelijks leven weinig meer mee bezig, anderen wat meer, weer anderen zijn zoekend. In Taizé is voor hen allen plek. Taizé is een gastvrije, oecumenische

⁴⁵ Dieke: "Je bent gewoon weg uit de drukte van het leven." Patricia: "Ik vind het wel makkelijker om daar tot God te komen als dat ik hier thuis ben omdat hier ook heel veel andere dingen eromheen spelen, want je bent continu bezig met, oké, ik moet nu dit doen, mijn volgende afspraak staat zo laat, dus ik moet het gewoon nu doen, kan niet wachten."

⁴⁶ Citaat van Patricia.

⁴⁷ Boer, D., de (2010) *Being alone together: Het belang van gemeenschap in de zoektocht naar spirituele ontwikkeling in Taizé*, p. 22.

⁴⁸ De gemeenschap van Taizé ligt feitelijk aan de rand van het dorpje Taizé.

⁴⁹ Ton Zondervan (2008) spreekt in dit verband over 'kenosis' of ontlediging: door je zelf te ontledigen in de stilte creëer je ruimte waarin God kan verschijnen. (Zondervan, T.(red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 109).

⁵⁰ Het is niet altijd zo dat ze daadwerkelijk met die onderwerpen aan de slag gaan. Soms gebeuren er in Taizé dingen, die eerst overdenking nodig hebben.

gemeenschap. Taizé ademt geloof. De jongeren praten erover in de gespreksgroepen, maken het mee tijdens de diensten, denken erover na en zien het geleefde geloof van de broeders. Waar praten over geloof in de eigen vriendenkring vaak niet mogelijk is, is er in Taizé alle openheid, tijd en mogelijkheid voor.

Dieke: “Ja, Taizé is toch wel een belangrijke manier van hoe ik tot mijn geloof enzo ben gekomen, gewoon omdat je er daar over nadenkt, omdat ik daar ieder jaar heen ging (...) maar daar ben je natuurlijk een hele week ermee bezig, dus dat heeft wel mijn geloof beïnvloed natuurlijk, vind ik.” Voor Lenneke was dat wat ze in Taizé had ervaren en wat Taizé voor haar geloof had betekend een laatste stap naar het doen van belijdenis⁵¹ (zie verder paragraaf 5.2).

4.2.7 God

Volgens Lenneke wordt God in Taizé van dichtbij ervaren. Zij heeft het tijdens het interview met grote regelmaat over God en ziet Zijn hand in diverse dingen die haar zijn overkomen (zie verder 3.2.8.1).

Miranda heeft het over God of over ‘de Heer’. Zij heeft Gods aanwezigheid op zo’n manier ervaren in Taizé, dat dat voor haar reden was om verder te willen in en met haar geloof.

Ook Tim, die tijdens een van de reizen erg bezig was met de vraag of God er eigenlijk wel was, heeft ervaren *dat* Hij er is, wat zijn geloof sterk heeft beïnvloed. Hij relateert het ‘Taizégevoel’⁵² ook aan de ervaring dat je in Taizé dichterbij God lijkt te zijn. Ook Daphne geeft aan: “Ik heb daar het gevoel dat ik dichterbij tot God kan komen dan ergens anders, zeg maar.”⁵³

Omdat God in de meeste gevallen wordt genoemd in relatie tot bepaalde religieuze ervaringen zal hier nu een aparte paragraaf aan worden besteed.

4.2.8 Religieuze ervaring⁵⁴

Een aantal respondenten geeft aan dat ze in Taizé een of meer religieuze ervaringen hebben gehad. Hieronder volgen enkele beschrijvingen.

4.2.8.1 Lenneke

De eerste religieuze ervaring⁵⁵ vond plaats tijdens een van de diensten. Lenneke zat met de hele groep (uit Spijkenisse) samen in de kerk, wat haar een groot gevoel van saamhorigheid gaf.⁵⁶ Op een gegeven moment klonken de eerste tonen van een lied en zij dacht: “Nou, ik zou wel heel erg kunnen gebruiken als ze nu ‘Ubi caritas’ gaan zingen, dat zou wel echt... dat zou ik wel heel tof vinden van God als we dat nu gaan zingen. (...) Op een of andere manier dacht ik heel onbewust van: Nou als, als Hij dit flikt, dan dan ben

⁵¹ De (religieuze) ervaringen die ze heeft opgedaan in Taizé zijn letterlijk van doorslaggevend belang geweest. Op het doen van belijdenis zal in paragraaf 5.2 verder ingegaan worden.

⁵² Zie voor dit onderwerp 3.5.1.

⁵³ Zij geeft aan deze ervaring ook wel tijdens Taizévieringen in De Dorsvloer te hebben, maar “niet zo extreem als in Taizé.”

⁵⁴ Zie voor een definitie paragraaf 1.1.1. Ik vind het overigens ontzettend kostbaar dat jongeren deze ervaringen met mij hebben willen delen.

⁵⁵ Deze gebeurtenis wordt - met andere bewoordingen - door de respondenten zelf aangeduid als religieuze ervaring.

⁵⁶ Dit is niet bij alle diensten het geval: ieder heeft zo zijn of haar eigen plekje.

ik... dan is Hij hier, hè, dan is Hij hier!” Het lied werd inderdaad gezongen en zij zag hier de hand van God in. Het gaf haar een gevoel van rust. Zij voelde zich gezien door God.

De tweede religieuze ervaring vond plaats in het kerkje in Taizé. Lenneke was in de stilte gaan zitten en hoorde haar gedachten ineens zo ontzettend helder, dat het haar leek of ze niet van haarzelf waren.⁵⁷ In eerste instantie schrok zij daarvan, maar vervolgens ervoer zij het als iets van God.⁵⁸ Hij zei haar dat ze vertrouwen moest hebben. Een half jaar later realiseerde zij zich dat bepaalde - moeilijke - dingen als vanzelf leken te zijn gegaan, wat zij relateerde aan haar religieuze ervaring in Taizé. Zij moet elk jaar als ze in Taizé is, denken aan deze ervaring.

Tot slot heeft zij de verspreiding van het licht tijdens de zaterdagavonddienst ook als een religieuze ervaring geduid. (“Dat je denkt van: het licht komt op me af! Het licht van Christus komt op me af!”) En zegt ze - heel onbevangen - tussen neus en lippen door: “Je voelt toch ergens wel gewoon de liefde van God.”⁵⁹

4.2.8.2 Tim, Miranda en Dieke

Een belangrijke religieuze ervaring van Tim vond ook plaats in het kleine kerkje van Taizé. Ook hij was overrompeld door de stilte. Vrij verwoord beschreef hij de ervaring als volgt: “je hoorde helemaal niks, geen enkel ruisje, je voelde ook niks, geen wind, ja niks gewoon. En de dag daarvoor was ik een beetje de weg kwijt. Ik had zoiets van: waar is God dan? Laat je dan eens een keer zien of zo weet je wel, zo’n ervaring zeg maar en toen zag ik daar een kaarsje en op een of andere manier begon dat heen en weer te gaan alsof er wind heel snel door de ruimte ging, maar je voelde helemaal niks... Voor mij was het wel een soort van teken dat Hij er was. Hoe kan het anders dan heen en weer gaan in een kerk, ja, waar het gewoon helemaal windstil is?” Hij heeft hierover gesproken met zijn begeleider en in zijn gespreksgroep, omdat hij er behoorlijk door overrompeld was. Het heeft hem een ‘bevrijdend gevoel’ gegeven. Zo’n ‘bevrijdend gevoel’ omschrijft hij ook wanneer hij tijdens de vrijdagavonddienst bij het kruis gaat bidden.⁶⁰ Dit emotioneerde hem en gaf hem het bevrijdende gevoel (zie ook: vrijdagavonddienst, paragraaf 3.3.1.3). Ook vertelt hij dat hij God kan ervaren in gesprekken met mensen. Dit is dus, gezien de definitie, ook als religieuze ervaring te duiden.

Een minder expliciete beschrijving van een religieuze ervaring komt van Miranda: “Krijg je op een gegeven moment gewoon door de dag heen ook aanwijzingen van iets wat je eigenlijk niet zo zag, dat zie je opeens (...) ik zie dat toch vaak als een teken van... van God uit.” Ook vertelt zij van een ‘warme gloed’ en een ‘warme straal’, die zij voelt, waarna ze het antwoord op een van haar vragen bedenkt/krijgt.

Dieke geeft aan ‘geraakt’ te worden door (bepaalde) liederen van Taizé.

⁵⁷ Een vergelijkbare ervaring wordt verwoord door Miranda: “je hoort geen andere stem, maar je gedachtes worden vaak opeens zo helder, dat je denkt van: dat komt niet uit mijzelf, dat toch God daar een deel van in meespeelt.”

⁵⁸ “En dan maakt het niet eens uit of het mijn eigen gedachten zijn, want dat, ik denk dat God ook bepaalde mensen kan sturen op je pad, dus waarom zou Hij niet je eigen gedachten kunnen sturen?”

⁵⁹ Vgl. Jansen, W. *Aangeraakt door het heilige* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*. Averbode, p. 36: “De liefde valt niet samen met het heilige, maar is wel de kant van het heilige, die wij ervaren.”

⁶⁰ “Een keer bij dat kruis weet je wel, dat je toch een soort v.. ja, opeens een aanwezigheid voelt ofzo.”

4.2.9 Mogen zijn

In Taizé ervaren de jongeren op allerlei fronten dat ze er mogen zijn, zoals ze zijn.⁶¹ De gemeenschap draagt dit uit, het wordt benadrukt en ervaren in de gespreksgroepen en in de omgang met elkaar in het algemeen.⁶² M. van 't Hoog (2010) geeft ook aan dat een van de redenen om naar Taizé te komen de open en uitnodigende houding is en het feit dat er wordt niet gevraagd naar je achtergrond. De open houding maakt het tot een veilige plek.⁶³ Het feit dat je mag zijn wie je bent, heeft volgens een van de respondenten ook te maken met het gegeven dat iedereen een beetje om dezelfde redenen naar Taizé komt. Dan vervallen blijkbaar de grenzen tussen de verschillende geloven. Patricia: "Iedereen is er gelijk, dat is één. Dat is iets wat je in deze maatschappij niet meer echt gewend bent." Wanneer je tijd voor jezelf wilt en even niet bij je groep (uit Spijkenisse) wilt zijn, dan kan dat en niemand vindt dat vreemd. Dit is de ervaring van verschillende respondenten. Dieke, die ook jaarlijks met haar ouders naar Taizé gaat, ervaart dat ze met de groep uit Spijkenisse toch meer zichzelf kan zijn, dat ze zich voor hen niet hoeft te verantwoorden. Jongeren praten vrij over hun geloof "en ja, wat je er ook van vindt... dus niemand lacht je uit, dat is wel tof, wel leuk ja." "Thuis kan dat niet." "Iedereen probeert je ook zelfs te helpen als je vragen hebt."⁶⁴ Niemand vertelt je hoe en wat je moet geloven. Je wordt in je waarde gelaten en dat wordt in de eigen gemeente (De Dorsvloer) weleens anders ervaren.

4.3 Diensten

Drie keer per dag vindt er een dienst plaats in de grote Verzoeningskerk op het terrein van de gemeenschap.

4.3.1 Algemeen

Om te beginnen is het woord 'diensten' eigenlijk onjuist. De broeders zelf spreken van 'common prayer', wat het best met gemeenschappelijk gebed kan worden vertaald. Deze benaming dekt de lading ook beter: het gebed is het centrale punt van de bijeenkomsten. Ik houd voor het gemak de naam 'diensten' aan, mede omdat deze benaming ook door de respondenten wordt gebruikt.

Er zijn drie diensten op een dag.

Tijdens de ochtenddienst, die voor het ontbijt plaatsvindt - vanuit de gedachte dat je je dag bij en met God begint - wordt de eucharistie gevierd.

De opzet van de diensten is vrijwel gelijk, met uitzondering van de vrijdagavonddienst en de zaterdagavonddienst. Op zondagochtend vindt een reguliere eucharistieviering plaats, die in opzet verschilt van de andere diensten. Wel worden er alleen Taizéliederen gezongen en is er geen preek.

⁶¹ Bert Roebben (2008) noemt dit 'religieus respect'. (Roebben, B. Voorwoord in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 9.)

⁶² Dieke: "Op de een of andere manier spreekt het daar gewoon een beetje voor zich en er zijn geen mensen die ruzie met elkaar maken." Tim: "Iedereen komt ook voor elkaar op of ja (lacht) ruzies heb ik er ook eigenlijk niet eens gezien."

⁶³ Hoog, M., van 't Taizé: *Zoektocht naar de persoonlijke godservaring binnen de internationale oecumenische gemeenschap*, p. 29.

⁶⁴ Citaten van Tim.

Centraal in alle diensten staat het stiltegebed, dat ongeveer tien minuten duurt. Daaromheen worden diverse Taizéliederen gezongen, waaronder altijd een Psalm. Daarnaast wordt in twee talen een korte schriftlezing gedaan. Hierna wordt een regel uit die lezing in andere talen herhaald. Bij de ingang liggen briefjes met de tekst van die dag in een stuk of vijf talen. Ook ligt er een papier met de Psalm van die dag (in het Frans gezongen) en er liggen liedbundels.

Voordat de jongeren voor het eerst naar Taizé gaan, kunnen ze zich slecht voorstellen dat ze straks drie keer per dag 'naar de kerk' moeten. In Taizé komen ze er echter achter, dat de diensten heel anders zijn dan thuis.⁶⁵ Op een gegeven moment "dan wil je eigenlijk gewoon naar de kerk gaan in plaats van: je moet."⁶⁶

Alle respondenten zijn tijdens de diensten wel met dezelfde dingen bezig. Ze denken na, zingen, luisteren⁶⁷ en bidden. Sommigen lezen in hun Bijbel of schrijven in hun dagboekje (bepaalde gedachten of liedteksten of punten om mee te nemen naar huis). Op een aantal belangrijke aspecten van de diensten ga ik nu wat dieper in.

4.3.1.1 Lieder

De gemeenschap van Taizé heeft 'eigen' liederen, die inmiddels hun intrede hebben gedaan in vele kerkgenootschappen over de hele wereld.

De herhaling en de eenvoud van de liederen is opvallend. De gemeenschap van Taizé spreekt over de liederen als een vorm van gebed:

Het gezongen gebed is een van de belangrijkste uitdrukkingen van het zoeken naar God. Korte liederen, lange tijd herhaald, geven uitdrukking aan het meditatieve karakter. In slechts enkele woorden wordt een fundamentele werkelijkheid uitgedrukt, die men gemakkelijk met het verstand kan begrijpen. Als deze woorden, deze realiteit, bijna tot in het oneindige worden herhaald, dringen zij langzaam door tot de hele persoon. Meditatieve liederen stellen ons open om naar God te luisteren. In een gemeenschappelijk gebed scheppen deze liederen de mogelijkheid dat allen deelnemen en samen zijn in het wachten op God, zonder dat de tijd al te afgemeten is. Niets opent de deuren van het vertrouwen in God beter dan de schoonheid van menselijke stemmen die samen zingen. Deze liederen ondersteunen ook het persoonlijk gebed. Zij bouwen langzamerhand een eenheid op van de persoon in God en zij kunnen het werk, de gesprekken en de rust ondersteunen; zij verbinden gebed en dagelijks leven. Zelfs buiten ons weten om zetten zij in ons een gebed voort, in de stilte van ons hart.⁶⁸

Na de diensten kun je blijven zitten om nog door te zingen. Hiervan wordt vooral 's avonds gebruik gemaakt, niet in de laatste plaats omdat deze dienst - in tegenstelling tot de

⁶⁵ De preek wordt in Taizé niet gemist. Matsinger, C. *Heilige grond: De plek van jongeren in de kerk*, p. 36: "We preken in de kerk over de hoofden van tieners en kinderen heen." Boer, D., de *Being alone together: Het belang van gemeenschap in de zoektocht naar spirituele ontwikkeling in Taizé* p. 26: "Voor veel jongeren is een persoonlijke noot in de dienst en de preek belangrijk."

⁶⁶ Citaat van Tim.

⁶⁷ Ze luisteren met name naar de muziek, maar een van de respondenten luistert ook of ze 'iets binnenkrijgt': "op een gegeven moment ga je naar jezelf luisteren, ga je bepaalde dingen op een rijtje zetten en dan, ja dan wordt opeens eigenlijk alles helder."

⁶⁸ Bron: http://www.taize.fr/nl_article835.html

geboden om te bidden, na te denken, om de gedachten juist uit te schakelen, te huilen, te verwerken, te luisteren naar God, te genieten, te mediteren, te piekeren of om datgene te doen waar je als persoon de meeste behoefte toe voelt.”⁷²

De hoofdbedoeling van de stilte is het gebed. Veel jongeren gebruiken de stilte hier ook voor. Ton Zondervan (2008) zegt hierover: “Veel jonge mensen zoeken naar plaatsen en gelegenheden voor ‘vertraging en verstillings’, waar ze hun ervaringen kunnen ‘verruimen en verdiepen’. Het is daarom niet verwonderlijk dat er onder hen blijvende interesse is voor gebed (...) Dat zie ik als aspect van het ‘nieuw-religieus verlangen’ van jongeren.”⁷³ Opvallend is dat gebed een middel is om te de-centreren, om het centrum van aandacht naar ‘elders’ te verplaatsen, terwijl de cultuur juist zo zelf-gericht is. Toch lijken jongeren te zoeken naar nieuwe manieren om stil te worden en ook om te bidden. Vaak is de gebedsactiviteit meditatief: de jongeren communiceren of spreken niet, maar overpeinzen en overdenken.⁷⁴ De beschrijvingen van de respondenten bevestigen dit, zoals hierboven ook te lezen valt. Tijdens het gebed in Taizé is er ook sprake van collectieve intentionaliteit⁷⁵: ook al bid je zelf een afzonderlijk gebed, de activiteit van bidden wordt gedeeld met de vele andere jongeren in de kerk. Die gemeenschappelijkheid wordt niet als zodanig benoemd door de respondenten.⁷⁶

4.3.1.3 vrijdagavonddienst

Zoals gezegd zijn de diensten op vrijdag- en zaterdagavond iets anders dan de overige diensten.

Tijdens de vrijdagavonddienst is het Goede Vrijdag en wordt de dood van Jezus herdacht. Het kruis van Taizé, dat altijd voorin de kerk staat en aan het eind van de diensten in het midden van de kerk wordt gezet, ligt in het midden van de kerk en nadat de broeders rondom dit kruis hebben gebeden, maken ze ruimte voor de jongeren om hetzelfde te doen. In een lange rij staan de jongeren op hun beurt te wachten. Al die tijd wordt er gezongen.

Lenneke werd door de dominee uitgenodigd om naar het kruis te gaan om daar iets aan God te vragen. Ze is er naartoe gegaan en dit emotioneerde haar zeer. Een half jaar later is ze weer naar het kruis gegaan om God te danken voor wat er in dat halfjaar gebeurd was. Ook Tim ging naar het kruis, maar hij is uit de rij gestapt. In een jaar daarop is hij in de rij blijven staan en heeft hij bij het kruis gebeden. Dit gaf hem een bevrijdend gevoel.

Afbeelding 4. Het Taizékruis

Anderen (Dieke en Daphne) hebben niets met het gebed bij het kruis. Ze geven aan te begrijpen dat anderen er wel iets mee hebben en vinden het idee erachter mooi, vinden

⁷² van 't Hoog, M. *Taizé, Zoektocht naar de persoonlijke godservaring binnen de internationale oecumenische gemeenschap*, p. 37.

⁷³ Zondervan, T. *Verlangen naar verstillings* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 103-104. Taizé is zo'n plek voor vertraging en verstillings.

⁷⁴ Id., p. 105.

⁷⁵ Id., p. 118.

⁷⁶ Ditzelfde verschijnsel bespreekt Dorinde de Boer in haar onderzoek *'Being alone together, het belang van gemeenschap in de zoektocht naar spirituele ontwikkeling in Taizé* als het gaat om de zaterdagavonddienst: ieder heeft een eigen kaarsje, maar je deelt het licht met iedereen. (p. 36)

het ook mooi om te zien, maar het doet hun niets. Deze verschillen geven aan dat het om individuele beleving gaat, die in de huidige samenleving zo centraal staat (zie p. 13).

4.3.1.4 Lichtjesdienst

De zaterdagavonddienst doet de respondenten meer dan de vrijdagavonddienst.

Tijdens deze dienst wordt vanuit het midden van de broeders het licht, dat staat voor het licht van Pasen, van de Opgestane Christus, doorgegeven. Iedereen heeft een kaarsje en het licht wordt vanuit het midden gedeeld, zodat de ruimte langzaam steeds meer met licht gevuld wordt. Hier doen de meeste respondenten positieve ervaringen aan op,⁷⁷ die ze soms zelfs religieus duiden (zie ook paragraaf 3.2.8). Tim gebruikt de verspreiding van het licht als metafoor voor de verspreiding van het Woord van God.

Verschillende respondenten geven expliciet bij deze dienst aan dat het delen van het licht een gemeenschapsgevoel geeft.⁷⁸ Dit gevoel wordt slechts op enkele andere momenten genoemd en dan vooral in de algemene zin van: “iedereen komt er voor hetzelfde” (Tim), “samenzijn met heel veel andere mensen” (Daphne).

Over gemeenschap zegt Taizé zelf het volgende:

Dankzij het gemeenschappelijk gebed stelt iedereen zich open voor God. En door het samen delen en de gastvrijheid vinden allen het vanzelfsprekend dat men over grenzen en verschillen heen kijkt om elkaar in het hart te sluiten en innerlijk rijker te maken (Taizé, 2008).⁷⁹

4.4 Dorsvloer

Zoals gezegd heeft er in De Dorsvloer een traditie bestaan van maandelijkse Taizévieringen, die vorig jaar is gestopt. Om te bepalen wat De Dorsvloer kan betekenen in het kader van de onderzoeksvraag schets ik nu eerst een beeld van deze gemeente en bespreek ik de ervaringen van de respondenten met de gemeente. Ook sta ik stil bij de rol van Taizé in hun dagelijks leven en wat in hun optiek De Dorsvloer wel of niet kan betekenen in relatie tot de onderzoeksvraag.

4.4.1 Algemeen

De Dorsvloer, een protestantse wijkgemeente in Spijkenisse, is naar eigen zeggen een veelkleurige gemeente, die de veelkleurigheid en verscheidenheid van mensen centraal stelt. Ieders eigenheid wordt geaccepteerd.⁸⁰

De gemeente heeft een actief jongerenprogramma, dat aan jongeren van vier tot dertig jaar wordt aangeboden. Omdat het programma gedragen moet worden door de jongeren

⁷⁷ Tim: “de hele betekenis eromheen, om de aparte dienst is of ja is mooi, is is is, ... ja niet per se leuk, maar is gewoon gaaf om dat te ervaren.”

⁷⁸ Tim: “dan heb je wel zoiets van: ja, iedereen is er ook wel bij, zeg maar.” Dieke: “Dat je met zijn allen het licht bij je hebt.” en “Het is wel dat je samen één geheel bent dan, dat je allemaal het licht wel meedraagt, ja. Aan het eind van de week eigenlijk. Dus... op zich is dat wel mooi.” Patricia: “En dan is het één keer heel erg verlicht en dan heb je toch meer het gevoel van dat je met z’n allen daar zit. Dat je in één keer met z’n allen, dat je weer met z’n allen gelijk bent zeg maar.”

Dorinde de Boer zegt in *‘Being alone together, het belang van gemeenschap in de zoektocht naar spirituele ontwikkeling in Taizé’* dat de aanwezigheid van anderen de religieuze ervaring sterker kan maken. (p. 10)

⁷⁹ Citaat afkomstig uit: van ’t Hoog, M. Taizé, *Zoektocht naar de persoonlijke godservaring binnen de internationale oecumenische gemeenschap*, p. 12.

⁸⁰ Zoals eerder al viel te lezen wordt dit niet door iedereen als zodanig ervaren. Zie hiervoor paragraaf 3.2.9: ‘mogen zijn’.

zelf, overleggen de twee jeugdouderlingen met de jongeren wat zij willen. Ideeën van de jongeren zelf worden, waar mogelijk, opgepakt en uitgevoerd.⁸¹

De respondenten bezoeken de wekelijkse kerkdiensten van De Dorsvloer niet allemaal even regelmatig. Aan de ene kant is dit omdat ze het druk hebben⁸² en/of andere prioriteiten hebben,⁸³ aan de andere kant, omdat de diensten hun niet altijd even goed aanspreken.

De respondenten willen, door hun ervaringen in Taizé, over het algemeen wel graag actiever worden in hun geloof en in de gemeente. Een enkeling is al actief in bijvoorbeeld liturgiecommissie en (de breed vertegenwoordigde) beroepingscommissie.

Voor Daphne is een week Taizé ook een 'goedmakertje' voor alle keren dat ze niet op zondag naar de kerk gaat.

Het moge duidelijk zijn dat er behoorlijke verschillen zitten tussen de protestantse kerkdienst van De Dorsvloer (waar wel regelmatig Taizéliederen worden gezongen overigens) en een gebedsdienst in Taizé. Het is eigenlijk niet te vergelijken. De respondenten geven dit ook duidelijk aan. Zo zegt Dieke: "Ik kan Taizé niet vergelijken met mijn eigen kerk. Het is eigenlijk iets totaal anders. (...) Hier ga je één keer per week naar de kerk of iets minder af en toe. (...) Voornamelijk ook natuurlijk oudere mensen, nou ja, ouder... ouder dan ik. (...) Ik moet er hier niet aan denken hoor. Drie keer naar de kerk." Over de diensten in Taizé zegt Dieke: "Je hebt geen preek erin, dat dat vinden jongeren toch niks, dus... nou ja de meeste jongeren niet. (...) De rust die in Taizé heerst, is niet in een kerk te vatten."

Ook het eenmalig zingen van een lied wordt anders gewaardeerd dan de herhaalde Taizéliederen. Tim zegt hierover: "Hier eigenlijk... eigenlijk bijna alleen maar Nederlandse liedjes zingt en ja er wordt eigenlijk alleen maar een soort van automatisch riedeltje wat je opzingt, maar dan denk je ook inderdaad niet meer bij de tekst na. (...) Als je echt alleen maar een aparte tekst, losse tekst achter elkaar zingt, dan zing je het een keer en dan ben je het alweer vergeten."

Het belang van de kerk wordt wel gezien: "Het is natuurlijk wel een plek waar je gewoon wel het geloof kan delen want tegenwoordig vind je dat niet zo veel meer eigenlijk, om dat met iemand te delen."⁸⁴

4.4.2 Thuis

Ook thuis zouden verschillende respondenten meer met hun geloof bezig willen zijn (wat vaak het gevolg is van hun ervaringen in Taizé), maar het lukt ze over het algemeen niet zo goed. Dieke geeft aan: "Je probeert het altijd wel even, maar...." En Daphne voegt toe: (over het behouden van rust) "Dat probeer ik elke keer wel weer, maar het is me nog niet gelukt. (...) Zelfs niet met hoekjes en dingetjes... ik heb wel een aantal dingen van Taizé in huis.... Overal kom ik het wel tegen, maar... ik vind niet de rust thuis die ik daar vind, zeg

⁸¹ Bron: www.dorsvloer.nl. Om snel een beeld van de gemeente te krijgen: zie: <http://www.dorsvloer.nl/joomla/images/BeroepCie/wij%20zijn%20trots%20op.pdf>

⁸² Tim: "Misschien ook omdat je dan doorgaan en doorgaan en doorgaan, dan heb je eigenlijk zoiets van: nou ik kan volgende week ook wel weer naar de kerk. Ik heb vandaag wel genoeg gedaan of.. ja, en daar heb je dan inderdaad die rust, dan kan je ook gewoon inderdaad naar de kerk gaan."

⁸³ Tim en Daphne geven nadrukkelijk aan dat ze wel wat vaker naar de kerk zou willen. Tim: "Ja, ik vind het wel ja een beetje jammer eigenlijk ja, ik zou.. ik vind de kerk nog steeds een mooie ontmoetingsplek zeg maar ja en ik vind het zonde dat dan dat je dan eigenlijk niet de tijd kan nemen zeg maar of hoe dat, ja 't is gewoon zonde vind ik."

⁸⁴ Citaat van Dieke.

maar. Ondanks de muziek of de plaatjes of de boeken. (...) Maar ook gewoon thuis, dat ik wat vaker momenten wil nemen om of te bidden of ergens over na te denken, wat gewoon niet genoeg gebeurt. En dat realiseer ik me altijd als ik in Taizé ben. En dat hou ik dan als ik thuis ben een paar dagen/weken vol, dan heel langzaam dan sluipt het gewone leven er zeg maar weer in en dan wordt het wel weer moeilijk.”

Tim zegt: “In Spijkenisse daar, daar denk je niet aan, daar gaat mijn hele leven gewoon door en door en door en door en door en door.”, maar ook: “Maar na de tweede en de derde keer heb je wel zoiets van, ja, beetje de rituelen vasthouden zeg maar, zoals inderdaad ook echt ja gewoon af en toe bidden, wat ik daarvoor eigenlijk niet echt heel vaak meer deed. (...) Niet per se alleen naar de kerk gaan ofzo, maar gewoon ook thuis in mijn bezigheden of in in het werk. (...) Ik bad nooit voor ik naar bed ging ofzo, maar nu, ik begin dat toch wel weer een beetje terug te pakken zeg maar. Dus inderdaad, niet elke niet elke dag dan maar als ik inderdaad vragen heb.”

Dieke: “Ja, je zegt altijd: dat wil ik eigenlijk ook, net als in Taizé, dat ik een beetje rust in mijn leven krijg en zo en dan denk je ook altijd: dat ga ik wel mee naar huis nemen, dat ik gewoon hier wat rust heb en af en toe even nadenken over hoe wil ik het?” (...) “Dat is wel lastig in deze cultuur in Nederland.”

Thuisgekomen na een week Taizé worden de jongeren niet alleen weer geconfronteerd met drukte en stress, maar voor Daphne geldt daarnaast dat ze geconfronteerd wordt met ‘de wereld’: “Als je thuiskomt, dan gaat het normale leven verder en word je met alles geconfronteerd en de drukte en de stress en noem dan maar op en alle verdriet en ellende en noem het allemaal maar op want al die oorlogen en moorden en weet ik het allemaal thuis.”

Ton Zondervan (2008) bevestigt de ervaringen: “In hun zoeken naar verstillings merken jongeren hoe moeilijk het is dat in je eentje vol te houden. Daarbij is de steun nodig van plekken/gelegenheden waar de structuur is ingericht op verstillings. Dat verklaart bijvoorbeeld mede de populariteit van Taizé en waarom jongeren er geregeld naar terugkeren.”⁸⁵

4.5 Taizévieringen in De Dorsvloer

Na al deze bespiegelingen wordt het tijd om in te zoomen op de Taizévieringen in De Dorsvloer.

De vieringen zijn begonnen in 1998 op initiatief van een van de twee predikanten, die de gemeente rijk was. Er was een enthousiaste voorbereidingsgroep - van volwassenen - die zorgde voor de aankleding, de invulling en de meerstemmigheid van de diensten. In de eerste jaren waren er maandelijks tussen de twintig en dertig bezoekers. De muziek werd verzorgd door een van de organisten. Door omstandigheden werd de voorbereidingsgroep kleiner. Na de eerste Taizéreis in 2006 werd met succes geprobeerd de jongeren te betrekken bij de voorbereidingen. Dit ging enige tijd goed, maar ook hier nam de

⁸⁵ Zondervan, T. *Verlangen naar verstillings* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling, over jongeren, cultuur en religie*, p. 114.

belangstelling voor zowel de voorbereiding als voor de diensten af. De jaarlijkse jongerenreizen trokken wel jongeren, voor een deel dezelfde, voor een deel nieuwe. In 2010 was de groep het grootst (dertig deelnemers), wat vooral te maken had met het feit dat, vanwege de Europese Jongerenontmoeting van Taizé, die eind december in Rotterdam plaats zou vinden, de reis breder werd opgezet.⁸⁶ De Europese Jongerenontmoeting was een succes en verwacht werd dat de belangstelling voor de maandelijkse Taizévieringen in De Dorsvloer weer zou aantrekken. Zoals eerder gezegd was het tegenovergestelde het geval. In de loop van 2011 is daarom besloten om te stoppen met de Taizévieringen.

Om tot beantwoording te komen van de onderzoeksvraag is het belangrijk een beter beeld te krijgen van hoe de ‘Taizéjongeren’⁸⁷ de Taizévieringen in de Dorsvloer beleefden.

De Dorsvloer had overigens een eigen vorm gegeven aan de vieringen. Zo kon er op een gegeven moment een kaarsje aangestoken worden voor een ander (of voor jezelf): het zogeheten lichtaltaar. Lenneke vond dit een erg mooi onderdeel van de dienst. Verder omschrijft ze de Taizévieringen echter als volgt: “Het is gewoon een beetje nagespeeld, in een kerk wat gewoon eigenlijk een kerk is, maar dat is dan even Taizé.”

Miranda is slechts een keer naar een Taizéviering geweest. “Maar... dat is niet voor mij het gevoel wat ik heb bij Taizé, ik nee, ik vond het ook, ik vind het niet fijn, het voelde voor mij ook helemaal niet fijn of vertrouwd of veilig aan om in de Dorsvloer met mensen uit de gemeente te gaan te gaan zingen. Als de mensen in de gemeente nou allemaal daarheen gaan, dan had het heel anders gevoeld.” Het voelt voor haar gewoon niet fijn aan en geeft haar niet het ‘Taizégevoel’.⁸⁸ Ook Patricia is maar een keer geweest. Ze vond het leuk om de liedjes te zingen, maar “die liedjes ken ik thuis ook zingen.”⁸⁹

Tim krijgt niet helemaal het Taizégevoel⁹⁰, maar het komt voor hem wel in de buurt. Hij vindt het dan ook als een van de weinigen wel jammer dat de Taizévieringen gestopt zijn. Het gevoel komt er niet helemaal vanwege het gebrek aan rust en het teveel aan omgevingsgeluiden. Hij verwacht dat de belangstelling voor de Taizévieringen zal aantrekken als er meer PR voor zou worden gemaakt en dat met het toenemen van het aantal belangstellingen het ‘Taizégevoel’ ook zal groeien. Wat hem betreft gaat De Dorsvloer het gewoon weer proberen.

Ook Daphne had wel iets met de Taizévieringen in De Dorsvloer (“De sfeer, het saamhorigheidsgevoel, wel iets dichterbij God, maar niet zo extreem als in Taizé.”), al had ze weinig tijd om ernaartoe te gaan. Wel geeft ze aan dat het nooit zoals in Taizé zal worden.

Dieke ging vroeger wel naar de Taizévieringen, aangespoord door haar vader, die predikant in De Dorsvloer was, maar “het ding” van Taizé vond ze er niet. Volgens haar komt het ook doordat de helft van de mensen niet weet wat Taizé is. Daarnaast is het afhankelijk van

⁸⁶ Dit keer gingen er ook jongeren uit bijvoorbeeld Den Haag, Rotterdam en Scheveningen mee.

⁸⁷ Jongeren die een of meer keer naar Taizé zijn geweest met De Dorsvloer.

⁸⁸ Aan dit gevoel is een aparte paragraaf gewijd.

⁸⁹ Dit in tegenstelling tot haar zus, Miranda, die de liedjes juist niet thuis wil luisteren.

⁹⁰ Wat hiermee wordt bedoeld, wordt in paragraaf 3.5.1 beschreven.

het gevoel van de organist of de liedjes juist worden gespeeld.⁹¹ Ze geeft aan dat het haar “gewoon minder doet” dan in Taizé. Ze zou wel graag zien dat de Taizéliederen in de reguliere diensten gezongen blijven worden, omdat het belangrijk is geweest voor haar geloof en om Taizé (mede om die reden) door te geven, hoewel je het ‘Taizégevoel’ er volgens haar nooit zal kunnen brengen.

Dat de Taizévieringen niet aanspreken, heeft ook te maken met het feit dat de omgeving van De Dorsvloer een heel andere omgeving is dan Taizé. De omgeving van Taizé is niet in een gebouw te verplaatsen. Patricia: “Ik vind het wel lastig om dat inderdaad naar de kerk hier te brengen. Het zal ook lastig zijn om vorm te geven aan Taizé, omdat iedereen het anders beleeft.” Voor haar is Taizé Taizé, in Frankrijk, en daar moet het ook blijven.

Een van de redenen waarom Taizévieringen (en Taizé in enige andere vorm) niet werken in De Dorsvloer is dat je maar een keer per maand voor een uurtje bij elkaar komt. Vrijwel alle respondenten geven hier iets over aan. Miranda: “Mensen die voor een uurtje naar de Taizéviering komen, stralen ook geen rust uit, waardoor je zelf ook niet tot rust, tot jezelf kan komen. (...) Het voelde niet zoals de rust die in Taizé heerst, is niet in een kerk eigenlijk te vatten buiten Taizé.” Dieke: “Je bent een hele week in Taizé.”

Uit de reacties van de respondenten wordt het steeds duidelijker dat het in Taizé gaat om een totaalplaatje, dat niet goed te vatten is in De Dorsvloer. Lenneke vat het als volgt samen:

Ja je hebt dat sfeertje niet. Je bent niet de hele dag ermee bezig, je bent niet ergens op een heuvel in Frankrijk, je bent niet met allemaal nationaliteiten, want dat heeft ook wel wat. Je staat niet in de rij voor je eten. Het is gewoon een beetje nagespeeld, in een kerk wat gewoon eigenlijk een kerk is, maar dat is dan even Taizé. Het gaat om het volledige plaatje, met alles van Taizé eromheen, wat dus niet in de Dorsvloer is: 't is echt gewoon met alles eromheen, met zijn allen in de kerk zitten, ja, gewoon het samen zijn en dan het samen zingen van de liederen.

4.5.1 Taizégevoel

Tijdens de gesprekken stuit ik op een moeilijk grijpbaar fenomeen: het Taizégevoel. Het is belangrijk voor alle respondenten en ze spreken er allemaal over, maar wat is het precies? Het blijkt niet eenvoudig om hier woorden aan te geven,⁹² maar het lijkt alles te maken te hebben met de reden waarom Taizé niet naar De Dorsvloer te vertalen lijkt.

Daphne doet een poging: “Het Taizégevoel? Het... hoe Taizé is, hoe je daar binnenkomt, hoe het ruikt, die wierook, die liederen, die sfeer en ik denk dat dat wel bij het Taizégevoel hoort.”

Uit de antwoorden van de respondenten maak ik op dat het een combinatie moet zijn van: je thuisvoelen, afstand kunnen nemen van dagelijkse beslommeringen, je dicht bij God

⁹¹ Daarnaast is het de vraag of een orgel wel het juiste begeleidingsinstrument is. De liederen werden ook enige tijd begeleid op piano, met af en toe een dwarsfluit, wat al een heel andere sfeer gaf.

⁹² Lenneke: “Heel lastig om dat gevoel te omschrijven. Dat kan je echt pas weten als je er bent geweest.”

kunnen voelen⁹³, een bepaalde rust, de sfeer, de liedjes, de omgeving. Het komt er op neer dat het om het geheel gaat, waardoor mensen het ‘Taizégevoel’ krijgen.

Samengevat zijn de gespreksgroepen, de begeleiding, de omgeving, de rust en stilte en het mogen zijn wie je bent belangrijke elementen die Taizé aantrekkelijk maken voor de respondenten. Door die elementen kunnen ze in alle rust en ruimte nadenken, met hun geloof en (levens)vragen bezig zijn en het blijkt dat de meeste respondenten religieuze ervaringen hebben gehad in Taizé.

De diensten in Taizé spreken de jongeren over het algemeen erg aan en ook hierin zijn de stilte en de rust belangrijk. De jongeren gebruiken de diensten om na te denken, te bidden, te zingen (de eenvoudige, herhaalde liederen spreken hun zeer aan), te schrijven, te lezen.

In het volgende hoofdstuk zet ik de voorlopige conclusies op grond van de gegevens van de voorgaande hoofdstukken op een rij.

Afbeelding 5. Interieur van Verzoeningskerk

⁹³ Tim: “Dat je, ja, dichterbij God bent, zeg maar. Ik denk dat Taizé is een beetje een speciale plek, net zoals je hoog op een berg gaat staan dat je dichterbij God bent, dat is voor mij Taizé zeg maar. Ik bedoel, ja, voor mij is het een plek waar je dichterbij God kan komen.”

5 VOORLOPIGE CONCLUSIES

Om achter de religiositeit van jongeren te komen is het belangrijk henzelf aan het woord te laten. In het vorige hoofdstuk zijn daarom zes jongeren nader bevraagd op hun - al dan niet religieuze - ervaringen in Taizé. In dit hoofdstuk volgen de voorlopige conclusies, die op grond van hun antwoorden getrokken kunnen worden.

Ik bespreek de conclusies per onderwerp. Achtereenvolgens bespreek ik de onderwerpen Taizé, diensten, Dorsvloer en Taizévieringen in De Dorsvloer.

5.1 Taizé

Taizé wordt door alle respondenten als een bijzondere plek ervaren. Er zijn verschillende elementen die de plek bijzonder maken. De rust, de stilte, de omgeving, de diensten, de letterlijke afstand van thuis, de sfeer: alle dragen ze bij aan het goede gevoel dat de respondenten aan Taizé overhouden.

De structuur in Taizé, waarin de jongeren een hele week meedraaien, geeft ruimte en rust om na te kunnen denken, tot inzichten te komen, alle drukte van thuis achter zich te kunnen laten en voor religieuze ervaringen. God lijkt dichterbij en gemakkelijker te ervaren in Taizé. De meeste respondenten spreken over dit soort ervaringen.

Ook de gesprekken (in gespreksgroepen, met groepsleden en met de begeleiders) helpen de respondenten om na te denken en verder te komen met hun geloof. De begeleiding is hierin voor hen van belang.

Wat van groot belang is, is dat de respondenten in Taizé het gevoel hebben dat ze mogen zijn wie ze zijn. Taizé ademt als het ware deze vrijheid. In de eigen kerk en in de eigen omgeving wordt dit niet altijd op die manier ervaren.⁹⁴

Ook worden thuis de rust en de stilte gemist, terwijl er juist zo'n grote behoefte aan blijkt te zijn. Verschillende jongeren hebben geprobeerd om thuis de rust en stilte te creëren, maar het is hen niet gelukt om dat in hun drukke dagelijks leven te organiseren.

5.2 Diensten

De eenvoudige, meditatieve liederen spreken de respondenten aan. Ze zijn rustgevend, kunnen raken en kunnen helpen met het verdiepen van het geloof. Sommige respondenten vinden dat de Taizéliederen alleen in Taizé thuishoren, terwijl anderen ze graag in hun eigen kerk willen horen, vanwege de herkenbaarheid, de herinnering en omdat het een manier is om Taizé door te kunnen geven aan de gemeente.

De stilte is een van de meest aansprekende elementen van Taizé, ook tijdens de diensten. In de stilte komt God dichterbij en is er ruimte om te bidden, wat vaak een meditatief karakter heeft. De gemeenschappelijkheid van het gebed, die bij verschillende auteurs wordt genoemd, wordt door de respondenten niet als zodanig ervaren. Op andere punten gaat het ze wel om de gemeenschappelijkheid, bijvoorbeeld bij het delen van het licht op zaterdagavond en in de gespreksgroepen.

5.3 Dorsvloer

De respondenten komen om verschillende redenen niet vaak in de eigen kerk. Ze geven aan dat ze dit eigenlijk wel jammer vinden en dat ze in principe best wat regelmatig de

⁹⁴ Hierbij valt te denken aan het openlijk praten over geloof met leeftijdsgenoten.

wekelijkse kerkdiensten zouden willen bezoeken. Dit is in tegenspraak met wat ik in de literatuur tegenkom. Zo geeft Koetsier (2006) bijvoorbeeld juist aan dat de kerkdienst voor veel jongeren juist niet meer de passende vorm is voor hun zoektocht naar spiritualiteit.⁹⁵

We stuiten hier overigens op een opvallend gegeven. Aan de ene kant geven de respondenten aan dat ze vaker naar de - eigen - kerk zouden willen, maar tegelijkertijd geven ze aan dat ze daar niet vinden wat ze zoeken.

Wat heel duidelijk wordt, is dat de diensten in Taizé niet te vergelijken zijn met (de reguliere) diensten in De Dorsvloer.

Verder willen alle respondenten graag de rust en stilte van Taizé thuis vasthouden, maar dit lukt tot hun spijt niet, omdat het drukke leven hen al snel weer in beslag neemt. Het verlangen naar de rust en stilte is er wel. A. Aantjes - de Kuiper (2008) geeft ook aan dat jongeren wel meer rust zouden willen in hun leven, maar dat ze dat niet zelf kunnen organiseren.⁹⁶ Aan de andere kant is echter ook gebleken dat, wanneer er momenten van rust worden gecreëerd, zoals tijdens de maandelijkse Taizévieringen, er weinig tot geen gebruik van wordt gemaakt.

5.4 Taizévieringen in De Dorsvloer

De jaarlijkse Taizéreizen blijven jongeren trekken. Dit kan niet worden gezegd van de maandelijkse Taizévieringen, die in De Dorsvloer gehouden werden. De hoofdreden waarom Taizévieringen in het algemeen niet bij de respondenten aanslaan, is het ontbreken van 'het Taizégevoel'. Dit Taizégevoel, dat door alle respondenten benoemd wordt, is moeilijk te omschrijven, maar heeft te maken met het totaalplaatje van Taizé: de omgeving, de rust, de stilte, de sfeer en de ruimte (ook om jezelf te zijn). Het feit dat je een hele week in Taizé bent en slechts een uur per maand in een Taizéviering (die ook nog eens in een geheel andere setting is) speelt ook mee.

Wanneer nu de Taizévieringen niet voldoen, is het de vraag hoe De Dorsvloer op grond van de onderzoeksresultaten dan vorm zou kunnen geven aan de ervaringen van de jongeren in Taizé.

Naar die vraag kijken we in het volgende hoofdstuk.

⁹⁵ Koetsier, B. *Studentenpastoraat: Terugkijken en vooruitzien*. Zwolle p. 68. Te denken valt ook aan opmerkingen in Matsinger, C. *Heilige grond: De plek van jongeren in de kerk*, p. 37: "De kerk is saai" en p. 37: "De kerk, dat is de plaats waar je antwoorden krijgt op vragen die je niet hebt."

⁹⁶ Aantjes - de Kuiper, A. *Kerkelijke scriptie: Onderzoek naar de ervaringen van jongeren in Taizévieringen*, p. 17.

6 HOE VERDER?

Uiteindelijk zal de vraag van dit onderzoek beantwoord moeten gaan worden.

De antwoorden kunnen het beste door de respondenten zelf gegeven worden en daarom zullen in dit hoofdstuk hun antwoorden op een rij gezet worden.

Er wordt kort aandacht gegeven aan het doen van belijdenis. Waarom dit is, zal in het vervolg duidelijk worden.

6.1 Hoe kan aan Taizé vormgegeven worden in Dorsvloer?

De meeste respondenten zijn duidelijk in het beantwoorden van deze vraag: zij zien niet echt een mogelijkheid om in De Dorsvloer vorm te geven aan wat ze in Taizé hebben ervaren.

Zoals al eerder werd aangegeven gaat het erg om het totaalplaatje van Taizé, waarbij omgeving, rust, stilte, Taizégevoel, de diensten en het feit dat je er een hele week bent belangrijke factoren zijn. Twee van de zes respondenten zien op zich wel iets in het weer opzetten van de Taizévieringen, maar ze geven tegelijkertijd aan dat het nooit helemaal het gevoel van Taizé zal kunnen geven.

Een aantal respondenten noemt het vormen van gespreksgroepjes als mogelijkheid, maar geeft wel meteen aan dat het internationale karakter en de geloofsverschillen dan wel ontbreken.

Op dit moment bestaat er een 18+ gespreksgroep in De Dorsvloer - deze is nog maar enkele maanden bezig - waar over geloofszaken wordt gesproken. Nu al blijkt de belangstelling af te nemen en men is dan ook van plan om deze groep te stoppen. Dieke geeft al een beetje aan hoe dat zou kunnen komen: “De gespreksgroepjes (18+) lijken wel een beetje op Taizé. Maar de internationaliteit en de geloofsverschillen ontbreken. Je ziet elkaar eens in de twee weken, dus de frequentie is al anders. Het ritme van Taizé ontbreekt.” Tim stelt voor een gespreksgroep te starten voor jongeren tussen vijftien en zeventien, maar gezien het bovenstaande is het zeer de vraag of dit kans van slagen heeft. Als men een dergelijke groep toch overweegt, zal er in ieder geval goed naar het doel en de vorm van deze groep gekeken moeten worden en bovenal zal er naar de wensen van de jongeren moeten worden geluisterd. Er zou aan alle Taizéjongeren gevraagd kunnen worden of en hoe zij vorm zouden willen geven aan een ‘Taizégroep na Taizé’ of op welke andere manier De Dorsvloer volgens hen mogelijkheden kan bieden aan die jongeren die (al dan niet naar aanleiding van hun ervaringen in Taizé) verder willen met hun geloof. Mochten hier verschillende manieren uit naar voren komen, dan kan de gemeente kijken of aan deze verschillende manieren vorm kan worden gegeven, bij voorkeur in overleg/samenwerking met de jongeren. Dit kan zowel binnen als buiten het kerkgebouw plaatsvinden.

De maandelijkse Taizévieringen lijken ook niet te voldoen, al geven twee respondenten aan wel een herstart te willen. Taizé lijkt, ondanks de eigen vorm die De Dorsvloer eraan geeft, nagespeeld, de mensen die er komen zijn over het algemeen nooit in Taizé geweest en hebben in ieder geval de rust van een week in Taizé niet in zich. De omgeving van De Dorsvloer is compleet anders dan die van Taizé. De omgeving en de rust zijn niet in een kerk te vatten. En wat vooral ontbreekt is ‘het Taizégevoel’, dat eigenlijk alleen maar te ervaren is in Taizé. De frequentie van een keer in de maand wordt ook genoemd als reden

waarom Taizévieringen niet werken. De andere kant daarvan is dat het niet te realiseren is om het vaker te doen. Het is ook zeer de vraag of jongeren, gezien hun drukke bestaan, wel zouden komen wanneer de frequentie van Taizévieringen hoger zou liggen.

Sociale media als Facebook en Twitter nemen bij veel jongeren een belangrijke plaats in. Het zou het overwegen waard zijn om na te denken over het gebruik van deze media bij het geven van een vervolg aan de ervaringen in Taizé. Te denken valt aan het opzetten van een Taizégroep op Facebook, waar de leden (Taizégangers, maar ook andere belangstellenden) elkaar op de hoogte houden van verschillende activiteiten rond Taizé en waar ze ervaringen en andere dingen kunnen delen. Deze media kunnen ook (door hen) gebruikt worden om hun ervaringen door te geven en om 'reclame te maken' voor de Taizéreis.

6.2 Belijdenis

Wat mij in de loop van de gesprekken en door navraag binnen de gemeente is opgevallen, is dat meerdere jongeren die naar Taizé zijn geweest langere of kortere tijd na hun reis belijdenis hebben gedaan van hun geloof. Lenneke vertelt hier ook over. Het kan zelfs zo gesteld worden dat het overgrote deel van de jongeren die in de afgelopen jaren belijdenis hebben gedaan 'Taizéjongeren' zijn. Ook nu zijn er twee jongeren die binnenkort belijdenis gaan doen, van wie er een in Taizé is geweest en een in oktober wil gaan. Blijkbaar werken de ervaringen die in Taizé zijn opgedaan op een andere manier door dan wellicht gedacht werd. De jongeren zijn op zo'n manier geraakt, dat ze verder willen met hun geloof. Ook dit geven zij aan in de interviews.

Afbeelding 6. Taizéviering in De Dorsvloer in 2010 tijdens het bezoek van enkele broeders.

7 BEANTWOORDING, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

7.1 Beantwoording van de onderzoeksvraag

Hoe kan De Dorsvloer bijdragen aan het geven van een vervolg op de (religieuze) ervaringen van jongeren die een of meer Taizéreizen hebben meegemaakt?

Om te beginnen ben ik me gedurende het onderzoek gaan realiseren dat de onderzoeksvraag vanuit een bepaalde visie gesteld is, namelijk vanuit de vooronderstelling dat De Dorsvloer een bijdrage kan leveren in een bepaalde vorm. Zo lijkt het alsof ik toch op de een of andere manier de jongeren terug in de kerk wil hebben. Het is mij echter duidelijk geworden dat dit niet de juiste instelling is. Koetsier (2006) zegt dit ook: “De vraag naar een follow-up in de thuissituatie die in Taizé vaak naar voren wordt gebracht, blijft bijvoorbeeld meestal beperkt tot de vraag wat jongeren als zij weer thuis zijn met hun Taizé-ervaring gaan doen in hun ‘kerkelijke contexten’”⁹⁷ Wat mij opvalt is dat Koetsier elders in zijn boek voortdurend pleit voor kerkelijke presentie, weliswaar in het publieke domein, maar het lijkt erop dat Koetsier de jongeren uiteindelijk toch in een kerkelijke setting terug zou willen zien. Ook Matsinger (2006) neigt hier af en toe naar, bijvoorbeeld in hoofdstuk 2, waar de titel van een van de paragrafen luidt: “Jongeren worden betrokken bij de kerk.”⁹⁸ Aan de andere kant pleit laatstgenoemde ervoor om juist buiten de kerk te kijken. Het is logisch dat ook deze auteurs graag zien dat de jongeren zich ook - weer - binnen de kerkmuren gaan begeven, dat zou ik zelf ook fijn vinden, maar het blijkt meer en meer, ook uit de boeken van genoemde auteurs, dat de kerk niet meer per definitie de plek is waar jongeren naartoe gaan als vindplaats van hun religiositeit.

Het bovenstaande in ogenschouw nemend stel ik vast dat De Dorsvloer niet direct een vervolg kan geven aan de (religieuze) ervaringen die de jongeren in Taizé hebben meegemaakt. Het is duidelijk geworden dat er letterlijk en figuurlijk een groot verschil zit tussen Taizé en Spijkenisse in afstand en in omgeving en dat het totaalplaatje van rust, stilte, sfeer, muziek, etc. niet zo snel omgezet kan worden naar een kerk. De respondenten gaan graag elk jaar een week naar Taizé om redenen die in deze scriptie uitvoerig zijn besproken. Er hoeft niet per se een duidelijk vervolg aan te worden gegeven in hun eigen kerk. Dit gegeven past goed in het postmoderne plaatje van fragmentarisering, dat aan het begin van de scriptie werd geschetst en in het ‘believing without belonging’. De jongeren zijn zeer zeker bezig met geloof en geloofsvragen, maar geven hier hun eigen invulling aan, bijvoorbeeld in de vorm van de jaarlijkse Taizéreis. Voor de meeste respondenten is dit voldoende. Taizé is dan een plek “waar je op zelfgekozen momenten naartoe kunt gaan om religieus geïnspireerd te worden, waarbij de mogelijkheid openligt dat in verbinding met zulke plekken netwerken van individuen en groepen ontstaan waarin mensen die daarnaar zoeken religieuze verdieping kunnen vinden.”⁹⁹ Wanneer De Dorsvloer iets wil bijdragen, kan zij werkvormen aanbieden die de individualiteit en multiple belonging van jongeren volstrekt serieus nemen en zich

⁹⁷ Koetsier, B. *Studentenpastoraat terugkijken en vooruitzien*, p. 82.

⁹⁸ Matsinger, C. *Heilige grond, de plek van jongeren in de kerk*, p. 39.

⁹⁹ Koetsier, B. *Studentenpastoraat terugkijken en vooruitzien*, p. 116.

beperken tot dat fragment van religie waar de jongeren in de desbetreffende activiteit voor gekomen zijn.¹⁰⁰ Te denken valt aan het vormen van een netwerk via bepaalde sociale media, zoals Facebook. Enkele jongeren geven ook wel aan dat ze op de een of andere manier een vervolg willen geven aan hun ervaringen in Taizé, maar weten niet goed hoe dat mogelijk is. Gespreksgroepen worden genoemd als mogelijkheid, evenals op gezette tijden een Taizéviering, maar ze geven direct aan dat dat nooit helemaal hetzelfde zal kunnen zijn.

7.2 Beantwoording van de deelvragen

De deelvragen zullen nu stuk voor stuk beantwoord worden op basis van de bevindingen in mijn onderzoek.

Kort samengevat kunnen alle deelvragen beantwoord worden met: het Taizégevoel.

7.2.1 Welke ervaringen hebben jongeren in Taizé opgedaan?

De jongeren hebben ervaren dat structuur letterlijk ruimte geeft voor rust, waarin veel kan gebeuren. Ze komen aan zichzelf toe. Ze komen tot rust, kunnen nadenken over hun geloof en kunnen dingen op een rij zetten.

Door de (geloofs)gesprekken met leeftijdgenoten hebben de jongeren ervaren dat hun eigen geloof verruimd kan worden en dat ze inzicht krijgen in bepaalde kwesties. Ook helpen de gesprekken hen na te denken over hun eigen (geloofs)vragen. In Taizé is dat 'gewoon' mogelijk, in tegenstelling tot thuis: daar praten ze niet of nauwelijks met leeftijdgenoten over geloofszaken.

Wat thuis ook niet altijd wordt ervaren en in Taizé wel is het feit dat de jongeren mogen zijn wie ze zijn, ongeacht hun manier van geloven.

De jongeren hebben verder de weldaad van de rust en de stilte ervaren. In de stilte, die op verschillende plekken en momenten te ervaren is, kan van alles gebeuren. Ze geven aan dat ze in de stilte gemakkelijker tot God kunnen komen en gemakkelijker kunnen bidden. Enkele jongeren spreken over religieuze ervaringen die ze hebben gehad in de stilte (gezien worden door God, Gods aanwezigheid ervaren in de stilte, in je gedachten, in gesprekken, in het licht en bij het kruis).

Tot slot hebben de jongeren ervaren dat er manieren van 'gemeente' zijn en liederen bestaan, die hen wel aanspreken.

Door alles wat ze ervaren hebben, willen de jongeren thuis graag verder met hun geloof en/of met de kerk.

7.2.2 Wat spreekt de jongeren zo aan in Taizé zelf?

Het gaat in Taizé om het totaalplaatje.

Om te beginnen is daar de omgeving van Taizé (de letterlijke ruimte), het totaal andere landschap. Verder is het de rust en de stilte die de jongeren de ruimte geeft om tot rust te komen, om aan zichzelf toe te komen, rust en stilte die thuis gemist worden. De rust geeft

¹⁰⁰ Koetsier, B. *Studentenpastoraat, terugkijken en vooruitzien*, p. 117.

ruimte om na te denken, dingen op een rij te zetten en zelfs voor religieuze ervaringen. De gemeenschap van Taizé draagt uit dat de jongeren mogen zijn zoals ze zijn. Ze ervaren dit in de gesprekken en in de eigen groep. Roebben (2008) spreekt in dit verband over religieus respect.¹⁰¹

De liederen van Taizé spreken de jongeren ook erg aan. Ze omschrijven de liederen als rustgevend en verdiepend en ze geven aan geraakt te kunnen worden door deze liederen. De stilte wordt op verschillende plekken gevonden en doet de jongeren veel. Voorbeelden van die (weldadige) stilte zijn de stiltes tijdens de diensten en de stilte van het 'stiltekerkje'.

Tot slot is de dienst op zaterdagavond een dienst die door alle jongeren hoog gewaardeerd wordt. Het licht, dat tijdens die dienst gedeeld wordt, doet veel met hen. Ze hebben op dit moment in veel gevallen een gemeenschapsgevoel en duiden de ervaring met het licht over het algemeen met religieuze begrippen.

7.2.3 Met welke ervaringen willen ze graag verder in hun eigen situatie?

De jongeren geven aan dat ze thuis ook graag die rust en stilte willen inbouwen in hun dagelijks leven, maar dat dit moeilijk te realiseren is. Daarnaast willen ze allen op de een of andere manier verder met hun geloof en/of verder met de kerk. Dit is dus enigszins in tegenspraak met de literatuur, waarin gewezen wordt op het feit dat voor jongeren de kerk niet meer (per definitie) de plaats is om hun geloof te (be)leven. Opvallend is verder dat een aantal jongeren - grotendeels door hun ervaringen in Taizé - belijdenis willen doen van hun geloof of dit al hebben gedaan.

7.2.4 Om welke reden(en) komen de jongeren niet naar de maandelijkse Taizévieringen?

Het antwoord op deze vraag kan ook weer zijn: het Taizégevoel of beter: het ontbreken ervan.

Een aantal van de respondenten geeft duidelijk aan dat Taizé niet te verplaatsen is naar een kerkgebouw. De omgeving is anders, de internationaliteit ontbreekt, de stilte is er niet, de liederen klinken anders. Daarnaast is het moeilijk om in een uur per maand tot rust te komen en afstand te nemen van de dagelijkse beslommingen. Het feit dat je een week lang in Taizé bent en in Spijkenisse slechts een uur per maand 'aan Taizé kunt doen' geeft dus ook dat de Taizévieringen niet aanspreken.

Ook het feit dat de mensen die op de Taizévieringen afkwamen, vrijwel nooit in Taizé geweest waren, was reden voor een aantal jongeren om niet naar de Taizévieringen te komen.¹⁰² Lenneke geeft de volgende veelzeggende omschrijving van de maandelijkse Taizévieringen in De Dorsvloer: "Het is gewoon een beetje nagespeeld, in een kerk wat gewoon eigenlijk een kerk is, maar dat is dan even Taizé."

¹⁰¹ Roebben, B. Voorwoord in Zondervan T. *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 9.

¹⁰² Miranda: "Als de mensen in de gemeente nou allemaal daarheen gaan, dan had het heel anders gevoeld."

7.3 Conclusies

De jaarlijks door de Dorsvloer georganiseerde Taizéreizen maken een blijvende indruk op de deelnemers. Zij doen er verschillende positieve ervaringen aan op, die zij zelfs in bepaalde gevallen (soms stameland) religieus duiden met behulp van woorden uit de christelijke traditie. Ton Zondervan (2008) zegt hierover: “Als ze zelf in open vragen/interviews hun (religieuze) ervaringen mogen omschrijven, gebruiken ze vaak de traditionele begrippen, die ze sterk zeggen af te wijzen en/of bedoelen ze met hun eigen omschrijvingen precies wat de traditionele begrippen beogen te verwoorden.”¹⁰³ Dit spreekt de overheersende mening dat jongeren niet meer de traditionele religieuze taal beheersen of afwijzen dus tegen.

Het bezoek aan Taizé is hoe dan ook voor ieder van de jongeren op een eigen manier een blijvende ervaring en een manier om met hun geloof bezig te zijn.

De kerkruimte is - na een Taizéreis - niet per definitie de logische volgende stap voor hun verdere religieuze loopbaan. Zij geven er als (post)moderne jongeren zelf al dan niet een vervolg aan, op hun eigen manier. Moni Zahn (2008) zegt: “Wij (de kloosterlingen van het Don Boscohuis)¹⁰⁴ waren blijkbaar transparant genoeg voor hen om zich te laten raken en hen iets mee te laten nemen naar hun dagelijks leven.” en “Alles wat de jongeren meemaken en ervaren tijdens de dagen in het Don Boscohuis kan ook iets voor hen betekenen, voor hun eigen persoon en leven.” Maar: “Wat ze ermee gaan doen is aan hen!”¹⁰⁵ De kerk zal deze individualiteit moeten leren erkennen en wordt zo gedwongen het denken over de geloofsgemeenschap (grondig) te herzien.

Het is begrijpelijk dat de kerk de jongeren binnen wil houden/halen, maar Taizé werkt anders door dan wij willen en verwachten. Het feit dat verschillende Taizéjongeren belijdenis hebben gedaan of gaan doen, is daar een duidelijk voorbeeld van. Zo kwam het verzoek voor de huidige belijdeniscatechese vanuit een aantal (Taizé)jongeren zelf. De Dorsvloer heeft hier vervolgens in voorzien. Normaal gesproken biedt De Dorsvloer bepaalde activiteiten aan en kan men zich daarvoor aanmelden. Nu kwamen de jongeren zelf met het verzoek en gaf De Dorsvloer daar vervolgens vorm aan.

God is hoe dan ook - en zijn Zijn wegen niet ondoordringelijk? - zelf actief aanwezig.¹⁰⁶

De maandelijkse Taizévieringen, zoals die tot voor kort in De Dorsvloer werden gehouden, voorzien over het algemeen niet in een behoefte bij de jongeren. Zo'n uur van verstillings is slecht mogelijk in de drukke tijd en omgeving van de jongeren. Een week in Taizé kan hun dit wel geven.

7.4 Aanbevelingen

De Dorsvloer moet zich realiseren dat religiositeit (bij jongeren) niet meer per definitie in de kerk te vinden is, ook niet na een week Taizé.

In algemene zin is het aan te bevelen om als Dorsvloer de jongerenactiviteiten te doordenken in het licht van de postmoderne kenmerken van religie, of, in de woorden van

¹⁰³ Zondervan, T. *Inleiding* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 14.

¹⁰⁴ Ik durf de parallel te trekken met de gemeenschap van Taizé.

¹⁰⁵ Zahn, M. *De heilheid van het leven proeven* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 54.

¹⁰⁶ Matsinger, C. *Heilige grond: De plek van jongeren in de kerk*, p. 55: “God is de grote zaaier, wij begieten en Hij geeft groei.”

Koetsier (2006) en nog breder geformuleerd, bereid te zijn tot een grondige herinterpretatie van het verstaan van de christelijke geloofstraditie. Het is de uitdaging om de nieuwe vormen van religiositeit te zien, te verstaan en erop in te spelen.¹⁰⁷ Of, met de woorden van praktisch-theoloog J.A. van der Ven: “Wat nodig is, is de religiositeit van de jongeren en met name hun religieus bewustzijn zoveel mogelijk zonder vooringenomenheid, zonder vooroordelen en zonder kerkelijke en theologische claims, te verkennen, rapporteren, beschrijven, typeren, analyseren.”¹⁰⁸ De Dorsvloer zal goed moeten luisteren naar de jongeren zodat zij weet wat er speelt bij hen en waar zij behoefte aan hebben. Niet zozeer om de jongeren weer in de kerk te krijgen, maar om hen serieus te nemen en om goed beleid te kunnen maken voor de toekomst.

In specifiekere zin, en wat meer in het licht van de Taizéreizen is het aan te bevelen vooral door te gaan met deze reizen. Ook is het goed om tijdens de reizen goede begeleiders te blijven leveren (onder wie bij voorkeur een predikant of kerkelijk werker), aangezien ook zij een belangrijke rol kunnen spelen in (het vervolg van) de ervaringen van de jongeren in Taizé. Ook zouden zij de mogelijkheid kunnen bieden om na de Taizéreis indien nodig nog een stukje met de jongeren op te lopen in pastorale zin. De jongeren zijn gebaat bij pastoraal capabele begeleiders.

Sommige respondenten geven aan actiever te willen zijn in hun eigen gemeente. Het zou goed zijn als De Dorsvloer hierin kon voorzien, bovenstaande aspecten niet vergetend.

Het is verder aan te bevelen om in de reguliere kerkdiensten zeker aandacht te blijven besteden aan Taizé, bijvoorbeeld door de liederen uit Taizé te blijven en door uit het gedachtegoed te blijven putten.

¹⁰⁷ Dit zou bijvoorbeeld het thema kunnen zijn van het jaarlijkse bezinningsweekend van de kerkenraad van De Dorsvloer.

¹⁰⁸ Groen, E. *Hoe God opnieuw verschijnt in Jorwerd* in Zondervan, T. (red.) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, p. 127.

8 REFLECTIES

8.1 Reflectie op het onderzoeksproces

Door mijn jaarlijkse reizen naar Taizé, mijn aandeel in de organisatie van de Europese Jongerenontmoeting van Taizé in Rotterdam in 2010 en mijn liefde voor deze - voor mij - zo bijzondere plek, was het in elk geval voor mijn omgeving vanaf het begin duidelijk dat mijn onderzoeksonderwerp iets met Taizé te maken zou gaan hebben. Zelf heb ik nog overwogen om juist vanwege deze vanzelfsprekendheid iets geheel anders te kiezen (er waren genoeg andere boeiende onderwerpen te bedenken), maar omdat het voor het doen van onderzoek belangrijk is om affiniteit te hebben met je onderwerp, heb ik toch voor Taizé gekozen. Mijn eigen kennismaking met Taizé heeft veel betekend voor zowel mijn persoonlijke ontwikkeling als mijn theologische ontwikkeling. Door de open, oecumenische instelling van Taizé en door de gesprekken die ik daar met een van mijn predikanten heb gehad (voor mij een voorbeeld van het belang van een goede begeleiding) heb ik veel over mijzelf geleerd, over mijn zelfbeeld, maar ook over de liefde van God. De God die mensen neemt zoals ze zijn, bij wie je met alles terecht kunt, die je tranen opvangt. “Als God ergens is, dan is hij toch wel hier!”, zei ik tijdens mijn eerste reis naar Taizé. En op de een of andere manier is Hij ook daadwerkelijk te ervaren. Dit is mijn ervaring geweest en die van een aantal respondenten. Mijn ervaringen in Taizé hebben aan de basis gestaan van de Taizé-jongerenreizen die De Dorsvloer is gaan organiseren: wat zou het mooi zijn als jongeren ook (ook letterlijk) in aanraking konden komen met deze plek, met deze God. Wat zou dit een verrijking kunnen zijn van hun (geloofs)leven!

Ik wist ook al vrij snel welke richting ik op wilde met mijn onderzoek. Ik wilde onderzoek doen naar het teruglopen van de belangstelling voor de maandelijkse Taizévieringen in mijn eigen gemeente: De Dorsvloer in Spijkenisse, waar ik sinds september 2011 werkzaam ben als kerkelijk (mede)werker. Maar hoe verwoordde ik het zodanig dat het in de korte tijd die ik tot mijn beschikking had te onderzoeken was? Met andere woorden: hoe kon ik het zodanig begrenzen dat het behapbaar was? Dat bleek nog niet mee te vallen. Al tijdens de premaster, die ik in het derde jaar volgde, leerde ik dat het een kunst was om je onderwerp zo te formuleren dat het niet te breed was. Het bleek een kwestie van op vele slakken zout leggen, wat overigens ook gold voor de verslaglegging van het onderzoek. Zo kwam ik van de vraag “Wat is de behoefte van onze jongeren¹⁰⁹ als het gaat om de Taizévieringen?” via “Wat willen onze jongeren zelf als het gaat om het vertalen van hun Taizé-ervaringen naar de situatie in de Dorsvloer?” tot de uiteindelijke vraag: “Hoe kan de Dorsvloer bijdragen aan het geven van een vervolg op de (religieuze) ervaringen van jongeren die een of meer Taizéreizen hebben meegemaakt?”

Nadat de onderzoeksvraag goedgekeurd was, kon ik me op de literatuur richten. Er zijn veel boeken geschreven over Taizé, maar geen enkel boek was direct bruikbaar voor mijn onderzoek. Specifieke literatuur over mijn onderwerp bleek niet te vinden. Wel is er genoeg geschreven over jongeren, kerk en geloof. Via Google kwam ik op een aantal titels. Daarnaast was een van de gebruikte boeken mij al bekend, omdat ik het had gebruikt voor

¹⁰⁹ Dat wil zeggen: de jongeren van de Dorsvloer en de jongeren, die niet naar de Dorsvloer komen, maar wel meegaan met de jaarlijkse Taizéreizen. Onder jongeren worden, naar analogie van Taizé, jonge mensen verstaan in leeftijd van 15 tot en met 29 jaar.

een van de andere vakken van de opleiding.¹¹⁰ Omdat ik ook graag wilde weten of er al vergelijkbaar onderzoek was gedaan naar mijn onderwerp, heb ik hier ook naar gezocht. Ook hiervoor heb ik gebruik gemaakt van Google en van <http://igitur-archive.library.uu.nl/search/search.php>. Daar kwam ik enkele bruikbare onderzoeken tegen.¹¹¹ Bruikbaar, omdat ze raakten aan mijn eigen onderzoeksvraag. Omdat de onderzoeken vanuit een andere vraag geschreven waren, waren ze slechts gedeeltelijk bruikbaar. Alle geraadpleegde onderzoeken hadden in ieder geval wel op de een of andere manier te maken met (al dan niet religieuze) ervaringen van jongeren in Taizé. Dankzij de literatuur kreeg ik een goed theoretisch kader, waarin de situatie van de jongeren geplaatst kon worden.

Met een stuk of vijftig vragen in de hand ging ik mijn eerste interviews tegemoet. Ik kon putten uit een behoorlijke groep jongeren, die het ook allemaal goed vonden om door mij geïnterviewd te worden. Het vragen van jongeren voor de interviews was vanwege het feit dat we elkaar kenden niet moeilijk en deze bekendheid zal ook bijgedragen hebben aan de bereidwilligheid om mee te doen. Bekendheid met de respondenten kan echter wel voor addertjes onder het gras zorgen. Er bestaat het gevaar van subjectiviteit in het kiezen van de respondenten, maar omdat ik mij hiervan bewust was, heb ik dit zo goed mogelijk kunnen vermijden en heb ik me in de keuze laten leiden door variatie in leeftijd, geslacht en het aantal gemaakte Taizéreizen. Toch denk ik dat enige subjectiviteit onontkoombaar is.

Het bleek maar goed ook dat ik zoveel jongeren tot mijn beschikking had, omdat ik de eerste interviews niet goed had gedaan. Ik had onvoldoende afstand genomen van de jongeren en mij meer opgesteld als mede-Taizéganger dan als onderzoeker. Dat is de valkuil wanneer je onderzoek doet in een bekende omgeving. Ik had inmiddels al vijf interviews gehouden, die nu niet meer bruikbaar waren. Daarom heb ik vijf nieuwe respondenten gezocht en - met goedkeuring van mijn begeleider - een respondent voor de tweede keer geïnterviewd. Ik heb ervaren, nee, geleerd hoe ik mij meer kan opstellen als onderzoeker bij bekende respondenten. Er was een voldoende balans tussen distantie en nabijheid. Mocht er bij de eerste groep respondenten nog sprake geweest zijn van kans op subjectiviteit, dan was die door de keuze voor andere respondenten in ieder geval een stuk verminderd. Het was overigens geen optie om jongeren uit een andere gemeente te vragen, omdat de onderzoeksvraag uit de eigen gemeente kwam en ik de vraag voor mijn eigen gemeente wilde beantwoorden. Dit geeft meteen ook de beperking van dit onderzoek aan: het is bruikbaar voor De Dorsvloer, maar niet direct te vertalen naar andere gemeenten. Hoewel er in gemeenten in de omgeving van Spijkenisse over het algemeen ook sprake is van verminderde belangstelling voor de Taizévieringen, is dit niet overal in dezelfde mate het geval. Daarnaast worden er in de omgeving weinig Taizéreizen georganiseerd, waardoor De Dorsvloer ook niet direct te vergelijken is met andere gemeenten. Dit zou vragen om nader onderzoek. Een ander punt van kritiek was, dat ik geen verdiepende vragen had gesteld. Met een topiclijst, die ik wel had, maar niet echt had gebruikt bij de eerste serie interviews, ging ik daarom weer op pad. Het werden ook, door de andere manier van interviewen, heel andere interviews met veel meer diepgang. Ik ben nog steeds onder de indruk van de

¹¹⁰ Het boek *'Studentenpastoraat, terugkijken en vooruitzien'* heb ik gebruikt voor het vak Pastorale doelgroepverkenning.

¹¹¹ Zie literatuurlijst en bronnen.

openheid waarmee de respondenten hebben gesproken en voor het vertrouwen dat ze me gegeven hebben. Praten over geloof en over God is niet iets alledaags voor jongeren!

Het uittypen van de interviews was, zoals beloofd, een hele klus. Dit was ons in de voorbereiding al verteld, maar in mijn beleving was het uitwerken van de interviews niets vergeleken bij wat daarna kwam. Het verdelen in topics, het labelen, het fragmenteren en het schematiseren ervan was in mijn beleving nog veel meer werk. Het lijkt mij raadzaam om in het vervolg niet alleen te waarschuwen voor de hoeveelheid werk van het uitwerken van de interviews.

In eerste instantie vroeg ik mij ook nog af waarom een dergelijk totaaloverzicht met alle topics, labels en fragmenten nodig was, maar tijdens het schrijven van het verslag heb ik ervaren hoe praktisch het is: wat was alles goed en gemakkelijk terug te vinden! Wat leerzaam voor me geweest is, is de opmerking van mijn begeleidend docent dat ik “het lef moest hebben mijn onderzoeksverslag een paar dagen naast me neer te leggen.” Hoewel ik aanvankelijk in een innerlijk conflict terecht kwam (later inleveren met goede kwaliteit of de deadline willen halen met voldoende kwaliteit?), heb ik het besluit genomen om de tijd te nemen, wat me erg geholpen heeft.

En zo begon ik met schrijven.

Ik ben blij dat ik het advies om af en toe eropuit te gaan ook heb opgevolgd. Ik heb mij enkele weekenden teruggetrokken op de Veluwe om aan het onderzoek te werken, maar om daarnaast ook af en toe op de fiets te kunnen stappen en ‘de geest te laten waaien’. Het leverde een paar mooie dingen, waaronder de titel van het verslag. Af en toe even ruimte geven aan jezelf zorgt er ook voor dat je onderzoek en alle gegevens die daarmee voorbij komen, beter kunnen bezinken. Het vraagt tijd om te kauwen op bepaalde stukken. Daarnaast geeft een goede pauze weer een frisse blik op het werk. Ik heb veel gehad aan de richtlijnen uit de studiewijzer¹¹² en aan de richtlijnen van APA.¹¹³ Dit betekende wel flink herschrijven van de eerste en tweede versie van mijn onderzoeksverslag, maar het resultaat was wel dat het verslag na het verwerken van enkele kleine aanwijzingen na versie drie klaar was voor de drukker. Wat is het mooi om in een aantal maanden tijd de vele opgedane ervaringen en opgeslagen gegevens ziet uitgroeien tot één document! Wat was ik dan ook trots dat mijn onderzoek na zoveel werk zo ver was dat het naar de tweede beoordelaar kon en wat was het dan ook een tegenvaller toen bleek dat het verslag vlak voor het eindgesprek toch maar net voldoende bleek te zijn. Gelukkig kreeg ik de mogelijkheid om aan de hand van de feedback die ik kreeg enkele aanpassingen te doen, maar het heeft de vreugde van het onderzoek toch enigszins getemperd.

Het valt niet mee om het doen van onderzoek in te plannen in een druk leven met een (nieuwe) baan en met een gezin. Het dwong mij om goed te plannen en daar vervolgens weer flexibel mee om te kunnen gaan. Het werk van een kerkelijk werker laat zich namelijk niet altijd plannen. Juist door die flexibiliteit heb ik met weinig stress het werk uiteindelijk kunnen klaren. Dit is een leerzame en belangrijke ervaring voor me geweest.

¹¹² Groen, E. *Studiewijzer Onderzoek ENT-INTH12 2011-2012*,

¹¹³ Ik heb gebruik gemaakt van het document van de Tilburg University:
<http://drcwww.uvt.nl/its/voorlichting/handleidingen/bibliotheek/apa.pdf>

8.2 Reflectie op het hermeneutisch criterium¹¹⁴

In I Sam. 3: 1 staat: “De jonge Samuël was in de dienst des HEREN onder toezicht van Eli. Nu was in die dagen het woord des HEREN schaars; gezichten waren niet talrijk.” De woorden zouden in onze tijd geschreven kunnen zijn. Ook nu is de ervaring dat het woord van God steeds schaarser wordt en dat gezichten niet talrijk zijn. Er lijkt dus niets nieuws onder de zon. Hoe kan dan ooit dat woord, dat verhaal van God verbonden worden met het verhaal van jonge mensen, die in een steeds verder seculariserende samenleving opgroeien? De verschillende boeken die voor dit onderzoek gebruikt zijn, geven al aan dat het contact met de (christelijke) traditie verloren lijkt te gaan.

Maar het verhaal van Samuël gaat verder. In 1 Sam. 3: 3 staat: “Nog was de godslamp niet uitgegaan.”¹¹⁵ Er is hoop. Samuël betekent dan ook: God (ver)hoort. God laat zich horen aan Samuël, openbaart zich aan Mozes, aan Elia in “het suizen van een zachte koelte”¹¹⁶. Telkens laat Hij een stukje zien van wie Hij is, maar dit stukje is elke keer bepalend voor het verdere verloop van het verhaal. Zo is dat ook het geval bij de jongeren die ik geïnterviewd heb. Bijna allemaal hebben ze God op de een of andere manier ervaren. Deze ervaring zal altijd met hen meegaan en heeft hun leven vaak ook nader bepaald: ze willen verder met hun geloof, ze willen belijdenis doen, ze weten nu dat Hij er echt voor ze is, ze willen ervan vertellen. Wat gebeurt er in het leven van een jonge vrouw, als zij ervaart dat God tot haar spreekt via haar gedachten? Wat gebeurt er met een jonge man, die twijfelt aan het bestaan van God en hem ervaart in de stilte? Dit kan een overweldigende ervaring zijn en dat blijkt ook wel uit de verhalen. De jongeren hebben in Taizé ervaren dat hun (levens)verhaal wordt verbonden met het grote verhaal van God. Ze hebben dat ervaren in de geleefde religie, in de diensten, de gesprekken, de stilte. Vaak speelden de begeleiders een rol in het geven van woorden aan hun ervaringen met het ‘heilige’.

Koetsier (2006) geeft diverse malen aan dat de woorden uit de christelijke traditie aan herinterpretatie toe zijn en ik ben het ook wel met hem eens. Een nieuwe tijd vraagt om nieuwe woorden. Toch bleken de jongeren over het algemeen - zij het stamelend en zoekend, maar kan het eigenlijk anders? - de woorden uit de christelijke traditie te gebruiken om woorden te geven aan hun ervaringen. Zo spreken ze bijvoorbeeld over ‘het licht van Christus’(Lenneke) en ‘teken van God’(Lenneke, Miranda, Tim).

In Taizé is op de een of andere manier veel ruimte om het verhaal van God te laten raken aan het verhaal van de jongeren. Ubi caritas et amor, Deus ibi est (Waar zorg en liefde zijn, daar is God). En dat ‘Deus ibi est’, hebben de jongeren mogen ervaren in Taizé, in een omgeving van zorg en liefde.

Ik wil hier het belang benadrukken van (blijvende) goede begeleiding tijdens de Taizé-reizen. De jongeren hebben begeleiders nodig, die hen helpen in hun zoektocht en

¹¹⁴ Het hermeneutisch criterium (volgens Windesheim) luidt: “De beroepsbeoefenaar heeft de competentie om enerzijds Bijbel en christelijke traditie, anderzijds mens(en) en huidige samenleving in hun onderlinge betekenisvolle samenhang te vertolken met en voor de doelgroep.” (Bron: *Handboek SLB*, Windesheim, september 2011)

¹¹⁵ Ik heb gebruik gemaakt van de NBG-vertaling uit 1951, omdat ik deze vertaling optimistischer vind dan die van de NBV: “De godslamp was bijna uitgedoofd.”

¹¹⁶ Of, in de NBV-vertaling: “het gefluister van een zachte bries.”

hun ervaringen hermeneutisch kunnen duiden en die dat, als dat nodig en mogelijk is, dit in de thuissituatie voort kunnen zetten.

Want hoe zit dat thuis? Hoe kan in het dagelijks leven het verhaal van God verbonden worden met dat van de jongeren? Het lijken vaak twee verhalen te zijn die weinig meer met elkaar te maken lijken te hebben. De jongeren die naar Taizé geweest zijn, kunnen een voorbeeld zijn om die verbinding te laten zien. Het zou mooi zijn als ze daarin serieus genomen worden, met ander woorden: als ze ervaren dat ze er mogen zijn. Vooralsnog is Taizé in ieder geval een plaats waar de jongeren God op verschillende manieren in hun leven kunnen ervaren. Het is dus goed als deze reizen blijven bestaan.

8.3 Reflectie op de theologische competenties

Binnen de HBO opleiding theologie zijn er, buiten de HBO-generieke competenties, vier vakgerichte competenties: de pastorale, de liturgische, de agogisch/educatieve en de missionaire. In het kader van mijn onderzoek wil ik reflecteren op de pastorale, de agogisch/educatieve en missionaire competentie.

Onder de pastorale competentie wordt verstaan: “Het vermogen om op verzoek of op eigen initiatief individuen, paren, gezinnen en groepen geestelijk te begeleiden vanuit een levensbeschouwelijk perspectief, vanuit en/of in wisselwerking met de christelijke traditie.”¹¹⁷ Om mensen en in dit specifieke geval jongeren te kunnen begeleiden, moet een pastor ook hun wereld kennen en hun taal spreken. Het theoretische deel van mijn onderzoek heeft mij veel inzicht gegeven in de tijd en de cultuur waarin jongeren opgroeien en wat aan die tijd vooraf is gegaan. Tijdens de interviews heb ik geleerd hoe jongeren spreken over geloofszaken, welke taal ze aan hun ervaringen geven. Voorbeelden ervan zijn in dit verslag terug te vinden, bijvoorbeeld in noot 26 en op p. 43. Ik ben er door mijn onderzoek van overtuigd geraakt, dat het belangrijk is dat begeleiders van jongerenreizen naar Taizé - en ik ben een van die begeleiders - pastoraal goed onderlegd moeten zijn om de jongeren goed te kunnen horen en om hen op weg te kunnen helpen in hun verhaal met God. Zo kunnen ze een stukje met hen oplopen op hun geloofsweg en hen het verhaal van God met hen helpen verstaan.

Wat de agogisch/educatieve competentie betreft hoop ik met mijn onderzoek een kleine bijdrage te kunnen leveren aan de organisatieontwikkeling van De Dorsvloer.

De onderzoeksvraag heeft ook met gemeenteopbouw te maken. De jongeren vormen een onderdeel van de Dorsvloergemeente. Het zou fijn zijn voor de gemeente als ze dit ook kunnen blijven en de onderzoeksvraag heeft hier mee te maken. Hoe kan De Dorsvloer bijdragen aan het geven van een vervolg op de (religieuze) ervaringen van jongeren die een of meer Taizéreizen hebben meegemaakt? Het is inmiddels duidelijk geworden dat dit niet zo eenvoudig is. De jongeren vinden veel voeding voor hun geloof tijdens de Taizéreizen, met andere woorden: buiten het kerkgebouw en dit is in het licht van deze (post)moderne tijd een verschijnsel dat waarschijnlijk toe zal nemen. Het kerkgebouw is niet meer per definitie de plek waar geloof geleefd en geleerd wordt. Hier zal de kerk, hier zal De Dorsvloer iets mee moeten en dit onderzoek vormt een bescheiden bijdrage in

¹¹⁷ Bron: Handboek SLB van augustus 2011.

het inzicht in de veranderende positie van de kerk. Uit dit onderzoek blijkt dat ook op andere plaatsen geloof gevonden kan worden en dat zulke plekken juist heel voedzaam blijken voor het geloof van jongeren. De uitwerking van hun ervaringen is dan wellicht niet zoals wij zouden willen (meer jongeren in de kerk), maar ik ben er door het onderzoek van overtuigd geraakt, dat jongeren in Taizé zodanig geraakt zijn, dat het hun verdere leven met zich mee zal blijven gaan. Jongeren zijn een belangrijk onderdeel van de gemeente. Zij zijn de toekomst van de gemeente, maar of die toekomst eruit zal zien zoals de gemeente van nu dat graag zou willen, is de vraag. Ook De Dorsvloer zal hier een weg in moeten vinden.

8.4 Theologische reflectie

Het is voor mijzelf en voor mij als kerkelijk (mede)werker een goede keuze geweest om mijn onderzoek te richten op Taizé. Zoals eerder aangegeven heeft Taizé voor mij persoonlijk en voor mijn theologische ontwikkeling al veel betekend. Het heeft mijn godsbeeld, dat in de jaren voor mijn eerste ontmoeting met Taizé al enigszins aan het veranderen was, verder veranderd. Jarenlang had ik vastgezet aan een straffende God, de man(!) met de baard op zijn wolk. Tijdens mijn opleiding aan de PABO leerde ik tijdens de lessen godsdienst van ds. H.J. van der Steen een ‘ganz Andere’ God kennen. God was een verbondsgod en een God van liefde. Na mijn PABO-tijd kwam ik in een meer evangelisch getinte gemeente terecht, waar ik mij uiteindelijk niet meer thuisvoelde omdat mijn nieuwe godsbeeld en geloof geweld aangedaan werden.¹¹⁸ Ik kwam in De Dorsvloer terecht, waar ik vanaf het begin in woorden en daden heb ervaren dat ik mocht zijn wie ik was, zelfs als ik dat zelf niet vond.

Door die gemeente heb ik mezelf leren aanvaarden en waarderen en dat is een groot goed. Het beeld van een liefdevolle God, die er altijd voor me is, is letterlijk bevrijdend geweest. Taizé heeft daarin, zoals gezegd, ook een grote rol gespeeld. In De Dorsvloer speelde de spiritualiteit van Taizé, een spiritualiteit van oecumene, vrijheid en liefde, een grote rol.

Door het onderzoek heb ik mogen ervaren dat deze God ook zo wordt ervaren door de jongeren. Ze hebben in Taizé ervaren, ook in woorden, daden en (religieuze) ervaringen, dat God een accepterende God is, bij wie ze mogen zijn wie ze zijn.

Door het onderzoek - en door mijn bezoeken aan Taizé - heb ik gezien hoe God werkt in en door mensen en hoe belangrijk dit kan zijn voor het geloof van jongeren.

Ik vind dit een meerwaarde van het onderzoek. Het heeft mijn geloof in deze God bevestigd en versterkt en ik zie dat Hij ook zo in andere mensen werkt, ja, ook in jongeren! De geïnterviewde jongeren getuigen ervan in de interviews. En omdat jongeren deel uitmaken van de gemeente is het goed om de gemeente dit ook te vertellen.

Ik zie hierdoor de toekomst van het geloof ook niet altijd even somber in.

Mede door het onderzoek heb ik daarnaast geleerd dat De Dorsvloer inderdaad een open gemeente is, waar mensen mogen zijn zoals ze zijn, maar dat hier grenzen aan zitten.

De jongeren geven dit soms ook aan in de interviews. Ik zou hier als kerkelijk (mede)werker graag iets willen doen binnen de gemeente. Ik wil mij hier ook in de nabije toekomst op bezinnen.

Voor mijn eigen professionele ontwikkeling en identiteit als kerkelijk (mede)werker

¹¹⁸ Ik kon en wilde bijvoorbeeld niet geloven in: “Als je twijfelt, is de duivel met je bezig.”

betekent het (doen van het) onderzoek nog een aantal dingen: Om te beginnen heeft het mijn theologie van een bevrijdende en liefdevolle God bevestigd en versterkt. Door de ervaringen van anderen, jongeren, naast mijn eigen ervaringen is mijn geloof in een God die zich laat kennen en die mensen accepteert zoals ze zijn versterkt en ik wil dit graag verder uitdragen de gemeente in. Daarbij wil ik de jongeren zeker een plaats geven, omdat juist zij mij op dit spoor - verder - hebben gebracht. Het kan de gemeente ook laten zien hoe jongeren met geloof omgaan, op hun geheel eigen wijze, maar met veel meer diepgang dan veel mensen in de gemeente vermoeden. Het onderzoek heeft mij geïnspireerd om deze goede boodschap door te geven aan de mensen in de gemeente.

Daarnaast zou ik graag in mijn werk met jongeren willen zoeken naar wegen, naast de Taizé-reizen, om verder te gaan met het geloof. Verder onderzoek naar de manier waarop dit kan, zou goed zijn en ik denk dat het de voorkeur verdient om hier samen met jongeren naar te zoeken. Ook dit is iets wat ik door het onderzoek heb geleerd. De Taizé-reizen hadden mij wel geleerd dat ik enige affiniteit met jongeren heb, maar die affiniteit leek zich tot de reizen te beperken. Nu merk ik dat ik (de (geloofs)wereld van) jongeren graag verder wil ontdekken. Ik heb geleerd en ervaren wat een - soms onvermoede - diepgang in jonge mensen kan zitten en wat zou het zonde om met deze kennis niets te doen. Ik heb geleerd dat ik iets wil en kan betekenen voor deze groep, ook pastoraal gezien.

Zoals al eerder is aangegeven is het onderzoek te klein om algemeen geldende conclusies te trekken voor het werkveld. De tendens van afnemende belangstelling voor Taizévieringen in de omgeving van De Dorsvloer is wel waarneembaar. Er is om die reden in Rotterdam een werkgroep opgericht¹¹⁹ om Taizévieringen onder de aandacht te houden en er zijn diverse vieringen te vinden, maar de vraag is, en dat zou nader onderzoek moeten uitwijzen, hoe goed deze bezocht worden.

Wat mij betreft is de leeropbrengst voor het werkveld ook, dat het goed zou zijn om de jongeren niet los te laten, om ze een plek te geven in de gemeente, maar dan op zo'n manier dat de jongeren er tot hun recht kunnen en mogen komen. Uit mijn onderzoek blijkt dat het organiseren van een Taizéreis een van de manieren is.

Tot slot zou ik willen concluderen dat de toekomst van de (christelijke) religie wellicht rooskleuriger is dan vaak wordt aangenomen. Vormen veranderen, religiositeit verandert en de kerk is niet meer per definitie de plaats waar religie/religiositeit plaatsvindt. Maar dit wil niet zeggen dat jonge mensen niet meer met de grote vragen van de religie bezig zijn. Dit betekent mijns inziens dus ook niet dat het einde van de religie steeds dichterbij komt.

¹¹⁹ Taizé werkgroep Rotterdam, www.taizeinrotterdam.nl

9 LITERATUURLIJST EN BRONNEN

9.1 Literatuur

Baarda, D.B. (met Goede, M.P.M. de en Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. (tweede geheel herziene druk). Groningen: Wolters Noordhoff.

Brico, R. (1978) *Taizé: Een lente in de Kerk*. Baarn: Ambo.

Dekker, G. & Stoffels, H.C. (2001) *Godsdienst en samenleving: Een introductie in de godsdienstsociologie*. (vijfde druk). Kampen: Kok.

Klavers-Bras, J.C. (2009) *ENTH-CL3 Gemeenschappen(werkstuk)*.

Koetsier, B. (2006) *Studentenpastoraat: Terugkijken en vooruitzien*. Zwolle: VU Uitgeverij.

Matsinger, C. (2010) *Heilige grond: De plek van jongeren in de kerk*. Amsterdam: Buiten en Schipperheijn Motief.

Seek and you will find: Questions on the Christian faith and the Bible (Taizé 2005), Morehou: Continuum International Publishing Group.

Zondervan, T. (red.) (2008) *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*. Averbode.

9.2 Overige bronnen

Aantjes - de Kuiper, A. (2008) *Kerkelijke scriptie: Onderzoek naar de ervaringen van jongeren in Taizévieringen*.

<http://www.jongerenwebsite.net/Taize/scriptie%20A.Aantjes%20mei.html>

Boer, D., de (2010) *Being alone together: Het belang van gemeenschap in de zoektocht naar spirituele ontwikkeling in Taizé*.

<http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2010-0922-200326/Dorinde%20De%20Boer%20-%20SCRIPTIE!!!.pdf>

Hoog, M., van 't (2010) *Taizé: Zoektocht naar de persoonlijke godservaring binnen de internationale oecumenische gemeenschap*.

<http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2010-0922-200315/Marlies%20van%2027t%20Hoog%20-%20Scriptie%20kleiner2.pdf>

Kastelijns, H. (2011) *De gebedsviering in Taizé*.

<http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2011-0419-200554/Bachelorscriptie,%20Taize.pdf>

www.donbosco.nl , geraadpleegd op 27 mei 2012

www.dorsvloer.nl , geraadpleegd op 27 mei 2012

www.taizé.fr , geraadpleegd op 26 mei 2012

10 BIJLAGEN

10.1 Bijlage 1: folder Taizéreis

EEN REIS VOOR JONGEREN

Van zondag 21 oktober t/m
zondag 28 oktober 2012

In de afgelopen zes jaar zijn er in de herfstvakantie jongeren vanuit Spijkenisse en omstreken een week naar Taizé geweest. De reis is elk jaar weer een succes, zowel voor de jongeren als voor de begeleiders. Daarom gaan we dit jaar weer, het liefst met nog meer jongeren.

Wat is Taizé?

Taizé is een dorpje dat op een prachtige heuvel is gelegen in Bourgondië, Frankrijk. Tevens vind je daar een plaats waar het geloof op een bijzondere manier beleefd wordt. Een internationale groep van broeders uit verschillende kerken probeert daar gestalte te geven aan een christelijke gemeenschap. De stichter, broeder Roger Schütz, wist in 1944 nog niet dat zijn 'droom' duizenden jongeren zou gaan aantrekken uit alle delen van de wereld. Het Bourgondische pelgrimsoord is er tot op de dag van vandaag.

In Taizé kunnen jongeren uit verschillende landen en culturen elkaar ontmoeten. Dagelijks zijn er ontmoetingen, gesprekken en studies. Uiteraard ook met veel gezelligheid en een hoop plezier. De maaltijden zijn gezamenlijk. Hoogtepunten van de dag zijn de drie gebedsdiensten in de Verzoeningskerk op het terrein. Het interieur - een ruimte zonder stoelen met wat kaarsen en iconen - brengt je gelijk al in een gewijde sfeer. De liederen die uit enkele korte regels bestaan, reiken over landsgrenzen heen. Niet een preek, maar de stilte vormt de kern van de dienst. In het begin hebben bezoekers moeite met deze stilte, maar hoe verder je komt in de week, hoe meer je die gaat waarderen. Veel jongeren komen met nieuwe inspiratie uit Taizé weer thuis. Vaak met het plan om snel weer terug te gaan.

Wie kunnen mee?

De reis wordt georganiseerd voor jonge mensen van **15 tot 30** jaar.

Wat kost het?

Voor de totale reis (reiskosten en verblijf) 150 euro.

Reisdata en duur

De reis begint zondag 14 oktober in alle vroegte (rond 5 uur) en duurt t/m zondag 21 oktober. De reisduur is 10 tot 12 uur.

Informatie-/voorbereidingsbijeenkomsten

Er zijn informatie-/voorbereidings-bijeenkomsten gepland.

Tijdens de eerste bijeenkomst, op 2 september, zullen we praten over wat Taizé is en kun je eventuele vragen stellen.

Op de tweede middag, op 14 oktober, zullen we praten over wat we kunnen verwachten en maken we ook afspraken met elkaar. Goede voorbereiding is het halve werk zeggen ze en dat geldt ook hiervoor. Daarom willen wij benadrukken dan ieders aanwezigheid erg belangrijk is.

Wat moet er meegenomen worden?

Het is de bedoeling dat we in Taizé in barakken slapen: hiervoor zijn een hoeslaken, slaapzak/dekbed en kussen nodig.

Mocht er geen ruimte zijn in de barakken, dan zullen we in eigen tenten overnachten. In dat geval zijn nodig: een tent (liefst een kleine tent, die je gemakkelijk opzet of probeer bij reisgenoten een plaatsje in een tent te regelen), een luchtbed/slaapmatje, een slaapzak en een kussen. Tot nu toe konden we overigens altijd in de barakken terecht.

Verder het liefst zo weinig mogelijk bagage, maar in ieder geval het volgende:

- Kleding, toiletartikelen en een zaklamp
- Bijbel, pen en papier
- Paspoort of identiteitskaart
- Zakgeld
- Eten voor de hele zondag (de maaltijden worden op de heenreis, tijdens de reis of tijdens de stops gehouden, het is niet de bedoeling dat er in restaurants gegeten wordt)

Let op: Je moet voor de reis zelf een reisverzekering afsluiten!

10.2 Bijlage 2: interview Lenneke

A = onderzoeker (Anneke)

L = Lenneke

- A Nou welkom, fijn dat je kon komen.
Ik begin met een makkelijke vraag: wat is je naam?
- LM Lenneke.
- A En hoe oud ben je?
- LM 24.
- A En hoe ziet je dagelijks leven er een beetje uit?
- LM Nou best nog wel rustig. Ik werk in de kinderopvang als oproepkracht en ik werk als oproepkracht bij de gehandicapten dagbesteding. Activiteitencentrum.
- A En wat doe je daarnaast?
- LM Ik speel in een musical, vanuit mijn kerk, de Dorsvloer, musical Maria en dat doen we altijd vrijdagavond.
- A Oke
- LM Van 8 tot 10 dus dat is hartstikke leuk. Bijna uitvoering.
- A Wanneer heb je uitvoering?
- LM 14, 15 en 16 juni
- A Leuk.
- LM jullie kunnen allemaal nog kaarten....
- A Nou, ik zal kijken of ik kan.
En je bent weleens naar Taizé geweest.
- LM Ja.
- A Hoeveel keer ben je geweest?
- LM Wat was het ook alweer? Ik denk een stuk of zes keer ofzo.
- A Zes keer.
En elke keer met de kerk?
- LM Ja, ik ga eigenlijk altijd wel met de kerk, alleen ben ik ook een keer met een kleiner groepje geweest. Ook wel van jongeren vanuit de kerk zeg maar, maar dan op eigen houtje. En niet, we gaan met de kerk altijd in de herfstvakantie maar toen waren we een keer in de meivakantie geweest.

- A En de eerste keer dat je naar Taizé ging, was dat met de kerk of met het kleine groepje?
- LM Nee, dat was met de kerk. Ze zaten al jaren lang te zeuren dat ik eens mee moest gaan, want het zou zoiets moois en geweldigs zijn, dat moest je echt een keer meemaken, dus toen dacht ik 'nou ja', de eerste keer had ik nog een leuk smoesje bedacht, nou, het was geen smoesje maar ik kon niet en toen zei nou dan ga je volgend jaar maar mee, want dan kan je vast wel. En toen kon ik ook...
- A Dus toen kon je er niet meer onderuit?
- LM Nee. Dus, nou ik vond het best wel spannend, want ik kende de groep nog niet zo goed en ja ik kende eigenlijk niemand, ja misschien, ja wel van gezicht, maar niet echt kennen kennen kennen.
- A Maar de reden dat je de eerste keer meeging, was omdat ze zo... achter je aan zaten?
- LM Dat klinkt ook weer zo negatief, he? Nee, ja, dat, ja hoe zal ik het zeggen? Ik had niet echt een goede reden om te zeggen: "nee ik ga niet mee." Want ze zeiden van: "Ja, je weet niet wat het is, dus je kan ook niet dat je het niet leuk vindt." toe" dacht ik: Ja, dat is wel zo, dus... toen dacht ik: Nou, dan ga ik het maar uitvinden. Maar ik zag er wel tegenop toen ik wegging. Dacht ik van: dalijk vind ik het niet leuk.
- A En dan zit je daar....
- LM Ja. Want we hebben hier in de kerk, hadden we toen ook Taizévieringen, een keer in de maand ofzo, en daar gingen we van tevoren nog heen, voordat we op reis gingen en toen zei ik al tegen de voorganger, tegen Theo, van: "Nou, ik vind het niet zo leuk geloof ik. De stilte duurt wel erg lang." En toen zei, toen zei dominee Theo: "Nou, in Taizé duren ze nog langer...."
- A En toen dacht jij helemaal....
- LM "Dus bereid je maar voor." Toen dacht ik: O.
- A Maar je was je was toch nieuwsgierig genoeg ofzo om...
- LM Nou ja, ik had me al opgegeven, dus het was een beetje flauw.... Ik heb altijd zelf ook een hekel aan mensen die zich ergens voor opgeven en dan zeggen van: "Nee, ik ga toch niet." Vind ik altijd wel flauw, dus ik had zoiets van: nou, ik moet het gewoon proberen.
- A En toen ging je het proberen en...?
- LM Nou het viel in eerste instantie behoorlijk tegen. Het was ook nog eens heel erg koud en ik heb het al snel heel koud.
- A Dus dat was ook niet zo fijn.
- LM Nee. Ik had echt bevriezingsverschijnselen. En het was gewoon heel veel, ja heel veel nieuwe mensen, heel veel drukte, heel veel kou, een beetje

nattigheid, als het daar gaat regenen dan wordt het al gauw een blubberzooi en ja, bij een groep die je nog niet zo goed kent, ik was een beetje in mezelf, een beetje gesloten... beetje erg gesloten, en....

A Dus het begin viel tegen?

LM Ja.

A Je had natuurlijk al niet zo... heel veel zin.

LM Nee.

A En als het dan ook nog tegenvalt.

LM Ik dacht: het moet wel in één keer heel erg tof zijn, wil ik het, zeg maar, het slechte gevoel kwijtraken.

A Ik het begin zei je, dan lukte dat niet ... het is dus niet de hele week zo gebleven?

LM Nee, dat is op een gegeven moment wel een beetje veranderd.

A Wat gebeurde er?

LM Eeeeeeeh... ja, nou ja, ik dacht: nou dat is lekker een beetje, weet ik het, een soort van plek om tot rust te komen ofzo, of bij te komen van alles waar je in je leven mee zit en ik dacht van: Nou, dan, ook al vind ik het niks, ik zit mijn tijd gewoon uit en er gebeurt verder niks. Ik was een soort van gesloten deur, enne...

A En dat wou je ook zo houden... toen nog...

LM Ja ik denk onbewust dat ik niet echt van plan was om iets open te gooien.

A Nee, als je zegt van: "Ik zit mijn tijd wel uit, dan..."

LM Dat zei de dominee ook tegen mij, want ik ben toen gaan praten met de dominee en die zei van: "Het lijkt wel alsof je besloten hebt dat het niks is en dat het ook nooit wat gaat worden. dan is het net een soort gevangenisstraf die je uitzit." Hij zegt: "Want ja, je bent nou toch hier een meestal dan werken de mensen een beetje aan zichzelf of ze gaan over dingen nadenken en het is toch wel een plek, zei die, waar mensen God van heel dichtbij ervaren." Dus...

A En wat dacht je toen, toen hij dat allemaal zei?

LM Toen dacht ik ja, dat klinkt allemaal heel leuk, maar ik voel er niet zo veel van ofzo. En ja, als je dan toch... want hij zei ook van: "Als je problemen hebt of iets waar je mee zit, dan is het niet zo, dat, als je Spijkenisse verlaat en je gaat dan naar Taizé, dat het er dan ineens niet meer is. Want je neemt je rugzakje gewoon mee." Hij zegt: "En dit is een plek waar je wel heel erg aan toekomt om ermee bezig te zijn. Wil je dat niet toch doen?" Ik dacht: Nou ja, ik kan het proberen.

A Want er waren wel dingen waar je mee bezig was thuis?

LM Er waren wel heel veel dingen waar ik mee zat. En uiteindelijk heb ik dat ook

allemaal verteld en op een of andere manier is er toen toch wel een deurtje opengegaan.

A Dat heb je verteld aan de dominee?

LM Ja, enne, toen op een avond, was op woensdagavond, zat ik in de kerk en toen dacht ik van, ja, toen zat ook heel toevallig, echt die hele groep zat om me heen, normaal gesproken gaat iedereen wel langzaam aan terug, lekker slapen 's avonds, want 's avonds kan je ook extra lang blijven zingen in de kerk en, maar nu bleef iedereen eigenlijk wel een beetje zitten en meestal vluchtte ik ook de kerk uit, had ik zoiets van: ik ga lekker naar bed, het zal een zorg zijn dit...

A ... lekker warm...

LM Ja, is het al tijd om te slapen? En toen bleef ik zitten en toen, ja ik weet niet, toen dacht ik: nou, dan ga ik maar een beetje, ja met God praten of zo, of beetje stil zijn, beetje luisteren naar de muziek en toen dacht ik: hé.... Het l... ik hoor de eerste tonen van de muziek en toen dacht ik van: Nou, ik zou wel heel erg kunnen gebruiken als ze als ze nu 'Ubi caritas' gaan zingen, dat zou wel echt... dat zou ik wel heel tof vinden van God als we dat nu gaan zingen en toen, toen hoorde ik de eerste tonen van de muziek, toen dacht ik: hé, het zal toch verdorie niet waar zijn, hè?

A En dat was 'Ubi caritas'?

LM En toen gingen we dat zingen! Nou ja, toen moest ik natuurlijk keihard janken, daar ken je op wachten.

A Want, want, ja, je had echt iets van, als, nou dat zou wel heel gaaf zijn als, als God nu zou zorgen dat dat lied wordt...

LM ... ja, op de een of andere manier...

A ... en toen kwam dat lied, zag je, dat zag jij dus ook wel als, als iets van God?

LM Ja, ik dacht, ik ben, die jaren daarvoor had ik ook weleens dat ik dacht van: Nou.. dat ik er weleens met mensen over gesproken had van: kan God ook tekenen geven en zo en toen zeiden die mensen zo tegen mij: nou, het ligt eraan hoe groot teken je wil hebben. want soms dan zit het in hele kleine dingetjes of ja, zie je het niet, dan moet je je ogen er gewoon voor openzetten, je oren en toen dacht... op een of andere manier dacht ik heel onbewust van: Nou als, als ik dit flikt, dan dan ben ik...

A ... dan is dat een groot teken...

LM ... dan is ie hier, hè. Dan is ie hier.

A En toen kon je er niet meer onderuit eigenlijk...

LM Nee, dan was het een beetje een soort van, ja, soort van 'hallo hier ben ik. Ik zie je wel, of zo.'

- A Zo heb je dat ervaren.
- LM Ja, toen had ik wel een soort van Taizégevoel en dat is daarna eigenlijk alleen maar beter geworden.
- A Ja, dat hoor ik meer mensen zeggen: het Taizégevoel. Wat is het Taizégevoel? Voor jou? Dat kan natuurlijk voor iedereen verschillend zijn.
- LM Goh, wat een lastige vraag.
een stukje rust of zo, denk ik, stukje rust, stukje, stukje van 'ik ben gezien' of zo, denk ik. Terwijl dat heel stom is, want ik weet dat Hij me altijd wel ziet, God zeg maar op een of andere manier, soms dan komt dat in een keer binnen, of dan denk je zo van: he, ja...
- A En dat kwam door... door..
- LM Door dat stomme liedje, ja.
- A En daarna is het dus veranderd?
- LM Ja, nou ja, daarna werd het eigenlijk alleen maar meer, want dat was het eerste kleine bewijsje dat god me toch wel zag, ook zo op die op die heuvel in the middle of nowhere.
- A Terwijl je je er heel erg tegen verzette....
- LM Ja! En de twee... tweede gebeurtenis was, ze hebben daar ook een heel klein kerkje in Taizé, daar is het allemaal begonnen zeg maar. Als je het kerkje ziet, denk je: hoe kan het ooit zo klein begonnen zijn?
- A Taizé is daar begonnen, in die...
- LM Ja. Klopt en iedereen zat de hele week al te zeuren van: je moet eens meegaan 's avonds laat als het donker is, naar dat kerkje, want dan is er daar niemand en dan kan je de stilte ervaren en dan dacht ik: ja stilte, hallo, we zijn in de kerk al genoeg stil. Om dan ook nog eens in een piepklein kerkje stil te gaan zijn buiten de diensten om. Is dat nodig? En helemaal omdat er dan niemand was, dan ging je, ja, mensen van onze groep gingen dan weleens daar in een hoekje van dat kerkje vierstemmig zingen. Schijnt heel mooi te klinken, zeiden ze. En of ik dan een keer mee wou gaan. Maar ja, woensdag was ik al heel erg moe en versleten van het feit dat ik Ubi caritas had gehoord, dus toen was ik niet gegaan. Maar donderdag ben ik wel gegaan en dat was wel een hele erge ervaring.
- A Ja? Vertel eens.
- LM Nou, ik kwam binnen en die deur viel achter me dicht...
- A En je was alleen of was je...
- LM Nee, we waren er best wel veel, flink groepje, ja ik denk misschien wel met zes mensen, zeven mensen, en, hoe heet het, best nog wel donker daarbinnen, dus ik stond daar, die deur viel achter me dicht en dat echoot gigantisch na en toen dacht ik echt dat ik ter plekke doof was geworden, omdat het daar zo bizar stil

was. Ja, en net of iemand heel hard tegen je oor aan heeft geslagen, dat gaat spontaan piepen enzo in je oren. En toen dacht ik: jeetje, het is wel heel erg stil. Ik weet niet of ik dat aankan, hoor. En toen ben ik een beetje gaat rondlopen o een beetje, omdat ik niet meteen wou gaan zitten of zo, ik weet niet waarom en toen dacht ik: ja, dit is ook wel irritant voor die andere mensen. Ik ga toch maar even zitten. Maar ja, dan dan word je wel heel erg geconfronteerd met de stilte.

A Dat is dus anders stil dan in die die kerk waar je normaal heen ging.

LM Ja, heel anders stil. En als dan helemaal niemand beweegt, hoor je je eigen hart hoor je kloppen.

A Ja, dan moet het wel heel stil zijn inderdaad.

LM Ja en toen zat ik een beetje in de duisternis naar een soort van olielampje te kijken en toen dacht ik ineens van: het lijkt wel, want of ik ben nu iets zelf aan het denken en ik hoor dat gewoon heel duidelijk of iemand is iets tegen me aan het zeggen. En daar schrok ik heel erg van.

A Ja, dat kan ik me voorstellen ja.

LM Omdat het zo, omdat het zo stil was, hoor je zo helder je eigen gedachten of iets, een stem

A En het was niet iemand in dat kerkje zelf in ieder geval?

LM Nee. Het een beetje mijn eigen gedachten-stem, maar in de vorm alsof iemand mij toesprak. Zeg maar.

A En weet je nog wat, wat je zei, of nou ja, wat er gezegd werd?

LM Ja, L, waarom vertrouw je niet? 'Pelgrimage van vertrouwen' zeggen ze vaak van Taizé

A Ja, zo noemen ze dat, hè.

LM L, waarom vertrouw je niet? Toen dacht ik: ja dat is een hele goeie vraag. Want ik weet wel dat het kan, maar op een of andere manier onbewust laat je het niet toe of denk je: ik los het allemaal zelf wel op. en ja, van: waarom vertrouw je niet? Waarom geef je het niet aan mij? Waarom wil, waarom wil je per se alles zelf doen?

A En dat dat waren of je eigen gedachten of... iets anders, daar was je nog niet helemaal uit?

LM Nee, nou, voor mijn gevoel was het op dat moment wel God. En dan maakt het niet eens uit of het mijn eigen gedachten zijn, want dat, ik denk dat God ook bepaalde mensen kan sturen op je pad, dus waarom zou Hij niet je eigen gedachten kunnen sturen?

A En wat maakte nou dat je dacht van: nou dat is God die nou tegen me spreekt?

- LM Ja, nou ja, God had zichzelf eigenlijk al bewezen door dat liedje, dus ik dacht: nou God zal wel denken, nou is mijn kans om nog wat te zeggen. Want nou kan je het tenminste duidelijk verstaan, dus.... Ik weet niet.... Het lichtje in de duisternis. Dat vind ik dan ook wel weer tof.
- A Dat is hartstikke mooi, ja.
- LM Letterlijk, want ik zat naar een lichtje te kijken en het was duister en het was in mezelf ook duister op dat moment, want het was allemaal niet zo leuk en dan, ja dan is het toch wel prettig als je jezelf realiseert: o ja, ik hoef dat allemaal niet alleen te doen. hoewel je dat wel weet, maar...
- A Blijkbaar moest dat weer even gezegd worden of zo...
- LM Ja. En dat waren echt geen nieuwe dingen of zo die ik hoorde of... het was niks nieuws.
- A En toch zeg je...
- LM Maar toch kwam het wel heel erg binnen, dus... ik heb daar ok wel keihard zitten janken. En het grappige daarvan was weer dat ik geen zakdoekjes had meegenomen en ik kijk naast me en daar ligt een vol pakje zakdoekjes. Helemaal dicht. Ik dacht: nou, die is van mij! Alsof iemand die daar speciaal voor mij had neergelegd of zo.
- A O wat leuk...
- LM Ja vond ik wel gaaf.
- A En wat heb je er daarna mee gedaan?
- LM Nou, ik heb geprobeerd het inderdaad een beetje los te laten. En gewoon het weg te geven of zo. We hebben zeg maar twee bijzondere diensten aan het eind van de week en dan hebben ze een soort van Pasen. Dn vrijdag is dan zeg maar de kruisiging van Jezus en zaterdag dan vieren ze de opstanding, met kaarsjes. Maar het bijzondere aan de donderdag van de kruisi... nee, de vrijdag, van de kruisiging van jesus leggen ze het kruis met de afbeelding van Jezus leggen ze plat op de grond neer, die staat altijd recht voorin de kerk. Die leggen ze, die zetten ze wel vaker in het midden, maar dan staat ie gewoon rechtop en nu leggen ze hem plat neer en dan kunnen alle jongeren in de rij gaan staan om omstebeurt met zijn zessen of achten, ik weet eigenlijk niet, rondom dat kruis te knielen en te bidden en toen zei mijn dominee van: nou, wat zou je ervan vinden om dat ook te gaan doen?
- A En wat zei jij toen?
- LM En toen zei ik van: 'nou ja..'
- A Want je had hem verteld wat er gebeurd was of?
- LM Ja, ja dat had ik verteld en toen zei, toen zei ik: "ja, dat kan." Hij zei: "Ja, wat zou je dan zeggen?" Ik zei: "Nou dat weet ik eigenlijk niet zo goed." En toen zei, toen zei die van: "Nou, door alles wat gebeurd is ben je best wel gebroken en kan je niet echt jezelf zijn, dus misschien zou je aan God kunnen vragen:

mag ik weer een hele L zijn?” En toen dacht ik: ja vind ik wel mooi. Dus toen heb ik weer aan dat kruis zitten janken. En toen dacht ik van: als God nou weer een hele L van me maakt, dan betekent dat dus dat god dingen voor mij gaat oplossen voor zover, ja ik moet natuurlijk zelf ook wel dingen doen, maar dan heb ik het toch zeg maar weggegeven. Dus toen had ik dat gedaan en toen zei, toen zei mijn dominee: “Wat vond je er nou van om dat te doen?” Ik zeg: “Nou ik vond het wel mooi. Maar ik heb nu wel zoiets van: Hoe gaat God het allemaal voor me oplossen dan?” Hij gooit geen briefje uit de hemel zo van doe maar dat en dat.

A Doe het zo en zo en dan... nee.
Wat zei hij toen? Weet je dat nog?

LM Hij zegt: “Ja, dat is nou vertrouwen.”

A Nou en dat had je in het kerkje al gehoord, dat je dat kon doen.

LM En toen dacht ik: o ja, das een goeie. En toen kwam ik eigenlijk thuis, daarna heb ik nog wel gesprekken gehad met de dominee, maar toen kwam ik thuis en eigenlijk ging het toen dingen eigenlijk toch wel een beetje vanzelf. Waarvan ik altijd had gedacht van: nou, als ik dat en dat moet doen is het wel heel moeilijk en eigenlijk ging het toen allemaal een beetje, ja, vanzelf of zo. Niet eens zozeer dat ik iets had gedaan, maar dan kwam iemand anders weer ergens mee en dacht ik zo van: zo. Hoppa, het wordt gelijk die kant opgestuurd, dus het is in één keer allemaal geregeld. Waren ineens drie dingen in één keer geregeld, dat ik dacht van: o, mm, dat had ik nou nooit gedacht dat het zo simpel zou gaan. Dat vond ik toch ook wel mooi om te zien.

A Misschien had dat met het vertrouwen te maken, wat je in Taizé hebt geleerd.

LM Ja. Zeker.
En het is best nog allemaal wel lastig geweest, maar een half jaar later had ik toch wel zoiets van: nou, ik ben toch wel wat meer, heler, dan wat ik al was. Dus daar was ik zo dankbaar voor dat ik toen, ben ik dus met dat kleine groepje gegaan en eigenlijk ben ik het vooral gegaan, omdat ik dacht: dan ga ik weer aan het kruis zitten en ga ik gewoon zeggen: bedankt.

A En dat heb je ook gedaan?

LM Daar ging ik eigenlijk voor. Ja. En dat vond ik ook eigenlijk wel mooi.

A Nou dan is er heel wat gebeurd in dat eerste jaar.

LM Ja, het gaat nooit meer zo als in het eerste jaar, maar het is toch altijd als ik er weer kom, denk ik: o ja....

A Ja, want je bent daarna ook weer gegaan, nou de eerste keer was het om toch eens te kijken of het wat was. Toen ben je met dat groepje gegaan en toen ben je weer met de kerk een keer geweest.

LM Ja.

A En dat was heel anders, zeg je al?

- LM Ja, nou, en toen was het natuurlijk een jaar terug en die dominee ging niet meer mee en ik had toch wel zoiets van: wauw, 't is toch al een jaar geleden en het was toch best wel heftig en dan heb je wel meer zoiets van: o ja, ik ben er weer. Toen met dat kleine groepje had ik zoiets van: ik ga gewoon 'dankjewel' zeggen, want dit kleine stukje is afgerond, maar het is nog wel best wel een lange weg. Het is, ik dacht op dat moment van: het is nog niet klaar. Dat niet. Het is elk jaar weer een beetje meer klaar zeg maar.
- A Nou ja dat is...
- LM Maar je moet er wel elk jaar aan terugdenken als ik daar ben.
- A Ja, want daarna ben je eigenlijk wel gewoon elke keer meegeweest daarnaartoe?
- LM Ja, en als ik daar kom, dan ja dan dan dan verwacht je op een of andere manier dat het allemaal weer zo heavy is als de eerste keer, maar dat is het nooit meer natuurlijk, want je bent elke keer anders.
- A Ja, je bent zelf anders en de groep is anders denk ik.
- LM Ja. Oké. Nou dat is wel heel bijzonder. Hé, je noemde even de diensten en de stiltes.... Drie diensten op een dag? Hoe vond je dat? het idee dat je drie keer per dag naar de kerk moet.
- A
- LM Goh, ik vond het best wel, ja, nou in het begin van de week had ik echt zoiets van, pff, jeetje man, en 's ochtends ga je altijd eerst naar de kerk en dan pas ontbijten en ik was ook altijd, vooral de eerste dagen, echt aan het rennen. En dan gingen de klokken, die luidden al en dat betekent dat de dienst al zo'n beetje gaat beginnen en het is toch best nog wel een eind lopen van je slaapplek naar de kerk, dus dan was ik weer aan het rennen, met mijn rugzak, om op tijd in de kerk te komen. En ja, je moet op de grond zitten, dus je krijgt echt een houten kont, je krijgt echt pijn in je spieren, echt op een gegeven moment voel je alles, want dat bed is ook niet echt comfortabel waarin je slaapt. Lig geen lattenbodem in, maar dat is gewoon een plank waar je matras op ligt. Dus dan krijg je van die beurse plekken op je heupen en dan denk je toch wel na drie dagen: o was dit leuk? En je dit inde dienst en dan denk je: ja die stilte die duurt wel heel erg lang.
- A Ja, want wat doe je in die stilte?
- LM Pf...
- A Behalve denken van: dat duurt wel heel erg lang.
- LM Ja..... eh..... nou in het begin ga je een beetje stomme dingen zitten doen: lampjes tellen of zo. Of mensen bekijken. Wat die allemaal aan het doen zijn. Sommige mensen zitten te lezen, andere mensen zitten een beetje stil, gewoon met hun ogen dicht, andere mensen liggen met hun neus op de grond. Die gaan helemaal in de knielhouding zitten. Andere mensen die zijn aan het tekenen, da zie je ook wel. Of aan het schrijven. Nou je krijgt van de groep eigenlijk ook

altijd wel van de leiding dagboekjes mee waar je dan in kan schrijven, je gedachtes of wat je gedaan hebt.

A Doe jij dat ook? Gebruik je dat?

LM Ja ik... het eerste jaar heb ik het niet gedaan. Dat vind ik achteraf wel jammer. want dat was wel heel gunstig geweest als ik dat gedaan had. En, maar de jaren daarop heb ik het wel gedaan. En het is ook heel erg leuk om terug te lezen.

A Ja, dat zal wel, ja.

LM Gewoon heel interessant. Ik kom er ook elk jaar achter dat ik wel weet waar ik mee zit, waar ik mee bezig ben, maar dat ik me er niet bewust van ben dat ik het weet.

A Kom je daar dan in Taizé achter of kom je er pas achter eigenlijk als je het zit te lezen?

LM Nou volgens mij kom ik erachter als ik ongeveer naar huis ga en kom ik er pas echt achter als ik weer thuis ben en ik lees het pas heel veel later. Is heel stom.

A Maar even terug naar de stiltes. Dus in het begin zit je mensen te kijken, lampjes te tellen.

LM Ja, of op een gegeven moment denk je: ja, moet maar gaan bidden. Nou, doe je je ogen dicht en dan zeg je eens wat tegen God of je dankt eens voor iets. In het begin van de week denk ik altijd: nou, doet me nou echt helemaal niks... kan net zo goed tegen een muur praten en aan het eind van de week, ja, weet ik het, dan wordt het een beetje... anders of zo.

A Wat wat wordt er anders dan?

LM Ja, nou of misschien heb je ook iets meegemaakt of misschien heb je tijdens je bijbelstudie in je groepje iets gehoord of zo of je bent ineens toch bezig met iets en dat praat toch een beetje anders.

A Daardoor verandert het.

LM Ik kan het niet zo goed uitleggen. Maar aan het begin van de week dan zeg ik altijd: "nee, ik weet niet waar ik over na zit te denken... ik weet het niet." En je wordt altijd gekoppeld aan iemand van de leiding om een beetje te praten over hoe het gaat in Taizé en dan zegt degene waarmee je praat, die zegt dan: "Ja, maar je weet het wel. Alleen je zegt dat je het niet weet."

A Ja.

LM Ja.

A Dus die begeleiding is ook wel wel... belangrijk

LM Is wel handig, zeker voor mij

A ... want je had het net al over die dominee in het eerste jaar...

- LM Ja dat heb je wel nodig hoor, want de tweede keer met de groep toen miste ik de dominee ook wel heel erg, omdat ik natuurlijk dat jaar daarvoor heel erg veel gesprekken had gehad.
- A Dus dat hoort er wel een beetje bij, zeg maar, de begeleiding?
- LM Zeker. We hebben ook heel veel lol met de begeleiding.
- A Ook belangrijk.
- LM Ja. Dat zijn net drie grote kinderen. De grootste pubers van de groep. Nee, maar dat is ook wel belangrijk vind ik.
- A Ja, en, dus dan ga je bidden, ga je ook nadenken in die stiltes?
- LM Ja, nadenken of gewoon schrijven alsof ik een soort van tegen mezelf praat. Zo van: ja maar dit of dat of dat.. ik weetn... ja ik kan het niet zo goed uitleggen. Gewoon wat ik denk schrijf ik ook meestal op. dus als ik ineens iets in mijn hoofd heb dan zit, een zin, dan schrijf ik dat op. en soms dan hoor je ineens iets tijdens de dienst... niet tijdens de stilte maar tijdens het gebed, dat je denkt: nou, dat was nou eigenlijk net wat ik nodig had en dan schrijf ik dat ook op of ik heb ineens iets met een liedje, dan ga ik de tekst van dat liedje ga ik opschrijven of de vertaling ervan en dat dat dan op dat moment heel erg belangrijk voor me is dat liedje of veelzeggend zeg maar.
- A Ja, want je noemde al 'Ubi caritas' dat dat destijds ook een b...
- LM Dat was toen heel bijzonder voor mij en ja, toen zei de dominee ook van: "dat betekent iets van 'waar liefde is voor elkaar en zorg, daar is God' en dat vond ik toen wel heel erg grappig, want de hele groep zat om me heen, weet je wel. Ja, dus en ga je huilen en da krijg je een arm om je heen en dan denk je: word je ook getroost en dat vond ik symbolisch wel heel erg... dat paste dan ook wel weer heel erg bij dat liedje. Dus dat vond ik dan ook wel weer grappig.
- A Dat viel dan allemaal weer op zijn plek, zeg maar?
- LM Ja, terwijl nu heb ik eigenlijk helemaal niks meer met dat liedje.
- A Nee? En nou zijn het weer andere liedjes?
- LM Ja, nou zijn het weer andere liedjes.
- A Wat vind je sowieso van die liedjes daar? Want ze zijn heel anders dan je hier gewend bent, denk ik?
- LM Ja, ik vind het wel mooi, lekker rustgevend en het zijn wel liedjes waar je lekker bij na kan denken als je daar zin in hebt. Kan bidden, zelfs in slaap kan vallen als je heel moe bent.
- A O ja? Is dat jou weleens overkomen?
- LM O je moest eens weten. Ja echt. En.... Wat was de vraag ook alweer?

- A De liedjes.
- LM Ja, of soms dan denk je: o dat liedje dat is nu speciaal voor mij voor dit moment wel heel erg toepasselijk. En dat schrijf ik dan ook op in mijn boekje. Of ik maak een lijst aan het eind van de reis van wat mijn favoriete liedjes waren, deze week en dan kijk ik het jaar daarop of het nog een beetje hetzelfde is.
- A Ja, precies.
- LM Soms heb ik met bepaalde liedjes ineens niks meer of juist nog veel meer of ze zijn ineens andere liedjes voor in de plaats gekomen.
- A En nou, je hebt al verteld over die vrijdagavonddienst. En die zaterdag, kun je daar wat over vertellen?
- LM Ja dan, dan staat het kruis weer gewoon rechtop en dan, dan wordt et licht doorgegeven, dan komen van die kleine kindjes, die komen dan het licht van de paaskaars ophalen, van die kaarsen en dan heb je zelf allemaal een piepklein kaarsje en dan geven de kinderen het door aan de broeders en de broeders geven het door aan de jongeren. En dat is wel gaaf, want dan is echt de hele zaal is gewoon een en al licht en ik heb ok weleens een keer gehad, dan zat ik ook voorin, want ik zit meestal wel voorin de kerk, dat je echt van achteren een licht naar voren ziet komen. Dat je denkt van: het licht komt op me af! Het licht van Christus komt op me af! Help! Dat ik een hele week nog niet gehuild had of of of niet, ja, aangeraakt was, zoals ik dat dan noem. En dat ik echt daar zat en op die zaterdag iets had van: o jee, het licht komt dichterbij, het licht komt dichterbij!
- A En daar werd je weer door geraakt dan?
- LM Ja, soort van, ja, ik weet niet, zoiets.
- A Want dat komt dus wel regelmatig in Taizé voor dat je op de een of andere manier aangeraakt wordt, zoals je dat De voorbeelden die je genoemd hebt natuurlijk
- LM Ja, dat is... het kan in heel kleine dingetjes zitten, maar ik denk dat iedereen dat wel heeft. Ja, of het moet je helemaal niks doen. Dat kan natuurlijk ook. Maar de meeste mensen komen toch wel terug van: ja dat vond ik toch wel heel bijzonder en dat was wel heel speciaal en...
- A Hoe zou dat komen denk je dat dat... daar gebeurt?
- LM Goh.... Ja.... Dat is een hele goeie vraag.
- A Ja, als je geen antwoord hebt is dat natuurlijk ook prima, want het is een moeilijke vraag.
- LM Ja, omdat je er gewoon mee bezig bent. Of mensen nou helemaal volledig geloven of niet of misschien ergens stiekem een beetje op zoek zijn, je voelt toch ergens wel gewoon de liefde van God. Omdat mensen er allemaal wel iets mee hebben of denken van : nou ik wil er wel iets mee hebben of ik ben er naar

op zoek en dan denk ik: ook al is je geloof ieniemienie of het is gigantisch groot: er is wel geloof. Dus. En ook al is het geen geloof, dan is God er ook, dus eigenlijk slaat het nergens op, dat het dan per se daar zo bijzonder is. Maar je bent zo lekker zo op een heuvel, in de natuur, ja, en je bent natuurlijk ook de hele dag ermee bezig. Want je wordt wel echt aan het werk gezet. Ja want hebt echt.... Je komt tot rust, maar aan de andere kant heb je het ook vet druk

A Ja, want je had het net ook al over groepen, gespreksgroepen zijn dat... wat doe je daar?

LM Ja, het zijn eigenlijk allemaal nationaliteiten bij elkaar en je, als het mogelijk is dan praten we sowieso gewoon Engels en dan een broeder heeft dan aan iedereen dan, een bijbelstudie gegeven over een bijbelverhaal en dan ga je daarna ga je daar met zijn allen een beetje over praten of over de diepliggende vragen van dat verhaal ga je dan nadenken, maar er zijn ook genoeg groepen die doen gewoon lekker kennismakingsspelletjes of gaan over iets anders belangrijks praten. Als je maar gewoon... 't is t belangrijkste dat je met elkaar praat, denk ik dan. En dat het wel over God gaat.

A En hoe vind jij die groepen?

LM Nou ik vond het echt... ik vond het altijd best wel vervelend, een groepje. Ja, maar dat is misschien meer iets van mezelf. Want ik ben altijd wel een beetje zo van: o nieuwe mensen... die ken ik niet. En ik had altijd best wel moeite met Engels praten, dus dat kon ik nooit zo goed, dan begrijp ik wel wat iedereen zegt, maar dan vond ik het moeilijk om zelf te verwoorden. Want ik had dan wel zoiets van: ik wil wel graag vertellen wat mijn ervaringen zijn of...

A Maar om dat dan in een andere taal te doen, dan...

LM Dan kan je het niet verwoorden wat je bedoelt. Dus daar had ik dan altijd wel moeite mee.

A Ja, je hebt het ook niet over zomaar iets..

LM Ja, maar heel soms ja wel kleine dingetjes dat ik denk: ja, is toch wel mooi. Of je dat je ja, je gaat toch de gezichten herkennen en ik zat toen het eerste jaar in de rij voor dat kruis en toen zat er ineens een meisje van mijn groep zat naast mij en die ging ook voor het eerste keer naar het kruis, die had zoiet... ja je zag aan haar ogen ook gewoon van: ja, toch wel spannend of zo. Toen dacht ik: nou, ik vind het toch wel fijn dat jij naast me zit of zo.

A Ja, toch wel iets bekends, zeg maar.

LM Ja, en als een broeder zeg maar bijbelstudie geeft, vind ik soms ook best wel interessant. Toch, dan kan hij iets zeggen dat ik denk: ja verrek, zo had ik het nog niet bekeken.

A En wat spreekt je nou het meeste aan van Taizé?

LM Goh.....

A Je gaat dalijk in oktober misschien wel weer mee... waar kijk je dan het meeste naar uit?

- LM jan naar de diensten, en naar het stiltekerkje en ja gewoon lekker lol hebben met elkaar. Denk ik. Ja. Want vorig jaar baalde ik best wel heel erg, want ik had best wel een druk programma en meestal heb je wel twee, tweeënhalve uur dat je wel effe niks te doen hebt, maar toen zat het wel heel erg vol gepropt en ik heb ook wel heel erg behoefte aan rust altijd. Dus ik heb nu wel zo iets van: als ik er weer ben, dan moet het nu wel anders gaan, anders dan gaat het tegenstaan om weer te gaan, want ik had toen zoveel op een dag.
- A Hoe kwam dat dan dat je zo'n vol programma had?
- LM Ja, weet niet. Doordat... ja je hebt je bijbelstudie, groepsgesprek, corvee ook nog is, dus je hebt gewoon allemaal een taak en ik vond het corvee ook bizar lang duren altijd. De voorgaande jaren had ik het idee dat het veel korter was en ja als het allemaal zo verdeeld is over de dag en je komt ook nog met je eigen groep bij elkaar waarmee je de reis hebt, dan zit je dag best wel vol. En dan heb je eigenlijk geen tijd tussendoor. En 's avonds vlak voordat de dienst begint, wil je ook nog douchen, dus dan is gewoon je dag volgepropt.
- A Dus dat moet.. dit jaar moet het anders.
- LM Ja. En ja, dat is ook gewoon een foutje van mezelf geweest, want ik wilde heel graag een bepaald soort corvee hebben en toen heb ik mezelf aan laten praten dat dat niet kon, omdat ik te oud was of zo, terwijl ik het ervoor gewoon gedaan had, dat jaar ervoor. Dus dat gaat me dit jaar niet gebeuren. Ik duw iedereen opzij en ik ga gewoon zorgen dat ik die corvee heb. En anders ga ik gewoon niet. Dat...
- A Zo! Hé, en nou vragen die broeders aan het eind van de week van: wat ga je nou meenemen van wat je hier hebt meegemaakt naar je eigen kerk?
- LM Ja, dat vind ik heel lastig.
- A Ja, want nou zijn hier Taizévieringen geweest jarenlang, die zijn nu ook gestopt en daar was je ook al geweest voordat je naar Taizé ging, zei je net al.
- LM Ja.
- A En toen vond je de stilte heel erg lang. Wat vond je er verder van, van die diensten hier?
- LM Ja, ik vond met, ja, wat wij altijd hier in die jaren, wat ze in de Dorsvloer deden was dat je dan zeg maar een lichtje aan kon steken voor iemand anders of voor jezelf of om ergens aan te denken. Dat vond ik altijd wel het mooiste van de hele dienst als ik hier was. M'n... verder... ik ging eigenlijk nooit zo vaak. Ja, ik vind het, het is niet echt zoals in Taizé, dus ja, is gewoon niet hetzelfde. En het is natuurlijk maar een keer in de maand. En nu denk ik ook van: nou, ik zou het wel fijn vinden om in Taizé te zijn met de diensten, maar elke keer als ik daar weer ben voor het eerst, dan denk ik: wat vond ik hier ook alweer leuk aan? Waarom vond ik deze diensten zo mooi? Dit is echt niks voor mij.
- A Dat heb je in het begin dan elke keer weer.

- LM Elke keer weer.
- A En wat is dan, wat is er nou anders hier in de kerk.
- LM Ja nou dat, ik bedoel eigenlijk alleen maar te zeggen, dat, kan je nagaan als je het dus een keer in de maand hebt...
- A Ja, oké, op die manier.
- LM ... dan heb je dat gevoel dus elke keer.
- A Ja, omdat er dan ook steeds tijd tussen zit, bedoel je?
- LM Ja en het is gewoon, ja je hebt dat sfeertje niet. Je bent niet de hele dag ermee bezig, je bent niet ergens op een heuvel in Frankrijk, je bent niet met allemaal nationaliteiten, want dat heeft ook wel wat. Je staat niet in de rij voor je eten. Het is gewoon een beetje nagespeeld, in een kerk wat gewoon eigenlijk een kerk is, maar dat is dan even Taizé en dat.... het heeft wel wat, want met de Europese Ontmoeting in Rotterdam vond ik het wel heel gaaf. Toen zat de Dorsvloer helemaal volgepropt en iedereen zat op de grond. Maar toen werd er ook gewoon in buitenlandse taal gebeden enzo, en dat vind ik wel wat hebben.
- A Dus dan leek het wat meer op Taizé, zeg maar.
- LM Ja toen was het wat meer Taizé Taizé. En de broeders waren en ook... waren ze ook in de diensten? Ik weet eigenlijk niet meer. Volgens mij wel, hè. En, ja ik vind dat, dat is wat meer Taizé. En in de Ahoy vond ik ook wel gaaf om gewoon al die mensen bij elkaar te zien.
- A Maar echt helemaal dus een keer in de maand die Taizé, tenminste, dat....
- LM Nee het is gewoon... allemaal in het Nederlands, ja het zou ook een beetje gek zijn als we het in een andere taal zouden doen, want we zijn allemaal Nederlanders, dus dan is het al heel stom als je dat doet.
- A En is... zou er iets anders, een andere manier zijn waarop je toch iets met, nou ja, wat je dan ook in Taizé hebt meegemaakt, ja, wat je kan vertalen naar hier?
- LM Ik weet niet. Ik vind dat heel lastig. Nee, ik... dat vind ik heel lastig. Ook als ik weleens aan mensen probeer uit te leggen waar ik dan ben geweest, en die kennen het eigenlijk niet, ook niet van verhalen van anderen dan lijkt het wel of ik over iets heel zweverigs aan het praten ben. en dan denk ik: Nou. Ik kan het ook eigenlijk niet vertellen.
- A Wat ze eigenlijk destijds ook tegen jou zeiden van: "Je moet het een keer meemaken."
- LM Ja, want ik heb ook een keer bij ons in de Dorsvloer, in de kerk, gevraagd aan de jongeren, uitgenodigd voor de Taizéreis, maar dan denk ik: Ja, dan sta ik daar wel blij zo'n praatje te houden, en die jongeren denken dan ook: ja wat is dat dan? Ik ga toch niet drie keer per dag in een kerk zitten? En dat heb ik ook gewoon duidelijk gezegd, van: "Nou ik kan het wel vertellen, maar dat heeft toch geen zin."

- A Je moet gewoon mee...
- LM Gewoon mee!
Want we hebben heel veel lol en jongeren houden vaak wel van lol, dus. En dan kunnen ze daarna zeggen van: "Oh het is dat."
- A Ja, nou net als jij eigenlijk.
- LM Ja. Precies.
- A En wat heeft, ja, nee, nou. Wat heeft Taizé voor je geloof betekend?
- LM Was het laatste, het laatste stapje zeg maar voor, om te besluiten dat ik belijdenis zou gaan doen. Terwijl, ja, alsof je dan dat laatste stapje nodig hebt om belijdenis te kunnen doen, dat is natuurlijk niet helemaal waar, maar ik was al best wel bezig met mijn geloof. Ik ben al best wel halleluja in mezelf, dus ja, ik had al zoiets van 'Yes', maar dat laatste stapje had ik toch wel zoiets van: ja, heeft God toch wel weer hele bijzondere dingen laten zien en ja was ik toch wel heel erg blij mee. En toen, ja, toen, toen, was er een belijdenisgroepje, toen had ik meteen zoiets van 'Yes' en er waren eigenlijk maar twee deelnemers en toen zei de dominee ook van: "Ja, dan laten we het niet doorgaan." Ik zeg: "Laten we het niet doorgaan? Ik wil het gewoon!" "o, o, nou dan doen we het." Toen waren we vervolgens geloof ik met twee en uiteindelijk met drie. Drie deelnemers en de dominee dan. En toen heb ik belijdenis gedaan. Toen heb ik ook, zeg maar, verteld waarom ik dan zeg maar geloofde en daar heb ik ook in verwerkt van: ik geloof in een God die mensen heel maakt.
- A Ah, mooi. Ja. Een stukje eigen ervaring.
- LM Want dat vond ik toch wel een belangrijk punt. Ja, dat ie je troost en dat ie moed geeft en dat ie altijd bij je is; Oké, maar hij maakt ook mensen heel. Dus dat vond ik wel mooi om te vertellen.
- A Dat is dan ook je eigen ervaring dan. Ja.
Dan pak ik nu toch mijn papier er lekker even bij. Helemaal goed. Dan... gaat het goed?
- LM Ja.
- A Dan dan wou ik je heel erg bedanken voor het interview.
- LM Ja? Geen vraagjes meer?
- A Nee, volgens mij niet en als wat heb dan zal ik je mailen. En als jij nog vragen hebt dan hoor ik dat ook graag.
- LM Oké.

10.3 Bijlage 3: uitgewerkt interview Lenneke

	Antwoorden	Fragmenten	Labels
LM	Ja. Want we hebben hier in de kerk, hadden we toen ook Taizévieringen, een keer in de maand ofzo, en daar gingen we van tevoren nog heen, voordat we op reis gingen en toen zei ik al tegen de voorganger, tegen Theo, van: "Nou, ik vind het niet zo leuk geloof ik. De stilte duurt wel erg lang." En toen zei, toen zei dominee Theo: "Nou, in Taizé duren ze nog langer...."	295a. Ja. Want we hebben hier in de kerk, hadden we toen ook Taizévieringen, een keer in de maand ofzo, en daar gingen we van tevoren nog heen, voordat we op reis gingen	Taizévieringen in Dorsvloer
		295b. "Nou, ik vind het niet zo leuk geloof ik. De stilte duurt wel erg lang."	Taizévieringen in Dorsvloer Stilte
		295c. "Nou, in Taizé duren ze nog langer...."	Stilte
LM	Nou ja, ik had me al opgegeven, dus het was een beetje flauw.... Ik heb altijd zelf ook een hekel aan mensen die zich ergens voor opgeven en dan zeggen van: "Nee, ik ga toch niet." Vind ik altijd wel flauw, dus ik had zoiets van: nou, ik moet het gewoon proberen.	296a. dus ik had zoiets van: nou, ik moet het gewoon proberen.	...
LM	Nou het viel in eerste instantie behoorlijk tegen. Het was ook nog eens heel erg koud en ik heb het al snel heel koud.	297a. Nou het viel in eerste instantie behoorlijk tegen	(religieuze) ervaring
LM	Nee. Ik had echt bevrozingsverschijnselen. En het was gewoon heel veel, ja heel veel nieuwe mensen, heel veel drukte, heel veel kou, een beetje nattigheid, als het daar gaat regenen dan wordt het al gauw een blubberzooi en ja, bij een groep die je nog niet zo goed kent, ik was een beetje in mezelf, een beetje gesloten.... beetje erg gesloten, en....	298a. En het was gewoon heel veel, ja heel veel nieuwe mensen, heel veel drukte, heel veel kou, een beetje nattigheid, als het daar gaat regenen dan wordt het al gauw een blubberzooi en ja, bij een groep die je nog niet zo goed kent	Jongeren algemeen beschrijving
LM	Ik dacht: het moet wel in één keer heel erg tof zijn, wil ik het, zeg	299a. Ik dacht: het moet wel in één keer heel erg tof zijn, wil ik het, zeg maar, het	(religieuze) ervaring

	maar, het slechte gevoel kwijtraken.	slechte gevoel kwijtraken	
LM	Nee, dat is op een gegeven moment wel een beetje veranderd.	300a. Nee, dat is op een gegeven moment wel een beetje veranderd.	(religieuze) ervaring
LM	Eeeeeeh... ja, nou ja, ik dacht: nou dat is lekker een beetje, weet ik het, een soort van plek om tot rust te komen ofzo, of bij te komen van alles waar je in je leven mee zit en ik dacht van: Nou, dan, ook al vind ik het niks, ik zit mijn tijd gewoon uit en er gebeurt verder niks. Ik was een soort van gesloten deur, enne...	301a. nou dat is lekker een beetje, weet ik het, een soort van plek om tot rust te komen 301b. of bij te komen van alles waar je in je leven mee zit 301c. ook al vind ik het niks, ik zit mijn tijd gewoon uit en er gebeurt verder niks. Ik was een soort van gesloten deur, enne...	Rust (levens)vragen (religieuze) ervaring
LM	Dat zei de dominee ook tegen mij, want ik ben toen gaan praten met de dominee en die zei van: "Het lijkt wel alsof je besloten hebt dat het niks is en dat het ook nooit wat gaat worden. dan is het net een soort gevangenisstraf die je uitzit." Hij zegt: "Want ja, je bent nou toch hier een meestal dan werken de mensen een beetje aan zichzelf of ze gaan over dingen nadenken en het is toch wel een plek, zei die, waar mensen God van heel dichtbij ervaren." Dus...	302a. Dat zei de dominee ook tegen mij, want ik ben toen gaan praten met de dominee 302b. Want ja, je bent nou toch hier een meestal dan werken de mensen een beetje aan zichzelf 302c. of ze gaan over dingen nadenken 302d. het is toch wel een plek, zei die, waar mensen God van heel dichtbij ervaren	Begeleiding Delen (levens)vragen Nadenken God (religieuze) ervaring
LM	Toen dacht ik ja, dat klinkt allemaal heel leuk, maar ik voel er niet zo veel van ofzo. En ja, als je dan toch... want hij zei ook van: "Als je problemen hebt of iets waar je mee zit, dan is het niet zo, dat, als je Spijkenisse verlaat en je gaat dan naar Taizé, dat het er dan ineens niet meer	303a. Als je problemen hebt of iets waar je mee zit, dan is het niet zo, dat, als je Spijkenisse verlaat en je gaat dan naar Taizé, dat het er dan ineens niet meer is. Want je neemt je rugzakje gewoon mee 303b. En dit is een plek waar je wel heel erg aan toekomt om ermee bezig te zijn	Thuis vs Taizé (Levens)vragen

	is. Want je neemt je rugzakje gewoon mee.” Hij zegt: “En dit is een plek waar je wel heel erg aan toekomt om ermee bezig te zijn. Wilt je dat niet toch doen? ” Ik dacht: Nou ja, ik kan het proberen.		
LM	Er waren wel heel veel dingen waar ik mee zat. En uiteindelijk heb ik dat ook allemaal verteld en op een of andere manier is er toen toch wel een deurtje opengegaan.	304a. Er waren wel heel veel dingen waar ik mee zat. En uiteindelijk heb ik dat ook allemaal verteld + en op een of andere manier is er toen toch wel een deurtje opengegaan.	(levens)vragen Delen Begeleiding
LM	Ja, enne, toen op een avond, was op woensdagavond , zat ik in de kerk en toen dacht ik van, ja, toen zat ook heel toevallig, echt die hele groep zat om me heen, normaal gesproken gaat iedereen wel langzaam aan terug, lekker slapen 's avonds , want 's avonds kan je ook extra lang blijven zingen in de kerk en, maar nu bleef iedereen eigenlijk wel een beetje zitten en meestal vluchtte ik ook de kerk uit, had ik zoiets van: ik ga lekker naar bed, het zal een zorg zijn dit...	305a. Ja, enne, toen op een avond zat ik in de kerk en toen zat ook heel toevallig, echt die hele groep zat om me heen, want 's avonds kan je ook extra lang blijven zingen in de kerk	Gemeenschapsgevoel (religieuze) ervaring
LM	Ja, is het al tijd om te slapen? En toen bleef ik zitten en toen, ja ik weet niet, toen dacht ik: nou, dan ga ik maar een beetje, ja met God praten of zo, of beetje stil zijn, beetje luisteren naar de muziek en toen dacht ik: hé.... Het l... ik hoor de eerste tonen van de muziek en toen dacht ik van: Nou, ik zou wel heel erg kunnen gebruiken als ze als ze nu 'Ubi caritas' gaan zingen, dat zou wel	306a. nou, dan ga ik maar een beetje, ja met God praten of zo 306b. of beetje stil zijn 306c. beetje luisteren naar de muziek 306d. hé.... Het l... ik hoor de eerste tonen van de muziek en toen dacht ik van: Nou, ik zou wel heel erg kunnen gebruiken als ze als ze nu 'Ubi caritas' gaan zingen, dat zou wel echt... dat zou ik wel heel tof vinden van God als we dat nu gaan zingen en toen, toen hoorde ik de eerste tonen van de muziek, toen dacht ik: hé, het zal toch verdorie niet	God Stilte Luisteren Liederen (religieuze) ervaring God

	echt... dat zou ik wel heel tof vinden van God als we dat nu gaan zingen en toen, toen hoorde ik de eerste tonen van de muziek, toen dacht ik: hè, het zal toch verdorie niet waar zijn, hè?	waar zijn, hè?	
LM	En toen gingen we dat zingen! Nou ja, toen moest ik natuurlijk keihard janken, daar ken je op wachten.	307a. En toen gingen we dat zingen! Nou ja, toen moest ik natuurlijk keihard janken, daar ken je op wachten.	(religieuze) ervaring
LM	Ja, ik dacht, ik ben, die jaren daarvoor had ik ook weleens dat ik dacht van: Nou... dat ik er weleens met mensen over gesproken had van: kan God ook tekenen geven en zo en toen zeiden die mensen zo tegen mij: nou, het ligt eraan hoe groot teken je wil hebben. want soms dan zit het in hele kleine dingetjes of ja, zie je het niet, dan moet je je ogen er gewoon voor openzetten	308a. dat ik er weleens met mensen over gesproken had van: kan God ook tekenen geven en zo en toen zeiden die mensen zo tegen mij: nou, het ligt eraan hoe groot teken je wil hebben. want soms dan zit het in hele kleine dingetjes of ja, zie je het niet, dan moet je je ogen er gewoon voor openzetten 308b. op een of andere manier dacht ik heel onbewust van: Nou als, als le dit flikt, dan dan ben ik...	God (religieuze) ervaring (religieuze) ervaring God
LM	... dan is ie hier, hè. Dan is ie hier.	309a. ... dan is ie hier, hè. Dan is ie hier.	(religieuze) ervaring God Inzicht
LM	Nee, dan was het een beetje een soort van, ja, soort van 'hallo hier ben ik. Ik zie je wel, of zo.'	310a. dan was het een beetje een soort van, ja, soort van 'hallo hier ben ik. Ik zie je wel, of zo.'	(religieuze) ervaring God Inzicht
LM	Ja, toen had ik wel een soort van Taizégevoel en dat is daarna eigenlijk alleen maar beter geworden.	311a. toen had ik wel een soort van Taizégevoel en dat is daarna eigenlijk alleen maar beter geworden.	Taizégevoel
LM	Goh, wat een lastige vraag. een stukje rust of zo, denk ik, stukje rust, stukje, stukje van 'ik ben gezien' of zo, denk	312a. een stukje rust of zo, denk ik, stukje rust(rel erv) 312b. stukje van 'ik ben gezien' of zo	Rust (religieuze) ervaring Inzicht (religieuze) ervaring

	ik. Terwijl dat heel stom is, want ik weet dat Hij me altijd wel ziet, God zeg maar op een of andere manier, soms dan komt dat in een keer binnen, of dan denk je zo van: he, ja...	312c. Terwijl dat heel stom is, want ik weet dat Hij me altijd wel ziet, God zeg maar op een of andere manier, soms dan komt dat in een keer binnen, of dan denk je zo van: he, ja...	God
LM	Door dat stomme liedje, ja.	313a. Door dat stomme liedje, ja.	Liederen (religieuze) ervaring
LM	Ja, nou ja , daarna werd het eigenlijk alleen maar meer, want dat was het eerste kleine bewijsje dat God me toch wel zag, ook zo op die op die heuvel in the middle of nowhere.	314a. daarna werd het eigenlijk alleen maar meer, want dat was het eerste kleine bewijsje dat God me toch wel zag, ook zo op die op die heuvel in the middle of nowhere	(religieuze) ervaring God Inzicht
LM	Ja! En de twee... tweede gebeurtenis was, ze hebben daar ook een heel klein kerkje in Taizé, daar is het allemaal begonnen zeg maar (<i>kerkje noemen in de beschrijving van Taizé</i>) Als je het kerkje ziet, denk je: hoe kan het ooit zo klein begonnen zijn?	315a. En de twee... tweede gebeurtenis was 315b. ze hebben daar ook een heel klein kerkje in Taizé, daar is het allemaal begonnen zeg maar. Als je het kerkje ziet, denk je: hoe kan het ooit zo klein begonnen zijn?	(religieuze) ervaring Beschrijving
LM	Ja. Klopt en iedereen zat de hele week al te zeuren van: je moet eens meegaan 's avonds laat als het donker is, naar dat kerkje, want dan is er daar niemand en dan kan je de stilte ervaren en dan dacht ik: ja stilte, hallo, we zijn in de kerk al genoeg stil. Om dan ook nog eens in een piepklein kerkje stil te gaan zijn buiten de diensten om. Is dat nodig? En helemaal omdat er dan niemand was, dan ging je, ja, mensen van onze groep gingen dan weleens daar in een hoekje van dat kerkje vierstemmig zingen. Schijnt heel mooi te klinken, zeiden	316a. dat kerkje, want dan is er daar niemand en dan kan je de stilte ervaren 316b. En helemaal omdat er dan niemand was, dan ging je, ja, mensen van onze groep gingen dan weleens daar in een hoekje van dat kerkje vierstemmig zingen. Schijnt heel mooi te klinken, zeiden ze 316c. Maar donderdag ben ik wel gegaan en dat was wel een hele erge ervaring	Stilte Beschrijving (religieuze) ervaring

	ZE. En of ik dan een keer mee wou gaan. Maar ja, woensdag was ik al heel erg moe en versleten van het feit dat ik Ubi caritas had gehoord, dus toen was ik niet gegaan. Maar donderdag ben ik wel gegaan en dat was wel een hele erge ervaring.		
LM	Nee, we waren met best wel veel, flink groepje, ja ik denk misschien wel met zes mensen, zeven mensen, en, hoe heet het, best nog wel donker daarbinnen, dus ik stond daar, die deur viel achter me dicht en dat echoot gigantisch na en toen dacht ik echt dat ik ter plekke doof was geworden, omdat het daar zo bizar stil was. Ja, en net of iemand heel hard tegen je oor aan heeft geslagen, dat gaat spontaan piepen enzo in je oren. En toen dacht ik: jeetje, het is wel heel erg stil. Ik weet niet of ik dat aankan, hoor. En toen ben ik een beetje gaat rondlopen o een beetje, omdat ik niet meteen wou gaan zitten of zo, ik weet niet waarom en toen dacht ik: ja, dit is ook wel irritant voor die andere mensen. Ik ga toch maar even zitten. Maar ja, dan dan word je wel heel erg geconfronteerd met de stilte.	317a. dacht ik echt dat ik ter plekke doof was geworden, omdat het daar zo bizar stil was 317b. En toen dacht ik: jeetje, het is wel heel erg stil. Ik weet niet of ik dat aankan, hoor 317c. Ik ga toch maar even zitten. Maar ja, dan dan word je wel heel erg geconfronteerd met de stilte.	(religieuze) ervaring Stilte Stilte Stilte
LM	Ja, heel anders stil. En als dan helemaal niemand beweegt, hoor je je eigen hart hoor je kloppen.	318a. heel anders stil. En als dan helemaal niemand beweegt, hoor je je eigen hart hoor je kloppen.	Stilte
LM	Ja en toen zat ik een beetje in de duisternis naar een soort van olielampje te kijken en toen dacht ik ineens van: het lijkt wel, want of ik ben nu iets zelf aan het denken en ik hoor dat gewoon heel duidelijk of iemand is	319a. Ja en toen zat ik een beetje in de duisternis naar een soort van olielampje te kijken en toen dacht ik ineens van: het lijkt wel, want of ik ben nu iets zelf aan het denken en ik hoor dat gewoon heel duidelijk of iemand is iets tegen me aan het zeggen. En daar schrok ik heel erg van	(religieuze) ervaring Beschrijving

	iets tegen me aan het zeggen. En daar schrok ik heel erg van.		
LM	Omdat het zo, omdat het zo stil was, hoor je zo helder je eigen gedachten of iets, een stem	320a. Omdat het zo, omdat het zo stil was, hoor je zo helder je eigen gedachten of iets, een stem	(religieuze) ervaring Stilte
LM	Nee. Het een beetje mijn eigen gedachten-stem, maar in de vorm alsof iemand mij toesprak. Zeg maar.	321a. Nee. Het een beetje mijn eigen gedachten-stem, maar in de vorm alsof iemand mij toesprak. Zeg maar	(religieuze) ervaring Stilte
LM	Ja, L, waarom vertrouw je niet? 'Pelgrimage van vertrouwen' zeggen ze vaak van Taizé	322a. Ja, L, waarom vertrouw je niet? 322b. Pelgrimage van vertrouwen' zeggen ze vaak van Taizé	(religieuze) ervaring Beschrijving
LM	L, waarom vertrouw je niet? Toen dacht ik: ja dat is een hele goeie vraag. Want ik weet wel dat het kan, maar op een of andere manier onbewust laat je het niet toe of denk je: ik los het allemaal zelf wel op. en ja, van: waarom vertrouw je niet? Waarom geef je het niet aan mij? Waarom wil, waarom wil je per se alles zelf doen?	323a. L, waarom vertrouw je niet? 323b. Toen dacht ik: ja dat is een hele goeie vraag. Want ik weet wel dat het kan, maar op een of andere manier onbewust laat je het niet toe of denk je: ik los het allemaal zelf wel op 323c. waarom vertrouw je niet? Waarom geef je het niet aan mij? Waarom wil, waarom wil je per se alles zelf doen?	(religieuze) ervaring Beschrijving (religieuze) ervaring Beschrijving
LM	Nee, nou, voor mijn gevoel was het op dat moment wel God. En dan maakt het niet eens uit of het mijn eigen gedachten zijn, want dat, ik denk dat God ook bepaalde mensen kan sturen op je pad, dus waarom zou Hij niet je eigen gedachten kunnen sturen?	324a. Nee, nou, voor mijn gevoel was het op dat moment wel God 324b. En dan maakt het niet eens uit of het mijn eigen gedachten zijn, want dat, ik denk dat God ook bepaalde mensen kan sturen op je pad, dus waarom zou Hij niet je eigen gedachten kunnen sturen?	(religieuze) ervaring God (religieuze) ervaring God
LM	Ja, nou ja, God had zichzelf eigenlijk al bewezen door dat liedje, dus ik dacht: nou God zal wel denken, nou is mijn	325a. Ja, nou ja, God had zichzelf eigenlijk al bewezen door dat liedje, dus ik dacht: nou God zal wel denken, nou is mijn kans om nog wat te zeggen. Want nou kan je het	(religieuze) ervaring Liederen God

	kans om nog wat te zeggen. Want nou kan je het tenminste duidelijk verstaan, dus.... Ik weet niet.... Het lichtje in de duisternis. Dat vind ik dan ook wel weer tof.	tenminste duidelijk verstaan, dus.... Ik weet niet.... Het lichtje in de duisternis. Dat vind ik dan ook wel weer tof.	
LM	Letterlijk, want ik zat naar een lichtje te kijken en het was duister en het was in mezelf ook duister op dat moment, want het was allemaal niet zo leuk en dan, ja dan is het toch wel prettig als je jezelf realiseert: o ja, ik hoef dat allemaal niet alleen te doen. hoewel je dat wel weet, maar...	326a. Letterlijk, want ik zat naar een lichtje te kijken en het was duister en het was in mezelf ook duister op dat moment, want het was allemaal niet zo leuk en dan, ja dan is het toch wel prettig als je jezelf realiseert: o ja, ik hoef dat allemaal niet alleen te doen. hoewel je dat wel weet, maar...	(religieuze) ervaring God
LM	Maar toch kwam het wel heel erg binnen, dus... ik heb daar ok wel keihard zitten janken. En het grappige daarvan was weer dat ik geen zakdoekjes had meegenomen en ik kijk naast me en daar ligt een vol pakje zakdoekjes. Helemaal dicht. Ik dacht: nou, die is van mij! Alsof iemand die daar speciaal voor mij had neergelegd of zo.	327a. Maar toch kwam het wel heel erg binnen, dus... 327b. ik heb daar ok wel keihard zitten janken. En het grappige daarvan was weer dat ik geen zakdoekjes had meegenomen en ik kijk naast me en daar ligt een vol pakje zakdoekjes. Helemaal dicht. Ik dacht: nou, die is van mij! Alsof iemand die daar speciaal voor mij had neergelegd of zo.	(religieuze) ervaring (religieuze) ervaring Beschrijving
LM	Ja vond ik wel gaaf.	328a. Ja vond ik wel gaaf.	...
LM	Nou, ik heb geprobeerd het inderdaad een beetje los te laten. En gewoon het weg te geven of zo. We hebben zeg maar twee bijzondere diensten aan het eind van de week en dan hebben ze een soort van Pasen. Dn vrijdag is dan zeg maar de kruisiging van Jezus en zaterdag dan vieren	329a. Nou, ik heb geprobeerd het inderdaad een beetje los te laten. En gewoon het weg te geven of zo 329b. We hebben zeg maar twee bijzondere diensten aan het eind van de week en dan hebben ze een soort van Pasen. Dn vrijdag is dan zeg maar de kruisiging van Jezus 329c. Jezus en zaterdag dan vieren ze de opstanding, met kaarsjes	... Vrijdagavonddienst Lichtjesdienst

	ze de opstanding, met kaarsjes. Maar het bijzondere aan de donderdag van de kruis- nee, de vrijdag, van de kruisiging van Jezus leggen ze het kruis met de afbeelding van Jezus leggen ze plat op de grond neer, die staat altijd recht voorin de kerk. Die leggen ze, die zetten ze wel vaker in het midden, maar dan staat ie gewoon rechtop en nu leggen ze hem plat neer en dan kunnen alle jongeren in de rij gaan staan om omstebeurt met zijn zessen of achten, ik weet eigenlijk niet, rondom dat kruis te knielen en te bidden en toen zei mijn dominee van: nou, wat zou je ervan vinden om dat ook te gaan doen? (soms een duwtje inde rug nodig van begeleiding)	329d. de vrijdag, van de kruisiging van Jezus leggen ze het kruis met de afbeelding van Jezus leggen ze plat op de grond neer, die staat altijd recht voorin de kerk. nu leggen ze hem plat neer en dan kunnen alle jongeren in de rij gaan staan om omstebeurt rondom dat kruis te knielen en te bidden 329e. toen zei mijn dominee van: nou, wat zou je ervan vinden om dat ook te gaan doen?	Vrijdagavonddienst Beschrijving Begeleiding vrijdagavonddienst
LM	Ja, ja dat had ik verteld en toen zei, toen zei ik: "ja, dat kan." Hij zei: "Ja, wat zou je dan zeggen?" Ik zei: "Nou dat weet ik eigenlijk niet zo goed" En toen zei, toen zei die van: "Nou, door alles wat gebeurd is ben je best wel gebroken en kan je niet echt jezelf zijn, dus misschien zou je aan God kunnen vragen: mag ik weer een hele L zijn?" En toen dacht ik: ja vind ik wel mooi. Dus toen heb ik weer aan dat kruis zitten janken. En toen dacht ik van: als God nou weer een hele L van me maakt, dan betekent dat dus dat God dingen voor	330a. Hij zei: "Ja, wat zou je dan zeggen?"." En toen zei, toen zei die van: "Nou, door alles wat gebeurd is ben je best wel gebroken en kan je niet echt jezelf zijn, dus misschien zou je aan God kunnen vragen: mag ik weer een hele L zijn?" 330b. En toen dacht ik: ja vind ik wel mooi. Dus toen heb ik weer aan dat kruis zitten janken. 330c. samenvattend: afvragen bij hoe God het nou gaat doen	Begeleiding God Vrijdagavonddienst Vrijdagavonddienst (religieuze) ervaring (levens)vragen

	mij gaat oplossen voor zover, ja ik moet natuurlijk zelf ook wel dingen doen, maar dan heb ik het toch zeg maar weggegeven. Dus toen had ik dat gedaan en toen zei, toen zei mijn dominee: “Wat vond je er nou van om dat te doen?” Ik zeg: “Nou ik vond het wel mooi. Maar ik heb nu wel zoiets van: Hoe gaat God het allemaal voor me oplossen dan?” Hij gooit geen briefje uit de hemel zo van doe maar dat en dat.		
LM	Hij zegt: “Ja, dat is nou vertrouwen.”	331a. Hij zegt: “Ja, dat is nou vertrouwen.	Begeleiding
LM	En toen dacht ik: o ja, dat een goeie. En toen kwam ik eigenlijk thuis, daarna heb ik nog wel gesprekken gehad met de dominee, maar toen kwam ik thuis en eigenlijk ging het toen dingen eigenlijk toch wel een beetje vanzelf. Waarvan ik altijd had gedacht van: nou, als ik dat en dat moet doen is het wel heel moeilijk en eigenlijk ging het toen allemaal een beetje, ja, vanzelf of zo. Niet eens zozeer dat ik iets had gedaan, maar dan kwam iemand anders weer ergens mee en dacht ik zo van: zo. Hoppa, het wordt gelijk die kant opgestuurd, dus het is in één keer allemaal geregeld. Waren ineens drie dingen in één keer geregeld, dat ik dacht van: o, mm, dat had ik nou nooit gedacht dat het zo simpel zou gaan.	332a. En toen kwam ik eigenlijk thuis, daarna heb ik nog wel gesprekken gehad met de dominee, maar toen kwam ik thuis en eigenlijk ging het toen dingen eigenlijk toch wel een beetje vanzelf. Waarvan ik altijd had gedacht van: nou, als ik dat en dat moet doen is het wel heel moeilijk en eigenlijk ging het toen allemaal een beetje, ja, vanzelf of zo. Niet eens zozeer dat ik iets had gedaan, maar dan kwam iemand anders weer ergens mee en dacht ik zo van: zo. Hoppa, het wordt gelijk die kant opgestuurd, dus het is in één keer allemaal geregeld. Waren ineens drie dingen in één keer geregeld, dat ik dacht van: o, mm, dat had ik nou nooit gedacht dat het zo simpel zou gaan. Dat vond ik toch ook wel mooi om te zien.	Thuis Beschrijving (religieuze) ervaring bijzonder

	Dat vond ik toch ook wel mooi om te zien.		
LM	Ja. Zeker. En het is best nog allemaal wel lastig geweest, maar een half jaar later had ik toch wel zoiets van: nou, ik ben toch wel wat meer, heler, dan wat ik al was. Dus daar was ik zo dankbaar voor dat ik toen, ben ik dus met dat kleine groepje gegaan en eigenlijk ben ik het vooral gegaan, omdat ik dacht: dan ga ik weer aan het kruis zitten en ga ik gewoon zeggen: bedankt.	333a. En het is best nog allemaal wel lastig geweest, maar een half jaar later had ik toch wel zoiets van: nou, ik ben toch wel wat meer, heler, dan wat ik al was 333b. Dus daar was ik zo dankbaar voor dat ik toen, ben ik dus met dat kleine groepje gegaan en eigenlijk ben ik het vooral gegaan, omdat ik dacht: dan ga ik weer aan het kruis zitten en ga ik gewoon zeggen: bedankt	Thuis (religieuze) ervaring Vrijdagavonddienst
LM	Daar ging ik eigenlijk voor. Ja. En dat vond ik ook eigenlijk wel mooi.	334a. En dat vond ik ook eigenlijk wel mooi.	Bijzonder
LM	Ja, het gaat nooit meer zo als in het eerste jaar, maar het is toch altijd als ik er weer kom, denk ik: o ja....	335a. Ja, het gaat nooit meer zo als in het eerste jaar, maar het is toch altijd als ik er weer kom, denk ik: o ja....	Taizégevoel?
LM	Ja, nou, en toen was het natuurlijk een jaar terug en die dominee ging niet meer mee en ik had toch wel zoiets van: wauw, 't is toch al een jaar geleden en het was toch best wel heftig en dan heb je wel meer zoiets van: o ja, ik ben er weer. Toen met dat kleine groepje had ik zoiets van: ik ga gewoon 'dankjewel' zeggen, want dit kleine stukje is afgerond, maar het is nog wel best wel een lange weg. Het is, ik dacht op dat moment van: het is nog niet klaar. Dat niet. Het is elk jaar weer een beetje meer klaar zeg maar.	336a. Het is elk jaar weer een beetje meer klaar zeg maar.	...
LM	Maar je moet er wel elk jaar aan terugdenken als ik daar ben.	337a. Maar je moet er wel elk jaar aan terugdenken als ik daar ben.	(religieuze) ervaring
LM	Ja, en als ik daar kom, dan ja dan dan dan verwacht je op een of andere manier dat het allemaal weer zo heavy	338a. Ja, en als ik daar kom, dan ja dan dan dan verwacht je op een of andere manier dat het allemaal weer zo heavy is als de eerste keer,	...

	is als de eerste keer, maar dat is het nooit meer natuurlijk, want je bent elke keer anders.	maar dat is het nooit meer natuurlijk, want je bent elke keer anders	
LM	Goh, ik vond het best wel, ja, nou in het begin van de week had ik echt zoiets van, pff, jeetje man, en 's ochtends ga je altijd eerst naar de kerk en dan pas ontbijten en ik was ook altijd, vooral de eerste dagen, echt aan het rennen. En dan gingen de klokken, die luidden al en dat betekent dat de dienst al zo'n beetje gaat beginnen en het is toch best nog wel een eind lopen van je slaapplek naar de kerk, dus dan was ik weer aan het rennen, met mijn rugzak, om op tijd in de kerk te komen. En ja, je moet op de grond zitten, dus je krijgt echt een houten kont, je krijgt echt pijn in je spieren, echt op een gegeven moment voel je alles, want dat bed is ook niet echt comfortabel waarin je slaapt. Ligt geen lattenbodem in, maar dat is gewoon een plank waar je matras op ligt. Dus dan krijg je van die beurse plekken op je heupen en dan denk je toch wel na drie dagen: o was dit leuk? En je zit in de dienst en dan denk je: ja die stilte die duurt wel heel erg lang.	340a. 's ochtends ga je altijd eerst naar de kerk en dan pas ontbijten en ik was ook altijd, vooral de eerste dagen, echt aan het rennen. En dan gingen de klokken, die luidden al en dat betekent dat de dienst al zo'n beetje gaat beginnen en het is toch best nog wel een eind lopen van je slaapplek naar de kerk, dus dan was ik weer aan het rennen, met mijn rugzak, om op tijd in de kerk te komen. En ja, je moet op de grond zitten, dus je krijgt echt een houten kont, je krijgt echt pijn in je spieren, echt op een gegeven moment voel je alles, 340b. ja die stilte die duurt wel heel erg lang.	Algemeen Beschrijving Diensten beschrijving Stilte
LM	Ja..... eh..... nou in het begin ga je een beetje stomme dingen zitten doen: lampjes tellen of zo. Of mensen bekijken. Wat die allemaal aan het doen zijn. Sommige mensen	341a. in het begin ga je een beetje stomme dingen zitten doen: lampjes tellen of zo. Of mensen bekijken. Wat die allemaal aan het doen zijn. Sommige mensen zitten te lezen, andere mensen zitten een beetje stil, gewoon met	Diensten Stilte beschrijving

	zitten te lezen, andere mensen zitten een beetje stil, gewoon met hun ogen dicht, andere mensen liggen met hun neus op de grond. Die gaan helemaal in de knielhouding zitten. Andere mensen die zijn aan het tekenen, da zie je ook wel. Of aan het schrijven. Nou je krijgt van de groep eigenlijk ook altijd wel van de leiding dagboekjes mee waar je dan in kan schrijven, je gedachtes of wat je gedaan hebt.	hun ogen dicht, andere mensen liggen met hun neus op de grond. Die gaan helemaal in de knielhouding zitten. Andere mensen die zijn aan het tekenen, da zie je ook wel. Of aan het schrijven 341b. je krijgt van de groep eigenlijk ook altijd wel van de leiding dagboekjes mee waar je dan in kan schrijven, je gedachtes of wat je gedaan hebt.	Beschrijving schrijven
LM	Gewoon heel interessant. Ik kom er ook elk jaar achter dat ik wel weet waar ik mee zit, waar ik mee bezig ben, maar dat ik me er niet bewust van ben dat ik het weet.	342a. Ik kom er ook elk jaar achter dat ik wel weet waar ik mee zit, waar ik mee bezig ben, maar dat ik me er niet bewust van ben dat ik het weet	(levens)vragen Inzicht
LM	Nou volgens mij kom ik erachter als ik ongeveer naar huis ga en kom ik er pas echt achter als ik weer thuis ben en ik lees het pas heel veel later. Is heel stom.	343a. volgens mij kom ik erachter als ik ongeveer naar huis ga en kom ik er pas echt achter als ik weer thuis ben en ik lees het pas heel veel later	Thuis Inzicht
LM	Ja, of op een gegeven moment denk je: ja, moet maar gaan bidden. Nou, doe je je ogen dicht en dan zeg je eens wat tegen God of je dankt eens voor iets. In het begin van de week denk ik altijd: nou, doet me nou echt helemaal niks... kan net zo goed tegen een muur praten en aan het eind van de week, ja, weet ik het, dan wordt het een beetje... anders of zo.	344a. of op een gegeven moment denk je: ja, moet maar gaan bidden. Nou, doe je je ogen dicht en dan zeg je eens wat tegen God of je dankt eens voor iets 344b. In het begin van de week denk ik altijd: nou, doet me nou echt helemaal niks... kan net zo goed tegen een muur praten en aan het eind van de week, ja, weet ik het, dan wordt het een beetje... anders of zo	Bidden Stilte (religieuze) ervaring
LM	Ja, nou of misschien	345a. misschien heb je ook	Bidden

	heb je ook iets meegemaakt of misschien heb je tijdens je bijbelstudie in je groepje iets gehoord of zo of je bent ineens toch bezig met iets en dat praat toch een beetje anders.	iets meegemaakt of misschien heb je tijdens je bijbelstudie in je groepje iets gehoord of zo of je bent ineens toch bezig met iets en dat praat toch een beetje anders (bidden)	Stilte
LM	Ik kan het niet zo goed uitleggen. Maar aan het begin van de week dan zeg ik altijd: “nee, ik weet niet waar ik over na zit te denken... ik weet het niet.” En je wordt altijd gekoppeld aan iemand van de leiding om een beetje te praten over hoe het gaat in Taizé en dan zegt degene waarmee je praat, die zegt dan: “Ja, maar je weet het wel. Alleen je zegt dat je het niet weet.”	346a. Maar aan het begin van de week dan zeg ik altijd: “nee, ik weet niet waar ik over na zit te denken... ik weet het niet 346b. En je wordt altijd gekoppeld aan iemand van de leiding om een beetje te praten over hoe het gaat in Taizé en dan zegt degene waarmee je praat, die zegt dan: “Ja, maar je weet het wel. Alleen je zegt dat je het niet weet	Nadenken Begeleiding Delen
LM	Is wel handig, zeker voor mij	347a. Is wel handig, zeker voor mij (begeleiding)	Begeleiding
A	Dus dat hoort er wel een beetje bij, zeg maar, de begeleiding?		
LM	Zeker. We hebben ook heel veel lol met de begeleiding.	348a. Zeker. We hebben ook heel veel lol met de begeleiding.	Begeleiding
LM	Ja. Dat zijn net drie grote kinderen. De grootste pubers van de groep. Nee, maar dat is ook wel belangrijk vind ik.	349a. Ja. Dat zijn net drie grote kinderen. De grootste pubers van de groep. Nee, maar dat is ook wel belangrijk vind ik	Begeleiding
LM	Ja, nadenken of gewoon schrijven alsof ik een soort van tegen mezelf praat. Zo van: ja maar dit of dat of dat... ik weeten... ja ik kan het niet zo goed uitleggen. Gewoon wat ik denk schrijf ik ook meestal op. dus als ik ineens iets in mijn hoofd heb dan zit, een zin, dan schrijf ik dat op. en soms dan hoor je	350a. nadenken 350b. of gewoon schrijven alsof ik een soort van tegen mezelf praat 350c. Gewoon wat ik denk schrijf ik ook meestal op. dus als ik ineens iets in mijn hoofd heb dan zit, een zin, dan schrijf ik dat op. en soms dan hoor je ineens iets tijdens de dienst... niet tijdens de stilte maar tijdens het gebed, dat je	Nadenken Schrijven Schrijven Stilte Liederen

	ineens iets tijdens de dienst... niet tijdens de stilte maar tijdens het gebed, dat je denkt: nou, dat was nou eigenlijk net wat ik nodig had en dan schrijf ik dat ook op of ik heb ineens iets met een liedje, dan ga ik de tekst van dat liedje ga ik opschrijven of de vertaling ervan en dat dat dan op dat moment heel erg belangrijk voor me is dat liedje of veelzeggend zeg maar.	denkt: nou, dat was nou eigenlijk net wat ik nodig had en dan schrijf ik dat ook op of ik heb ineens iets met een liedje, dan ga ik de tekst van dat liedje ga ik opschrijven of de vertaling ervan en dat dat dan op dat moment heel erg belangrijk voor me is dat liedje of veelzeggend zeg maar	
		350d. of ik heb ineens iets met een liedje, dan ga ik de tekst van dat liedje ga ik opschrijven of de vertaling ervan en dat dat dan op dat moment heel erg belangrijk voor me is dat liedje of veelzeggend zeg maar	schrijven liederen betekenis
LM	Dat was toen heel bijzonder voor mij en ja, toen zei de dominee ook van: “dat betekent iets van ‘waar liefde is voor elkaar en zorg, daar is God’ en dat vond ik toen wel heel erg grappig, want de hele groep zat om me heen, weet je wel. Ja, dus en ga je huilen en da krijg je een arm om je heen en dan denk je: word je ook getroost en dat vond ik symbolisch wel heel erg... dat paste dan ook wel weer heel erg bij dat liedje. Dus dat vond ik dan ook wel weer grappig.	351a. “dat betekent iets van ‘waar liefde is voor elkaar en zorg, daar is God’ 351b. en dat vond ik toen wel heel erg grappig, want de hele groep zat om me heen, weet je wel. Ja, dus en ga je huilen en da krijg je een arm om je heen en dan denk je: word je ook getroost en dat vond ik symbolisch wel heel erg... dat paste dan ook wel weer heel erg bij dat liedje	Liederen Betekenis (religieuze) ervaring Liederen
LM	Ja, nou zijn het weer andere liedjes.	352a. Ja, nou zijn het weer andere liedjes.	Liederen
LM	Ja, ik vind het wel mooi, lekker rustgevend en het zijn wel liedjes waar je lekker bij na kan denken als je daar zin in hebt. Kan bidden, zelfs in slaap kan vallen als je heel moe bent.	353a. ik vind het wel mooi, lekker rustgevend 353b. het zijn wel liedjes waar je lekker bij na kan denken als je daar zin in hebt 353c. Kan bidden 353d. zelfs in slaap kan vallen als je heel moe bent	Liederen Rust Liederen Nadenken Liederen Bidden Liederen
LM	Ja, of soms dan denk je: o dat liedje dat is nu	354a. dat liedje dat is nu speciaal voor mij voor dit	Liederen Betekenis

	speciaal voor mij voor dit moment wel heel erg toepasselijk. En dat schrijf ik dan ook op in mijn boekje. Of ik maak een lijst aan het eind van de reis van wat mijn favoriete liedjes waren, deze week en dan kijk ik het jaar daarop of het nog een beetje hetzelfde is.	moment wel heel erg toepasselijk	
LM	Soms heb ik met bepaalde liedjes ineens niks meer of juist nog veel meer of ze zijn ineens andere liedjes voor in de plaats gekomen.	355a. Soms heb ik met bepaalde liedjes ineens niks meer of juist nog veel meer of ze zijn ineens andere liedjes voor in de plaats gekomen.	Liederen
LM	Ja dan, dan staat het kruis weer gewoon rechtop en dan, dan wordt het licht doorgegeven, dan komen van die kleine kindjes, die komen dan het licht van de paaskaars ophalen, van die kaarsen en dan heb je zelf allemaal een piepklein kaarsje en dan geven de kinderen het door aan de broeders en de broeders geven het door aan de jongeren. En dat is wel gaaf, want dan is echt de hele zaal is gewoon een en al licht en ik heb ook weleens een keer gehad, dan zat ik ook voorin, want ik zit meestal wel voorin de kerk, dat je echt van achteren een licht naar voren ziet komen. Dat je denkt van: het licht komt op me af! Het licht van Christus komt op me af! Help! Dat ik een hele week nog niet gehuild had of of of niet, ja, aangeraakt was, zoals ik dat dan noem. En dat ik echt	356a. dan staat het kruis weer gewoon rechtop en dan, dan wordt het licht doorgegeven, dan komen van die kleine kindjes, die komen dan het licht van de paaskaars ophalen, van die kaarsen en dan heb je zelf allemaal een piepklein kaarsje en dan geven de kinderen het door aan de broeders en de broeders geven het door aan de jongeren. En dat is wel gaaf, want dan is echt de hele zaal is gewoon een en al licht 356b. ik heb ook weleens een keer gehad, dan zat ik ook voorin, want ik zit meestal wel voorin de kerk, dat je echt van achteren een licht naar voren ziet komen. Dat je denkt van: het licht komt op me af! Het licht van Christus komt op me af! Help! Dat ik een hele week nog niet gehuild had of of of niet, ja, aangeraakt was, zoals ik dat dan noem. En dat ik echt daar zat en op die zaterdag iets had van: o jee, het licht komt dichterbij, het licht komt dichterbij!	Lichtjesdienst Beschrijving Lichtjesdienst (religieuze) ervaring

	daar zat en op die zaterdag iets had van: o jee, het licht komt dichterbij, het licht komt dichterbij!		
LM	Ja, dat is... het kan in heel kleine dingetjes zitten, maar ik denk dat iedereen dat wel heeft. Ja, of het moet je helemaal niks doen. Dat kan natuurlijk ook. Maar de meeste mensen komen toch wel terug van: ja dat vond ik toch wel heel bijzonder en dat was wel heel speciaal en...	357a. het kan in heel kleine dingetjes zitten, maar ik denk dat iedereen dat wel heeft	(religieuze) ervaring
		357b. Maar de meeste mensen komen toch wel terug van: ja dat vond ik toch wel heel bijzonder en dat was wel heel speciaal en	Bijzonder
LM	Ja, omdat je er gewoon mee bezig bent. Of mensen nou helemaal volledig geloven of niet of misschien ergens stiekem een beetje op zoek zijn, je voelt toch ergens wel gewoon de liefde van God. Omdat mensen er allemaal wel iets mee hebben of denken van : nou ik wil er wel iets mee hebben of ik ben er naar op zoek en dan denk ik: ook al is je geloof ieniemienie of het is gigantisch groot: er is wel geloof. Dus. En ook al is het geen geloof, dan is God er ook, dus eigenlijk slaat het nergens op, dat het dan per se daar zo bijzonder is. Maar je bent zo lekker zo op een heuvel, in de natuur, ja, en je bent natuurlijk ook de hele dag ermee bezig. Want je wordt wel echt aan het werk gezet. Ja want hebt echt.... Je komt tot rust, maar aan de andere kant heb je	358a. omdat je er gewoon mee bezig bent. Of mensen nou helemaal volledig geloven of niet of misschien ergens stiekem een beetje op zoek zijn, je voelt toch ergens wel gewoon de liefde van God. Omdat mensen er allemaal wel iets mee hebben of denken van : nou ik wil er wel iets mee hebben	(religieuze) ervaring Beschrijving geloof
		358b. of ik ben er naar op zoek en dan denk ik: ook al is je geloof ieniemienie of het is gigantisch groot: er is wel geloof.	Geloof
		358c. Maar je bent zo lekker zo op een heuvel, in de natuur	Omgeving
		358d. Want je wordt wel echt aan het werk gezet. Ja want hebt echt.... Je komt tot rust, maar aan de andere kant heb je het ook vet druk	Beschrijving

	het ook vet druk		
LM	Ja, het zijn eigenlijk allemaal nationaliteiten bij elkaar en je, als het mogelijk is dan praten we sowieso gewoon Engels en dan een broeder heeft dan aan iedereen dan, een bijbelstudie gegeven over een bijbelverhaal en dan ga je daarna ga je daar met zijn allen een beetje over praten of over de diepliggende vragen van dat verhaal ga je dan nadenken, maar er zijn ook genoeg groepen die doen gewoon lekker kennismakingsspelletjes of gaan over iets anders belangrijks praten. Als je maar gewoon... 't is t belangrijkst dat je met elkaar praat, denk ik dan. En dat het wel over God gaat.	359a. het zijn eigenlijk allemaal nationaliteiten bij elkaar	Gespreksgroepjes Nationaliteiten
		359b. als het mogelijk is dan praten we sowieso gewoon Engels en dan een broeder heeft dan aan iedereen dan, een bijbelstudie gegeven over een bijbelverhaal en dan ga je daarna ga je daar met zijn allen een beetje over praten of over de diepliggende vragen van dat verhaal ga je dan nadenken, maar er zijn ook genoeg groepen die doen gewoon lekker kennismakingsspelletjes of gaan over iets anders belangrijks praten. Als je maar gewoon... 't is t belangrijkst dat je met elkaar praat, denk ik dan. En dat het wel over God gaat	Gespreksgroepjes Beschrijving Delen (levens)vragen geloof
LM	Nou ik vond het echt... ik vond het altijd best wel vervelend, een groepje. Ja, maar dat is misschien meer iets van mezelf. Want ik ben altijd wel een beetje zo van: o nieuwe mensen... die ken ik niet. En ik had altijd best wel moeite met Engels praten, dus dat kon ik nooit zo goed, dan begrijp ik wel wat iedereen zegt, maar dan vond ik het moeilijk om zelf te verwoorden. Want ik had dan wel zoiets van: ik wil wel graag vertellen wat mijn ervaringen zijn of...	360a. ik vond het altijd best wel vervelend, een groepje. Ja, maar dat is misschien meer iets van mezelf.	Gespreksgroepjes
		360b. dan vond ik het moeilijk om zelf te verwoorden. Want ik had dan wel zoiets van: ik wil wel graag vertellen wat mijn ervaringen zijn of...	Gespreksgroepjes
LM	Dan kan je het niet verwoorden wat je bedoelt. Dus daar had ik dan altijd wel moeite mee.	361a. Dan kan je het niet verwoorden wat je bedoelt. Dus daar had ik dan altijd wel moeite mee.	Gespreksgroepjes Delen

LM	Ja, maar heel soms ja wel kleine dingetjes dat ik denk: ja, is toch wel mooi. Of je dat je ja, je gaat toch de gezichten herkennen en ik zat toen het eerste jaar in de rij voor dat kruis en toen zat er ineens een meisje van mijn groep zat naast mij en die ging ook voor het eerste keer naar het kruis, die had zoiet... ja je zag aan haar ogen ook gewoon van: ja, toch wel spannend of zo. Toen dacht ik: nou, ik vind het toch wel fijn dat jij naast me zit of zo.	362a. Ja, maar heel soms ja wel kleine dingetjes dat ik denk: ja, is toch wel mooi	...
		362b. je gaat toch de gezichten herkennen en ik zat toen het eerste jaar in de rij voor dat kruis en toen zat er ineens een meisje van mijn groep zat naast mij en die ging ook voor het eerste keer naar het kruis, die had zoiet... ja je zag aan haar ogen ook gewoon van: ja, toch wel spannend of zo. Toen dacht ik: nou, ik vind het toch wel fijn dat jij naast me zit of zo	Beschrijving Vrijdagavonddienst
LM	Ja, en als een broeder zeg maar bijbelstudie geeft, vind ik soms ook best wel interessant. Toch, dan kan hij iets zeggen dat ik denk: ja verrek, zo had ik het nog niet bekeken.	363a. Ja, en als een broeder zeg maar bijbelstudie geeft, vind ik soms ook best wel interessant	Bijbel
		363b. Toch, dan kan hij iets zeggen dat ik denk: ja verrek, zo had ik het nog niet bekeken.	Inzicht
LM	 ja naar de diensten, en naar het stiltekerkje en ja gewoon lekker lol hebben met elkaar. Denk ik. Ja. Want vorig jaar baalde ik best wel heel erg, want ik had best wel een druk programma en meestal heb je wel twee, tweeënhalf uur dat je wel effe niks te doen hebt, maar toen zat het wel heel erg vol gepropt en ik heb ook wel heel erg behoefte aan rust altijd. Dus ik heb nu wel zoiets van: als ik er weer ben, dan moet het nu wel anders gaan, anders dan gaat het tegenstaan om weer te gaan, want ik had toen zoveel op een dag.	364a. ja naar de diensten	Diensten
		364b. naar het stiltekerkje	Stilte
		364c. gewoon lekker lol hebben met elkaar	Algemeen
		364d. vorig jaar baalde ik best wel heel erg, want ik had best wel een druk programma en meestal heb je wel twee, tweeënhalf uur dat je wel effe niks te doen hebt, maar toen zat het wel heel erg vol gepropt en ik heb ook wel heel erg behoefte aan rust altijd	Beschrijving
LM	Ja, weet niet.	365a. Doordat... ja je hebt je	Beschrijving

	Doordat... ja je hebt je bijbelstudie, groepsgesprek, corvee ook nog is, dus je hebt gewoon allemaal een taak en ik vond het corvee ook bizar lang duren altijd. De voorgaande jaren had ik het idee dat het veel korter was en ja als het allemaal zo verdeeld is over de dag en je komt ook nog met je eigen groep bij elkaar waarmee je de reis hebt, dan zit je dag best wel vol. En dan heb je eigenlijk geen tijd tussendoor. En 's avonds vlak voordat de dienst begint, wil je ook nog douchen, dus dan is gewoon je dag volgepropt.	bijbelstudie, groepsgesprek, corvee ook nog is, dus je hebt gewoon allemaal een taak en ik vond het corvee ook bizar lang duren altijd. De voorgaande jaren had ik het idee dat het veel korter was en ja als het allemaal zo verdeeld is over de dag en je komt ook nog met je eigen groep bij elkaar waarmee je de reis hebt, dan zit je dag best wel vol. En dan heb je eigenlijk geen tijd tussendoor. dus dan is gewoon je dag volgepropt.	
LM	Ja, ik vond met, ja, wat wij altijd hier in die jaren, wat ze in de Dorsvloer deden was dat je dan zeg maar een lichtje aan kon steken voor iemand anders of voor jezelf of om ergens aan te denken. Dat vond ik altijd wel het mooiste van de hele dienst als ik hier was. Ma'n... verder... ik ging eigenlijk nooit zo vaak. Ja, ik vind het, het is niet echt zoals in Taizé, dus ja, is gewoon niet hetzelfde. En het is natuurlijk maar een keer in de maand. En nu denk ik ook van: nou, ik zou het wel fijn vinden om in Taizé te zijn met de diensten, maar elke keer als ik daar weer ben voor het eerst, dan denk ik: wat vond ik hier ook alweer leuk	366a. wat wij altijd hier in die jaren, wat ze in de Dorsvloer deden was dat je dan zeg maar een lichtje aan kon steken voor iemand anders of voor jezelf of om ergens aan te denken. Dat vond ik altijd wel het mooiste van de hele dienst als ik hier was 366b. ik vind het, het is niet echt zoals in Taizé, dus ja, is gewoon niet hetzelfde 366c. En het is natuurlijk maar een keer in de maand 366d. En nu denk ik ook van: nou, ik zou het wel fijn vinden om in Taizé te zijn met de diensten, maar elke keer als ik daar weer ben voor het eerst, dan denk ik: wat vond ik hier ook alweer leuk aan? Waarom vond ik deze diensten zo mooi? Dit is echt niks voor mij	Taizé(vieringen) in Dorsvloer Beschrijving bijzonder Dorsvloer vs Taizé Dorsvloer vs Taizé Dorsvloer vs Taizé

	aan? Waarom vond ik deze diensten zo mooi? Dit is echt niks voor mij.		
LM	Ja nou dat, ik bedoel eigenlijk alleen maar te zeggen, dat, kan je nagaan als je het dus een keer in de maand hebt...	367a. Ja nou dat, ik bedoel eigenlijk alleen maar te zeggen, dat, kan je nagaan als je het dus een keer in de maand hebt...	Dorsvloer vs Taizé
LM	Ja en het is gewoon, ja je hebt dat sfeertje niet. Je bent niet de hele dag ermee bezig, je bent niet ergens op een heuvel in Frankrijk, je bent niet met allemaal nationaliteiten, want dat heeft ook wel wat. Je staat niet in de rij voor je eten. Het is gewoon een beetje nagespeeld, in een kerk wat gewoon eigenlijk een kerk is, maar dat is dan even Taizé en dat.... het heeft wel wat, want met de Europese Ontmoeting in Rotterdam vond ik het wel heel gaaf. Toen zat de Dorsvloer helemaal volgepropt en iedereen zat op de grond. Maar toen werd er ook gewoon in buitenlandse taal gebeden enzo, en dat vind ik wel wat hebben.	368a. je hebt dat sfeertje niet 368b. Je bent niet de hele dag ermee bezig 368c. je bent niet ergens op een heuvel in Frankrijk 368d. je bent niet met allemaal nationaliteiten, want dat heeft ook wel wat 368e. Je staat niet in de rij voor je eten. 368f. Het is gewoon een beetje nagespeeld, in een kerk wat gewoon eigenlijk een kerk is, maar dat is dan even Taizé 368g. want met de Europese Ontmoeting in Rotterdam vond ik het wel heel gaaf. Toen zat de Dorsvloer helemaal volgepropt en iedereen zat op de grond 368h. Maar toen werd er ook gewoon in buitenlandse taal gebeden enzo, en dat vind ik wel wat hebben.	Taizégevoel 24/7 Omgeving Nationaliteiten ... Dorsvloer vs Taizé Taizé(vieringen) in Dorsvloer EJO EJO
LM	Ja toen was het wat meer Taizé Taizé. En de broeders waren en ook... waren ze ook in de diensten? Ik weet eigenlijk niet meer. Volgens mij wel, hè. En, ja ik vind dat, dat is wat meer Taizé. En in de Ahoy vond ik ook wel gaaf om gewoon al die mensen bij elkaar te zien.	369a. toen was het wat meer Taizé Taizé 369b. En de broeders waren en ook.... Volgens mij wel, hè 369c. En, ja ik vind dat, dat is wat meer Taizé. 369d. En in de Ahoy vond ik ook wel gaaf om gewoon al die mensen bij elkaar te zien	EJO EJO EJO Taizégevoel EJO

LM	Nee het is gewoon... allemaal in het Nederlands, ja het zou ook een beetje gek zijn als we het in een andere taal zouden doen, want we zijn allemaal Nederlanders, dus dan is het al heel stom als je dat doet.	370a. Nee het is gewoon... allemaal in het Nederlands	Taizé(vieringen) In Dorsvloer
		370b. het zou ook een beetje gek zijn als we het in een andere taal zouden doen, want we zijn allemaal Nederlanders, dus dan is het al heel stom als je dat doet	Taizé(vieringen) In Dorsvloer
LM	Ik weet niet. Ik vind dat heel lastig. Nee, ik... dat vind ik heel lastig. Ook als ik weleens aan mensen probeer uit te leggen waar ik dan ben geweest, en die kennen het eigenlijk niet, ook niet van verhalen van anderen dan lijkt het wel of ik over iets heel zweverigs aan het praten ben. en dan denk ik: Nou. Ik kan het ook eigenlijk niet vertellen.	371a. Ik weet niet. Ik vind dat heel lastig. Nee, ik... dat vind ik heel lastig	Taizé(vieringen) In Dorsvloer
LM	Was het laatste, het laatste stapje zeg maar voor, om te besluiten dat ik belijdenis zou gaan doen. Terwijl, ja, alsof je dan dat laatste stapje nodig hebt om belijdenis te kunnen doen, dat is natuurlijk niet helemaal waar, maar ik was al best wel bezig met mijn geloof. Ik ben al best wel halleluja in mezelf, dus ja, ik had al zoiets van 'Yes', maar dat laatste stapje had ik toch wel zoiets van: ja, heeft God toch wel weer hele bijzondere dingen laten zien en ja was ik toch wel heel erg blij mee. En toen, ja, toen, toen, was er een belijdenisgroepje, toen had ik meteen zoiets van 'Yes' en er waren eigenlijk maar twee deelnemers en toen zei de dominee ook van: "Ja, dan laten we het niet doorgaan." Ik zeg: "Laten we het niet	372a. Was het laatste, het laatste stapje zeg maar voor, om te besluiten dat ik belijdenis zou gaan doen	Geloof Dorsvloer
		372b. maar dat laatste stapje had ik toch wel zoiets van: ja, heeft God toch wel weer hele bijzondere dingen laten zien en ja was ik toch wel heel erg blij mee.	Geloof God (religieuze) ervaring
		372c. En toen, ja, toen, toen, was er een belijdenisgroepje, toen had ik meteen zoiets van 'Yes' en er waren eigenlijk maar twee deelnemers en toen zei de dominee ook van: "Ja, dan laten we het niet doorgaan." Ik zeg: "Laten we het niet doorgaan? Ik wil het gewoon!" "o, o, nou dan doen we het." Toen waren we vervolgens geloof ik met twee en uiteindelijk met drie. Drie deelnemers en de dominee dan. En toen heb ik belijdenis gedaan. Toen heb ik ook, zeg maar, verteld waarom ik dan zeg maar geloofde en daar heb ik ook in verwerkt van: ik geloof in een God die mensen heel maakt.	Geloof beschrijving

	doorgaan? Ik wil het gewoon!" "o, o, nou dan doen we het." Toen waren we vervolgens geloof ik met twee en uiteindelijk met drie. Drie deelnemers en de dominee dan. En toen heb ik belijdenis gedaan. Toen heb ik ook, zeg maar, verteld waarom ik dan zeg maar geloofde en daar heb ik ook in verwerkt van: ik geloof in een God die mensen heel maakt.		
LM	Want dat vond ik toch wel een belangrijk punt. Ja, dat ie je troost en dat ie moed geeft en dat ie altijd bij je is; Oké, maar hij maakt ook mensen heel. Dus dat vond ik wel mooi om te vertellen.	373a. dat vond ik toch wel een belangrijk punt. Ja, dat ie je troost en dat ie moed geeft en dat ie altijd bij je is; Oké, maar hij maakt ook mensen heel. Dus dat vond ik wel mooi om te vertellen	Geloof Delen God (religieuze) ervaring

10.4 Bijlage 4: totaaloverzicht labeling

Topic	Label	Fragmenten Interview 1	Fragmenten Interview 2	Fragmenten Interview 3	Fragmenten Interview 4	Fragmenten Interview 5	Fragmenten Interview 6	Terug te vinden in literatuur
<i>Taizéreïs</i>	Begeleiding	302a, 304a, 329e, 330a, 331a, 346b, 347a, 348a, 349a,	34a, 37a, 38a,	102a,	130b, 132b, 163a, 163b, 163c, 164a,	214a,	238b, 290a,	B&B6**, B&B7, Koetsier4, 5, HG6
<i>Taizé</i>	algemeen	298a*, 315b*, 322b*, 340a*, 358d*, 365a*, C14	31a*,		129a*,	184a*, 184b*, 186a*, 187a*, 187b*,	227a*, 228c*, 235a*, 246a*, 247a*, 260b, 262a*, 278a*, 279a*,	B&B5,

Topic	Label	Fragmenten Interview 1	Fragmenten Interview 2	Fragmenten Interview 3	Fragmenten Interview 4	Fragmenten Interview 5	Fragmenten Interview 6	Terug te vinden in literatuur
	Delen	302a(begeleiding), 304a (begeleiding), 346b(begeleiding), 359b, 361a, 364a,	20b***, 21a, 21b***, 23c,	76a, 77a-, 79b, 80a, 81a**, 102a, 103c, 105a, 106a,	130b, 142b, 145b, 163a(begeleiding), 163b(id), 163c (id), 164a(id),	211a, 212a, 213a, 213b, 214a, 214b,	238a, 244a, 290a(begeleiding),	B&B1, OZB+I11
	Doorgeven				172b, 177a, 178a, 183a,			
	EJO	368g, 368h, 369a, 369b, 369c, 369d,	66a-, 66b*, 66c*, 67b,	123a,		223a, 224a, 225a,	273a, 274a, 275a, 275b,	
	Geheel		27b,	84a*,	169a, 175a,		228a,	
	Geloof	358a, 358b, 359b,	19a, 19b, 21b, 22a,	74d, 106a,	137a, 172b, 172d, 175a,	213b,		
	Gemeenschaps gevoel		32a,		142d, 145a, 167a,	218a, 224a (EJO),	228b, 277a, 277b,	OZA, OZB, OZC, I21
	Gespreksgroepen	359a, 359b*, 360a, 361a,	4b, 23a***, 40a, 41a*, 42a*, 43a*, 44a*, 45a,	81a, 102a, 106a,	134c, 147a*, 157a*, 158a*, 162a*, 175a,	210a, 211a, 211b, 211c**, 212a, 213a, 214a, 214b,	244a, 244b,	B&B5*, OZB
	Gezellig		32a, 66b (EJO),					
	God	302d, 324a, 324b, 325a, 326a, 330a,	16b, 16d, 19a, 19b,	98a, 102b, 103c, 119a, 120a	174d,		229b, 239a, 277b, 291a, 291b,	
	Helpen		33a,	75b, 79b,				B&B5*, B+I25
	Inzicht	343a(thuis), 363b,	16a, 16c, 17a, 45a,	79c, 81a, 105a,	142b, 147a, 175a, 182a,	204c, 205a, 215c**,	244b,	
	Jongeren	298a, 359a,	20b***, 21a,	75a, 105a,	137a,			
	(levens)vragen	301b, 302b, 330c, 342a, 359b,		79b, 79c, 101a, 103c, 105a,	134c, 134d, 145b, 160a, 161b,	212a,		
	luisteren		33a,	80a, 81a,				
	Mensen leren kennen		3b, 4a, 46a, 66b,					
	Mogen zijn		32b, 48b,	76a, 79b, 83b,	131a, 133a, 137a, 137b, 143a, 144a, 174c,	185a, 206b, 213b, 218a,	228b, 245a,	B&B1, B&B4,+I48, B&B6**,+I8, B&B7,+I76, OZC,+I15, OZC,
	Nadenken	302c, 350a,	5b, 5e***, 6b, 17a, 17b, 31b,	78a, 83a,	130c, 131b, 134b, 147a, 159b, 160a, 161b, 172b, 175a,	203c, 204a, 204c, 205a, 207a**, 208a**, 217a,	236a,	OZA, OZB, OZC,
	Nationaliteiten	359a, 368d,	21a, 29a, 46a,	106a,	142b,		244b,	OZA,
	Omgeving	358c, 368c,	39a, 50b, 53a, 56a, 57b, 65c,	83a,	159a,	203b,	248a, 254a, 276a,	B&B10*, HG4* OZC,
	Op een rij		6b, 6c, 50a, 72a, 72c,		145c, 146a, 182a,	215d, 215e,	236b,	OZC,

Topic	Label	Fragmenten Interview 1	Fragmenten Interview 2	Fragmenten Interview 3	Fragmenten Interview 4	Fragmenten Interview 5	Fragmenten Interview 6	Terug te vinden in literatuur
	(religieuze) ervaring	297a, 299a, 300a, 301c, 302d, 316c(kerkje), 317a(kerkje), 319a* (kerkje), 320a(kerkje), 321a(kerkje), 322a(kerkje), 323a(kerkje), 323b*(kerkje), 323c*(kerkje), 324a(kerkje), C7324b(kerkje), 325a(kerkje), 326a(kerkje), 327a(kerkje), 327b*(kerkje), 332a***, 333a, 337a, 358a*,	16a, 16b, 16c, 16d, 17a, 17b, 18a, 19a, 19b, 22b***, 26a, 27b, 36a,	74a, 74b, 74c, 98a, 98b*, 99a, 100a, 102a, 102b, 103a, 103b, 103c, 119a, 120a,		225a,	229b, 234a, 239a, 252b, 291a,	B&B1, B&B2, l46B&B3,
	Rust	301a,	5a, 7b, 17a, 18a***, 31b, 32b,	75c, 78a, 79a, 82a, 83a, 83b, 87b, 123a (EJO),	129c, 130a, 134a, 142d, 146a, 161a, 182a,	202c, 204c, 206a, 207a, 215a, 215b**, 215d, 217a, 217b, 221b,	228a, 229a, 260a, 276a, 289a,	B&B5*, B&B6, B&B6**, H G4*, 5, OZA, OZB,
	Schrijven	350b, 350c, 350d,						
	Stilte	316a* (kerkje), 317a(kerkje), 317b, 317c, 318a, 320a(kerkje), 321a(kerkje), 350c, 364b,	5a, 6a, 31b,	98a, 98b,			232b, 233a, 250a(kerkje), 251a(kerkje), 252a(kerkje), 253a, 253b(kerkje), 288a,	B&B6*, B&B6**, HG5, OZA, OZB,
	Taizégevoel	311a, 335a, 368h(EJO), 369c(EJO),	46b, 52a, 53b, 54a, 55b, 68a- (EJO),	119a, 123a (EJO),		216a, 216b, 226a-	229c,	B&B6,
	Thuisvoelen		2a, 7a, 8a, 46b,			189a, 189b, 189c, 216c,	239a, 240a, 241a,	
	Tijd		5c, 5e***,					
	Uitgerust		6c					
	Veilig		8a, 38a, 52a,					
	Verandering		35a,					
	Verder met kerk/geloof		19b,					
	Verschillen		1a, 22a, 23b, 46c,	75a, 106a,	137a, 142b, 156b, 175a,	211a,	244b,	

Topic	Label	Fragmenten Interview 1	Fragmenten Interview 2	Fragmenten Interview 3	Fragmenten Interview 4	Fragmenten Interview 5	Fragmenten Interview 6	Terug te vinden in literatuur
	Vredevol		7b	75b,	144b,		228a, 261a, 289a,	
	Wennen		2b					
	41114	368b,	61a, 67a,		142d, 146a, 167a, 172d, 173b, 174a,		294b,	
diensten	algemeen	340a*, 364c,		85a, 85b, 86b, 87b, 90a, 93a,		191a*, 191b*, 192a*,	242b*,	B&B5*, B&B6, B&B6**, B&B10*, B&B10, OZC,
	- Lichtjesdienst	329c, 356a*, 356b,		93b, 94a, 95a*, 95c (betekenis),	152a, 152b, 153c*, 154a, 154b, 154c, 155a,	195b, 196a*, 198a, 199a*, 200a, 200c*, 201a*, 225a(EJO),	259a,	
	- vrijdagavonddienst	329b, 329d*, 329e, 330a, 330b, 333b***, 362b*,		96a, 97a*, 97c,	156a, 156b,	195a*, 197a,	255a, 256a, 257a,	
	bidden	344a, 345a, 353c,	9d,	92a,	150a, 151b,		237a,	B&B9, B&B11, B&B11, HG5*, OZC+I93
	bijbel	363a	24b,					
	(bijbel) lezen		14b,			190b,		
	gemeenschapsgevoel	305a,		95b,	154c(lichtjes dienst), 155a(lichtjes dienst),	199a,		
	God	306a, 306d, 308a, 308b, 309a, 310a, 312c, 314a,	10a,			202a, 202b, 202c,	259a,	
	inzicht	309a, 310a, 312b, 314a,	30b,					
	Liederen	306d, 313a, 325a, 350c, 351b, 352a, 353a, 353b, 353c, 353d, 355a,		86a, 93c, 117a,	134d, 136a, 136c, 148a, 149d, 154b,	193a, 200a, 200b,	232a, 242a,	B&B4, B&B7, I93HG4*, OZC
	- Betekenis	350d, 351a, 354a,	15a**, 24b, 24c, 30a	115b(verdieping), 116a(verdieping),		194b,	243a H62,	
	- herhaling		24a,	116a(verdieping),	136b,	185b, 194a,		
	luisteren	306c,	9d, 10a*, 24a,					
	nadenken	346a, 353b,	9d, 12a, 24d	88a, 92a,	134d, 150a, 151a,	190d,	236a, 237b, 237c,	
	Op een rij		10a, 12a,					
	(religieuze) ervaring	305a, 306d, 307a, 308a, 308b, 309a, 310a, 312a, 312b, 313a, 314a, 315a, 330b, 344b, 351b, 356b, 357b***,	20a,	88b, 96a, 97b,	134d, 148a, 156b-,	202a, 202b, 202c,	258a, 259a,	

Topic	Label	Fragmenten Interview 1	Fragmenten Interview 2	Fragmenten Interview 3	Fragmenten Interview 4	Fragmenten Interview 5	Fragmenten Interview 6	Terug te vinden in literatuur
	rust	312a, 353a,	9d, 14b, 47b, 48a, 48b,	86a (liederen),	136a, 150a,	202b,		
	schrijven	341b*,	12b,			190c, 203a,		
	Stilte	295c, 306b, 340b, 341a*, 344a, 345a,	9a, 9c-, 9d*, 14b, 20a,	88b, 91a,	150b,	188a, 188b, 190a, 190b, 190d,	243a,	B&B10*, HG5*, OZC,
	vredevol		10a,					
	liederen		25b, 25c, 27a, 28a,					
	Liederen betekenis		25d,					
Taizévieringen	Taizé(vieringen) in Dorsvloer	295a, 295b, 366a*(bijzonder), 368f, 370a, 370b, 371a,	27a, 27b, 52a, 54a, 55a, 56b, 58a, 59a, 60a, 60b, 61a, 61b, 62a, 64a,	118a, 121a, 121b, 122a, 125a**, 126a, 126b, 127a,	165a, 166b, 168a, 168b, 170a, 176a, 178a, 182c, 183a, 183b,	219a, 219b, 220a, 220b, 220c, 221a, 221b, 222a,	268a, 269a, 270a, 271a, 271b, 271c, 282a, 283a, 284a, 285a, 286a, 287a, 291a,	OZA,
	Gemeenschaps gevoel						271a, 292a, 293a, 294a,	
	God		60b-,					
	liederen		57a,	118a, 121b,		219b,		
	(religieuze) ervaring			121b,			293a,	
	Rust		59a-, 60a-, 60b-, 62a-, 63a-, 64a-, 65a-,	121a-,				
	Stilte	295b,	59a-,					
	Taizégevoel		54a, 56b-, 57a-, 66a,	118a,	166b, 168b-, 183b	219a-,	270a, 271b, 271c, 272a*,	
	verschillen					220a,		
	41114		61a-					
Dorsvloer	algemeen	372a,		114b**,				
	bidden			107b (thuis), 110a(thuis),				
	delen				140a, 140b, 141b,		286a,	
	Dorsvloer vs Taizé	366b, 366c, 366d, 367a, 368f,	3c, 56a, 56b, 57b, 63a, 65b, 65c,	85a, 87a, 115a, 116b, 124b,	137c, 138a, 138c, 138d, 142a, 142e, 149a, 149b, 166b, 169b, 169c, 172a, 172b, 172c, 173a, 173b, 174b, 174c, 175b, 182b,	221a, 222a,	294b,	B&B7,
	Geloof	372a, 372b, 372c*,			137c, 140a, 141b, 175b,			

Topic	Label	Fragmenten Interview 1	Fragmenten Interview 2	Fragmenten Interview 3	Fragmenten Interview 4	Fragmenten Interview 5	Fragmenten Interview 6	Terug te vinden in literatuur
	gemeenschaps gevoel			114a,				
	Gespreksgroepen			128a,	140b, 141a, 142c,			
	God	372b,					286a,	
	(levens)vragen	303b, 304a,		82b, 104a, 108a** (thuis),	141b,			
	liederen			115a	166b, 169c,			
	Mogen zijn				137c-, 138e-,			
	Nadenken		71a,		179a,			
	Op een rij		71a,		181a,			
	(Religieuze) ervaring	372b,		107b,	169c,			
	Rust			109a (thuis), 111a (thuis),	179a, 181b,			
	stilte		52a,	111a(thuis), 124a en 124b(thuis),	142c, 166b,			
	Taizégevoel	368a-,			166b, 169c,			
	Thuis	332a*, 333a, 343a,	11a, 12b, 13a**, 14a, 30b, 36a, 47a, 47b, 48a, 54b, 61b, 69a*, 69b, 70a, 70b,	77a (niet delen), 78b, 87a, 107a, 107b, 108a, 110a, 113b, 124a,	138b, 139a, 140a, 140b, 141a, 166a, 169d, 171a, 180a, 181c,		266a(rust), 281b(bidden), (nadenken), H105	B&B11,
	Thuis vs Taizé	303a,	9b, 11b, 17b, 22c, 25a, 48b, 50b, 50c, 51a, 53a, 71a, 72b, 72c,	108a,	129b, 134a, 179a,	202b, 202c, 217b,	230a, 231a, 263a, 264a, 265a, 266a, 267a, 281c, 281d,	
	Verder met kerk/geloof			73a, 82b, 104a, 112a, 112b, 113a,			231a, 281a, 281b,	
	verschillen				138a, 149b,			

Verklaring afkortingen:

EJO	= Europese Jongerenontmoeting
*	= beschrijving
**	= voorbeeld
***	= bijzonder genoemd
rood	= <i>religieuze</i> ervaring
italic	= meer dan één label

-	= negatief beoordeeld
+	= positief beoordeeld
(...)	= heeft hier vooral/mede betrekking op
B&B	= Bricolage en bezieling
HG	= Heilige grond
Koetsier	= Studentenpastoraat, terugkijken en vooruitzien
OZA	= onderzoek A (Onderzoek naar de ervaringen van jongeren in Taizévieringen)
OZB	= onderzoek B (Being alone together: het belang van gemeenschap in de zoektocht naar spirituele ontwikkeling in Taizé)
OZC	= onderzoek C (Taizé: Zoektocht naar de persoonlijke godservaring binnen de internationale oecumenische gemeenschap)
OZD	= onderzoek D (De gebedsviering in Taizé)